نئی ناولیٹ

ماٹک

ٽي ناوليٽ

ماڻڪ

روشني پبليڪيشن
ڪنڊيارو
1992ع

www.sindhsalamat.com

[حق ۽ واسطا ليکڪ جي وارثن وٽ هٿيڪا]

ڇپائيندڙ: روشني پبلڪيشن ڪنڊيارو
ڇاپيندڙ: سردار پرنٽنگ پريس، حيدرآباد
قيمت [illegible] روپيا

www.sindhsalamat.com

سڏاءُ

ٽي ناوليٽ

□ رڄ ۽ پڙاڏا 9

— پاتال ۾ بغاوت 51

= سسيفس جي ناڪار 53

□□ پاتال ۾ بغاوت 65

□□□ لڙهندڙ نسل 91

www.sindhsalamat.com

رڃ ۾ پڙاڏا

هيءَ ناولٽ پهرين "ميسوٽي" جي سري هيٺ
1961ع کان 1968ع ڌاري لکيو ويو.
وري ٻيهر 1973ع کان 1975ع جي وچ ۾
"رڃ ۾ پڙاڏا" جي سري هيٺ لکيل.
1-5-1976ع

● ڏهاڙيءَ وانگر آفيس مان نڪري:
نپوڙيل ذهن مان، ماٺي جسم سان گهلبندي گهلبندي گهر جي در تي پهچڻ تائين، احساس نيستا، وڃايل، اڻ-ڄاڻ پنهنجو پاڻ کان.
ڪلاڪ ڪولي اندر گهڙڻ مان: ڪلهه وانگر اڄ به، ٽپهل هوا جي اوچتي جهوٽي وانگر خالي گهر جي عجيب ماٺ، بسي زندگي، موت جهڙي ويرانيءَ جو احساس ڇپائيندڙ گهر، لڳندڙ: ڇڏيڪ، زندگي، زندگيءَ جي چرپر ۽ تازگي کي گهڙيون اڳ موڪلائي ويل. مرونڊل روح ۾ رانپوٽا هڻندڙ پڇاڙيڪ سپني سمان ماٺ.
ان کي سڄي واري اداسي وڌيڪ ڇٽو ڪندڙ. ڇاپوڙا لٽل ڀتين تان ٽڃندڙ اس جا ٽڪرا، ان پاسائيءَ کي وڌيڪ ڀيانڪ بنائيندڙ.
جهوليءَ کٽ تي پاڻ سٽيندي، نپوڙيل ذهن ۾ نستن

www.sindhsalamat.com

احساس ڪارڻ هيٺائيءَ جو ڳهر سنڌ سنڌ. جي سور مان ملندڙ،
مٺڙو، هلڪڙو سرور پريو مزو.

پاڻ تڳندڙ ويساهه سان تہ: ”ڏٺڪ پڇندڙ!

مرونيل احساس، ساڻا سنڌ، ڪا موهل، ڳهل تائين اڻين
ئي چڪنا چور، اڌ - مٺا - پهل، ڳپل جهوليءَ ڪٽ اندر، جيئن
جو تيئن، ڪيتريءَ موهل تائين بي مرتو.

وڌندڙ اوندهہ، سانت ۽ ويرانيءَ کي وڌيڪ ڀوائتو بڻائيندڙ،
اوچتو، ڏکي، اونهي ساهہ سان: مرونيل حواسن اندر،
زندگيءَ جي ويران هنڌ، ڪنهن زبردست ڪوٽ هنڌ جي ڇهريندڙ
وهڪ جي رواني.

هيءَ حياتيءَ بہ ـــ ناسن مان ڏکهو، اونهون ڪنهل پهو
ساهہ، جسم جي چرپر: پنهي هٿن جون آڱريون ملائي لڪاءِ
۽ جسم کي سيڌي ٽڙڪاٽ.

هن چرپر سان ڦٽڪندڙ، ٻولائيون ڪائيندڙ روح، ان ڀوائتي،
سانت واري ويرانيءَ ۾.

ٻرندڙ تيليءَ جو شعلو، سگريٽ جو ڪش. ڪش مٿان ڪش
ڦهلجندڙ دونهون.

عاشي. پريل، مٿي اپريل ڳڻاهہ خماريل اکيون. سانورو رنگ.
در کوليندي: ”ادا، دير ڪئي؟“ پريشاني ليڏا پائيندڙ
منهن منهجان.

ڪشن مٿان ڪش، ڦهلجندڙ دونهون. آڳر جي ڪنڊ ۾
اجڙيل چلهہ، پرسان پيل ڪاٺيون، چاهہ ۾ اکر ۽ چار، ٻهري
ويٺل هاشي منجيءَ تي. ٻرندڙ باهہ چلهہ ۾، ٽڻي تي پچندڙ

www.sindhsalamat.com

ساني، عاشيءَ جي سٽي تان رڙ ٿو سرڪي ويل، ڏکيءَ ڪاري ڇوڪريءَ جو ڳل ڳاڙهن ڪري ڇهندڙ.

پڇتاءَ: پاڻيان ٿو ڪيس پڪي هي پيو سهڻو اڃي ٿيو آهي، اوچتو، سگريٽ جي ٻاڙ، ٻرندڙ تيليءَ جو شعلو، ڪش مٿان ڪش، ڦهلجندڙ دونهون.

زندگيءَ جو هي سفر به ڪيڏو پراڻو آهي!

"your mother died reach immediate"

ڏڪندڙ هٿن ۾ تار پوري زور سان ڌڙڪندڙ دل. سمجهه ۾ ڪجهه نه ايندڙ. ڏڪندڙ هٿ، ڦاڙيندڙ پنو، لکندڙ درخواست موڪل جي.

'ماءُ مري، اڃان ته ماءُ جيئري ٿئي. پڪو وڃي پرديس ۾ —' ڀاڪر، چميون، دعائون - گهنجيل منهن جي مسيل اکين ۾ ڳوڙها، ڳوڙها ڳڙندڙ، ڏکيءَ نڪ جي چوٽي ڳاڙهي ٿيل. منهوڙا چپ دعائون ورجائيندڙ.

'عاشي. ائي امان! پاڙي لاءِ پاڻي ڪوسو ڪونه ڪنديءَ ته هٿ - منهن ڌوئي'. اکر، اکر مان پاپوهه ڳڙندڙ.

'ها امان، اڄهو ٿي ڪيان'.

ويندڙ عاشي رڌڻي ڏانهن. ڏکيءَ چوٽيءَ جو ڳل پولهه تي، هاڻ ڏينگ ڏيندڙ.

"بس ابا، شل ڌڻي وڏي ڄمار ڏيئي،" اونهو ساهه، ساهه ۾ ڳتيل پيڙا جو ٻڙلاءُ، 'مرحوم پٺاڻ جي وڃڻ کان پوءِ، جيڪو جيءَ ۾ مت هيم، جان هيم، سا ابا! توهان جي لاءِ ـ ٻچا، وسان ڪين گهٽايم. بس، هاڻي ته اچي پڪي آهيان. تون به هاڻ جوان آهين، پنهنجي پيرن تي بيٺل. عاشيءَ به اچي چڙهي آهي. الاءِ ڪيترو جيئان. هاڻي ته هيءَ جهوري اٿم ته، پنهنجو گهر وسائي ۽ نياڻيءَ جو بار لاهي پوءِ وڃي قبر...."

زالن جي روئڻ جو آواز.

www.sindhsalamat.com

اڱڻ جي وچ ۾، کٽ تي پئل، اڇي ڪپڙي ۾ ويڙهيل،
'ادا — امان — هاءِ —' عاشيءَ جي اوڇنگار.
'ابا، ماڻهين کي آخري پيرو.'
'بس ٻچا رب جي رضا هئي، ٻندو ڇا ٿو —'
رت-ٻنا، اڇو ڪاڳر جهڙو منهن. اکيون پوريل.'
'هاءِ امان، منهنجي جيجل —' عاشيءَ جي اوڇنگارن جو
لڳاتار سلسلو.
لڳاتار سلسلو.
خاموش، ٻت ٻڌيل، هڪ هنڌ ويٺل.

ڳوٺ جو گهر: ڪچو اڱڻ-ورانڊو-ٻه ڪوٺيون-پينگهو-
کوليءَ ۾ کٽ تي هنڌن جو ڍير هلڪي اوندهه- ليپي ڏنل
مٽيءَ جو سڳنڌ- عاشيءَ سان راند: اک ٻوٽ- گڏين- ڇيڪلي-
آڱر ٻجهائڻ-لڪ-لڪوٽيءَ.
سرءَ جي منڊ. پيهريءَ جا ورنڊڙ پاڇا. موٽيل اسڪول
مان، ڪاڻ ڪان پوءِ
'عاشي اڄ ته راند ڪيون.'
'ڪهڙي؟' 'ڳڙي ۾ ڇڪڻ.'
'تون ٻڌاءِ.'
'نه ڀائي تون ٻڌاءِ.'
'مان ٻڌايان؟' ڪهڙي سوچ ڪان پوءِ تڪڙي آواز ۾
پينگهي ۾ گاڏيءَ گاڏيءَ.
'چڱو.'
'مان ڊليون ٿو ٿيان ۽ تون گاڏيءَ ۾ چڙهجانءِ ها نه.'
'چڱو.'
'ها —'

www.sindhsalamat.com

زُم- سان اڏندڙ ٻينگهو.

چُـمُ - چُـمُ - چُـمُ - چُـمُ - چُـمُ - چُـمُ — ڪـِرُو — ڪـُرُوڪـُرُو!'

'ڀاسو ڪيو ڀائو، ڀاسو ڪيو. ڳاڏي اچي وئي. ڪـُرُو-
ڪـُروڪـُرُو!' زم سان اڏندڙ ٻينگهو ٻڌل. 'اچو اچو، جلدي
وهو. نہ تہ ڳاڏي هلي ويندو. وڃي واڪي.

عاشي: مٿي تي ٻوٽي- برقعو ٽيل. ٻغل ۾ ڪپڙي جي
ڳٿڙي، هٿ ۾ ڪپڙن جي هڙ. وهندڙ ٻينگهي ۾ -

'[illegible]ي ٽڪس ورتي اٿئي؟

'نہ ڀائي.' عاشي ٻغل ۾ ڳٿڙيءَ کي لوڏيندي ورجائيندي.

'ماڻي ڀيرين ٽڪس وٺ ٻوءِ ڳاڏيءَ ۾ چڙهہ.

'چڱو ڳاڏيءَ وارا ڳوٺ جي ٽڪس ڏي. هڪ منهنجي
هڪ منهنجي هن ڪڪيءَ جي.'

ڪـُرُو- ڪـُروڪـُرُو - چُم چُم - چُم - چُم چُم - چُم، زم سان
هلندڙ ٻينگهو.

'مٺا، ٻينگهي جي ٻنيان چو اچي ٻو آهون. لهہ تہ ٽڪ
نہ ٻيجانهہ'

'امان- راند ٿا ڪيون.' ايلاز

'نہ نہ، ٻينگهو ٻچي ٻوندو. ٻٺين جيترو وڏو آهي جو
ڦهرائي ڏيندو.'

لٿل، هارايل منهن.

'اڙي شيطان ڪن ڪولي ٻڌ: هيتر ڳهڙي ڪن لاهہ ليٽان
ٿي، جيڪڏهن ڳوڙ ڪيو اٿئي تہ ٻاڦهي خبرون ٻوندئي.'

سس ٻُس ۾ عاشي چوندڙ: 'ادا شبو، هاڻي ڇا ڪيون؟'

ڏين تي آخر: 'شٿ' سرٻاٽ ۾،: امان کي سمهڻ ڏي .

'عاشي ڪهڙي راند ڪيون؟'

'اڪ- ٻوٽ.'

'نہ ڀائي ڳوڙ ٿيندو.'

www.sindhsalamat.com

’پلا گهر - گهر رهون. تون ٿيءُ بابا ۽ ماڻ. اسان هيءَ ڪٺي اسان جي ڏي.‘

’چڱو. پنهنجو گهر هن ڪوٺيءَ ۾ ٺا ڪيون.‘

بند ڪوٺي، منگهه مان ڇٽي ايندڙ روشني. عاشي ڪوڙ-پڇاڻيءَ ۾ پوڙ رڙيندڙ. لائي، پڳڙن ۽ بوڙيندڙن جو ڪاڏو ڪاٺ ڪان پوءِ عاشي ڪوڙي اوباسي ڏئي چوندڙ: ’ائي الا! رات ٿي وئي آهي. اچو ته سمهون.‘

آسهون سامهون ستل. ڪوڙ ۾ اڪيون پوڻل.

ڪوٺيءَ جي ٺڏاڻ ۾ ڪجهه ڪجهه محسوس ٿيندو. اڻ-چاتل، سرندڙ اڳتي عاشي ڏانهن، ’عاشي، ٿورو اورتي سر‘ پاسيرا ۽ جسم ململ. چمي، پاڪر- عاشيءَ جي بيڙيءَ کي ڇهندڙي. زور سان پاڪي.

’هاءِ الا! شبو ڪيڏو مزو ٿو اچي.‘

هلڪو ڏڪندڙ آواز، شبو - مون کي ته سيءُ ٿو ٿئي، ٿورو اورتي سيُر.‘

اوچتو، لپاٽ- حواس وڃايل. ’مٺا بدافعال، اهو افعال سکيو آهين. پيڻ سان!‘

لپاٽ مٿان لپاٽ. چنبڙن ۾ هٿ، چڪي مٿي پيهاريل. عاشيءَ کي لت. اٺ چوري، ڪار مُنهن، بي حيا.‘

عاشيءَ جو هيسيل، ڏنل، رت-ٻنا منهن.

’هل ڙي پاهر.‘ تکو، کهرو آواز. ڳاڙهيون اکيون. وري جي هن لوفر سان کيڏي آهين ته چڏا چيري لوڻ ڀرڪيندي سانءِ ڪتي ڪنهن جاءِ جي.‘

ڪنڌ ۾ پيٺل. ڪنڌ هيٺ، پشيماني ۽ مبهم پر گهري ڏوهه جو احساس.

منهن ۾ گهروڙيل ٻچو: ’ڏک ٿئي بي غيرت. جمندي موت نٿي آيئي.‘

www.sindhsalamat.com

سگريٽ جي ڌاڙ، وڌندڙ اوندهه ۾، ٻرندڙ تيليءَ جو شعلو، وسامي ويل تيلي. دکندڙ سگريٽ جو ڳاڙهو ٽانڊو.

ياد اٿم: اها شام ۽ اها رات، ڳپل مهل تائين ڀڙوا ڇولين ۾ گناهه ۽ پڇتاءَ جي گهري احساس هيٺ ڇڇواڙ ۽ لوڏ ٻوڏ. پڪ سان پڪو پهه ڪيو هيم ته: هاڻي ڪڏهن به عاشيءَ سان نه کيڏندس. نيٺ هوءَ ڇوڪري آهي مان ڇوڪرو.

ان ڏينهن کان پوءِ عاشيءَ سان ڳالهائڻ ڇڏي ڏنو هوم. سائس نظرون ملائيندي شرم ٿي آيو. ڪانئس پري پري ۽ ڇڙو رهڻ لڳس. امان سان ڳالهائيندي لڄ ٿيندي هئي. عجيب ڏوهه جو احساس کائيندو هو.

۽ ان کان پوءِ هڪ ڀيرو اوڏيءَ مهل امان اندر ستي پئي هئي. مان اسڪول مان موٽيو هوس. ورانڊي ۾ عاشي، اڪيلي ڪُڏين راند کيڏي رهي هئي. ڪڇيءَ مان ڪتابن جي ڳوٿري لاهي کٽ تي ڦٽي ڪيم. مانيءَ لاءِ چلهه ڏانهن وڌڻ لڳس. عاشي اٿي، اڳ ولي بيٺي.

منهن ۾ ڏسندي: 'ڀائوشين تون رسي ويو آهين؟'

ڪوبه جواب نه ڏنم.

'مان ادا ٻڌاءِ نه. تون سچي پچي رسي ويو آهين' هان؟'

'عاشي، هاڻي اسين هڪ ٻئي سان نه کيڏنداسين.'

'ڇو ڀلا، ادا.'

'ان ڪري جو مان ڇوڪرو ۽ تون ڇوڪري آهين نه. ان جي ڪري.'

آن ڏينهن وارو، اماڻ جو منهن ڪڏهن وساري نٿو سگهان: تپي ڳاڙهو ٽانڊاڻا اکيون، تن مان نفرت جو ڇيڙون. اها نفرت ڪڏهن وساري نٿو سگهان. ۽ اهو خيال، جيڪو عاشيءَ سان راند کيڏڻ ڇڏي ڏيڻ کان پوءِ کٽڪڻ لڳو هو.

www.sindhsalamat.com

ست ٻه ڏينهن اڳ ۾ پوءِ ماني ٻه ڪاڌي ۽ اهان ۽ سگريٽ ٻه ولي اهان. پانيان ڏو، سڄي رات جاڳڻو پوندو، جهڙو سوچ رخ اختيار ڪيو آهي.

لڳاتار راتين جي هيءَ جاڳ – هون، علاج ڏيڻ گهرجي. ٽرنڪو لائيزر بهتر آهي. پر، اوچتو، جيڪڏهن خود – ڪشيءَ جو خيال –

ٻڪواس آهي. هڪ ته اهڙي جرئت ڪانه اٿم، ٻيو ته، ڪيڏي ٻه ڪوڙي زندگيءَ آهي، ان کي ڇهڻ رهڻ ۾ مزو اهي ڏو، هيءَ حقيقت سڃڻ گهرجي. وقتي خود ڪشيءَ جا اهڙا خيال، رڳو جذباتي اظهار آهن. ها، ذهني عياشي. هيءَ به هڪ قسم جو روسانس آهي. ذهني داد – عشرت آهي، هونئن –

مانيءَ جي خيال سان، پنهنجي جي جهوپڙا هوٽل جي ڏڏي دال، اڳري ڏپ واري ٻوڙ ۽ سڪل مانيءَ جو دل ڪچي ڪندڙ تصور.

گرم ماني دٻڪيءَ تي. ديسي ڇيڻيءَ جي پياليءَ ۾ گوشت جو ٻوڙ: دونهون نڪرندڙ. وڻندڙ لذيذ گرم.

'عاشي ٻوڙ ته واهه جو رڌو اٿئي.'

'ادا گرم مسالا وڌا اٿمانس نه.'

عاشي وينتي تاڪيءَ تي، چلهه جي ڀرسان ٻرندڙ. باهه جون ڇپون. آلين ڪاٺين جا تڙڪا. تنهن تي عاشي اٿلائيندڙ ماني. مثل ٻڪ جو احساس. رڳو سگريٽ ولي ڏو اهان. اوچتو! سگريٽ ولي، واپس اچڻ، کٽ تي ليٽي ڪتاب پڙهڻ، سمهڻ سمهي ڇت ۾ گهوري، پاسا ورائي، ننڊ جي ڪوشش ڪرڻ جا تصور ذهني اٿي ڏياريندڙ. ان سان گڏ، گهر ۾ اڪيلي هجڻ، اڪيلائپ ۽ سانت جا احساس ڏنگيندڙ.

انڌاهون قليليءَ وارو روڊ –

قليليءَ جو ڪپ: ڇپر، گاهه ۽ ٻوڙن سان ڍڪيل. پاسي ڪان اچيءَ موريءَ ڏانهن ويندڙ، اونداهون رستو. وڻندڙ ٿڌ. پري

www.sindhsalamat.com

ڪان شهر جون روشنيون، روڊ جي ٿنڀن تي ٽونڊانيل، روشنيءَ جو ڀرم پيدا ڪندڙ ميونسپلٽيءَ جا بلب ڪپ جي سٽاڻهين زمين تي اڏيل جهوپڙيون، تن ۾ جهڪي، پرسرار لڳندڙ لالٽينن جي روشني ڦليليءَ جي ساڄي ڪپ تي روڊ سان لڳ ڦهلجي آيل قبرستان.

هن سانت ۾ اونداهه ۾ ڪيڏي نه مانوسيت واري پنهنجائپ ٿي لڳي! دل ٿي چوي، زندگيءَ جو سمورو سفر انهن ئي گذري وڃي زندگيءَ جو سفر، اڪيلو ئي اڪيلو، ڪيڏو اٿانگو، خاموش.

ڳالهايو اٿم ته پنهنجو پاڻ سان.

شام. لهندڙ سج جا پاڇولا پٽين تان گم ٿي ويل. در جي چائنٺ اڪ اڙدي، سامهون در ڪولي بيٺل عاشيءَ جي پنبڻن جي جهالرن اندران چمڪندڙ ۽ اوسيڙي ۾ پريل اکين سان، اکين جو نڪ راهه.

ڀوت لاهڻ سان تمز ۾ تکي، نڪ ۾ ڳوڙهي ويندڙ ٽپ. ذهن ۾ نيڪ پٽل، عاشيءَ جون اوسيڙي پريل ۾ ڪجهه چوندڙ، پر چئي نه سگهندڙ اکيون.

ساڻي ڪائيندي:

'ادا.'

'هون.'

'تو کان هڪ ڳالهه پڇان؟' جهجهڪندڙ آواز.

'ڪهڙي؟' ٽوڪلي اندر جو آواز.

'تون،' ڄڪ، 'توهان سدائين چپ ڇو رهندا آهيو؟'

'هي!،' ڏاڍ، سنڀالبندي، 'بس— آهيان.'

'ادا، ڪا ته ڳالهه آهي. جڏهن اوهان ڳوٺ ۾ رهندا هو، تڏهن به ڏاڍو ڪيڏندا کلندا ۽ ڳالهائيندا رهندا هو.'

بيزاري. نه وڻندڙ اهو ذڪر.

'ادا، امان جي وفات کان پوءِ، جڏهن کان مان اوهان سان هت، حيدرآباد ۾ آئي آهيان، سچ پچ هيءُ گهر مون کي ڪائڻ

www.sindhsalamat.com

ايندو آهي. هنيانءَ پوسائبو آهي.‘ ڳهڙي مات ڪان پوءِ ’نڪا آهي ڪا وسنهه ۽ نه ٿي وري ڪو....‘ هيڪ سان: ’ادا، امان به ويچاري آسون پلي وچي آراسي ٿي. اوهان جيڪر شادي ڪري پاڃائي....‘

عاشي: ڪنڌ جهڪيل، آڱر کي ويڙهيندڙ رڙو.

’ها ادا، هاڻي ته اوهان به دير سان ٿا اٿو سو مون کي دپ....‘

’نه، عاشي، دڃڻ جي ڪهڙي ڳالهه آهي. شهر آهي، ڪو جهنگ ٿوروئي آهي.‘

چپ.

ياد اٿم: سڄي رات ننڊ ڪانه آئي هئي. اهو ته مان به نٿو چاڻان چپ ڇو ٿو رهان.

ويچاري عاشي ـــ منهنجي شاديءَ جا خواب ڏسي ڏسي، پاڻ.... ڪٿي منهنجي شاديءَ جي ذڪر پنيان هوءَ پنهنجي لاءِ احساس ته نه ڏياري آهي ـــ؟ ممڪن آهي. انهيءَ ذڪر ڪان پوءِ هڪ مهيني ۾ ئي هوءَ پڇي....

نه ـــ مون کي اهو چوڻ جو حق نٿو پهچي. ته چوان: هوءَ پڇي وئي. هوءَ منهنجي پانهي نه هئي. مون وٽ پالتو جانور وانگر پاليل يا پڌل ڪانه هئي، جو مان هن جي، وچڻ کي ـــ ٻين لفظن ۾ خودمختاريءَ سان پنهنجي واٽ اختيار ڪرڻ کي چوان ته پڇي وئي. هوءَ آزاد ۽ خودمختيار هئي. (هئڻ گهرجي) هن کي پنهنجي زندگيءَ بابت فيصلي ڪرڻ ۽ واٽ جي چونڊ ڪرڻ جو مڪمل اختيار هو (هئڻ گهرجي).

ها، البت جيڪڏهن مون کي پنهنجي فيصلي کان واقف ڪري ها ته....

ممڪن آهي هن ائين ضروري سمجهڻ مناسب نه سمجهيو هجي، انهيءَ ڪري ـــ يا، هيءُ به ممڪن ٿي سگهي ٿو ته، منهنجي خاموش، ائبنارمل لڳندڙ ورتاءَ ۽ سندس ۽ منهنجي وچ

www.sindhsalamat.com

روايتي گهري ناتي ۽ منهنجي ڊارئيپ واري انداز ڪري، هن ڪي پڌائڻ ڏکيو لڳندو هجي ۽ هوءَ اخلاقي جرائت جي گهٽتائيءَ ڪري، دل جهلي نہ—

بهرحال، مون ڪي پراميد رهڻ گهرجي. منهنجي لاءِ دل جي سچائي سان نيڪ خواهشون رکندڙ مخلص دل جي اهائي تمنا ٿي سگهي ٿي تہ، هوءَ جتي بہ هجي خوش هجي. ۽ جنهن اندازي موجب مان سوچيان ٿو تہ، هوءَ سامهون رهندڙ ماستر سان ٿي.... جيڪو اوچتو رات گم ٿي ويو، سڀني منهنجو جو لڳندو هو— ڇاڪاڻ انهيءَ ذڪر ڪي، جو ڪجهہ ٿيو— هڪون، پاڙي ۾ ۽ آفيس ۾ جيڪو ڪجهہ ٿيو وڃي ٿو، ها، انهيءَ جي مون کي پرواهہ نہ ڪرڻ گهرجي. هڪ تہ هن ڪري جو، اها پڻ-پڻ آهستي آهستي روز-رهہ جي انيڪ واقعن ۾ پائمرادو ڍڪجي ويندي. جڏهن انهيءَ ۾ نواڻ نہ رهندي، تڏهن ڪوبہ ڇڙو مون سان لاڳاپو رکندڙ انهن ڳالهين ۾ دلچسپي وٺڻ ڇڏي ڏيندو. اها انهن جي ضرورت آهي تہ، ٿوڙي قسم جي واقعن ۾ ڏيونڊ وارو پهلو ڳولي، انهيءَ کي ڇنڊيندا رهن. پر منهنجي لاءِ اهم ڳالهہ هيءَ آهي تہ، مان چپ رهان. البت هيءَ ڇنڊيءَ ريت سمجهان ٿو تہ ڏيکاءَ واري همدردي اها منافقت آهي، جنهن کي مان ڪڏهن معاف ڪري نٿو سگهان. جڏهن تہ اهو پليءَ پت سمجهان ٿو تہ، ڏيکاءَ واري همدردي ڪندڙ اهي انسان، پرٺ پنهنجن راهہ زنين ۾ ڪهڙيءَ ريت مون بابت ڪرپٽي مٽيندا هرندا. خير، منهنجو ڇا، بس، منهنجي لاءِ اهم آهي تہ، عاشي نہ— ڏس، شہر تون سوچ جي پنڙي تان لهي رهيو آهين— مان بہ ڪيڏو نہ عجيب ڏينهون ڏينهن وڌيڪ.

ٿڌ وڌي رهي آهي. حيدرآباد جي رات گهميل ٿڌ ۾ عجيب قسم جو ڳهر آهي، جيڪو لڳ لڳ ۾ نشو پريو ڇڏي.

آفيس: مون فائيلن سان سٽيل. ڪرسي، لڳندڙ، وجود جو اٽيچندڙ جز بڻيل.

www.sindhsalamat.com

منافق.

— شبير صاحب، هو.... ٻڌو سين ته، خبرناهي سچ يا آهي يا.... اوهان جي ميسٽر....

— ها.

— پوء، ڪا خبر پئي؟

— نه، پر منهنجو اندازو آهي ته اسان جي گهر جي سامهون هڪ ماسٽر رهندو هو، انهيءَ سان....

— پوء، اوهان ڪا جاچ يا ڪوشش....

— نه، مان ڇا ٿو ڪري سگهان.

(جڏهن ته هن، پنهنجي مرضيءَ ۽ خواهش موجب ڪنهن به صاحب سان پنهنجي زندگي گذارڻ جو فيصلو ڪيو).

— نه، ته، به هوءَ....

— چپ.

(ظاهر آهي ته، اهڙو فيصلو ڪرڻ کان اڳ، هن پنهنجي مستقبل جي باري ۾ چڱيءَ ريت سوچيو هوندو ۽ هيءَ به ظاهر آهي ته، هوءَ پنهنجو پاڻ لاءِ نقصان جو ڪڏهن به سوچي نٿي سگهي. جو ڪو به انسان پنهنجو پاڻ کي ڇيهو رسائڻ نه چاهيندو.)

— نيٺ ادا، تنهنجي ڀيڻ هئي، توهين کان وڏو ۽ مرد ماڻهو....

— چپ.

(ڪائنس وڏي هجڻ ڪري يا مرد ماڻهو هجڻ ڪري، مون کي سندس مستقبل جي فيصلي ڪرڻ جو ڪو به آخري حق ته پهچي نٿو سگهي.)

هارڊ-بورڊ جي پارٽيشن مان هيڊ ڪلارڪ جو ڏار ڪيل ڪمرو. ڪمري مان ايندڙ ٻڻ-ٻڻ- نما سرٻاٽ ۾ آواز:

— ڪرڏڪ آهي.

— نه يار، بي غيرت آهي. (فيصلو)

www.sindhsalamat.com

— ڀلا غريب ماڻهو، نه اڳ نه پٺ، ڪيهي ٿو ته خواري. تنهن ڪان مٿي به ماٺ، هيٺ به ماٺ.

— هونئن به هڪ ڇتون ڇوريءَ لاءِ متا ڪٽ ٿو ڪري.

— ها، ڪني آگر وڏي پاپ آهي.

— اهڙين پاڇوڪڙ رن ڪري ته گهٽو ڏئي اندرئي اندر پوري ڇڏجي.

بزدل، منافق. تنگ نظر ڪربل. دراصل اهي ڇوٽي درست آهي؛ ته ڏوهه وارو احساس رکندڙ، فيصلي واري احساس کي گهٽڻ لاءِ وٺندا آهن. اهوئي سبب آهي جو هو، فتوي ڏيڻ ۾ ڪابه دير نه ڪندا آهن.

خير، جهتوڻيڪ آفيس ۾ هن قسم جي مرڀاڻن ڪنهن حد تائين ڪوفت ڏني آهي. پر اهو سڀ ڪجهه وقتي آهي. سڀ ٿي، اهي سرڀاٽ ۽ راءِ زنيون ختم ٿي وينديون. پر جڏهن انهن سڀني ڳالهين تي منهنجو وس نٿو هلي ۽ نه ئي هلي سگهندو، ته ڇو مان سوچي سوچي اجايو پاڻ کي پريشان ڪري رهيو آهيان.

اوچتو: ڀنيلائي.

اهو به ٿي سگهي ٿو.

ڪٿي مان پنهنجو پاڻ کي زوريءَ لاتعلق رکڻ جي ڪوشش ۾ هڙئي قسم جي دليل بازي ڪري لڳي ته نه رهيو آهيان! پنهنجي ڪمزوريءَ ۽ وس نه پڄڻ سبب، سوچ جو هيءُ انداز...

پاڻ- لڳڻ، هئڻ—

ذهن خالي، پنواڻي.

ڪا مهل ائين.

جڏهن ائين آهي به، ته پوءِ مان سمجهان ٿو ته، جيڪڏهن، مون کي زنده رهڻو آهي، ۽ هنن حالتن ۾، جتي منهنجو وس نٿو هلي، ته پوءِ: پاڻ-لڳڻ ضروري آهي. هڪ ضرورت؛ جا بهرحال زنده رهڻ ۾ هٿي ڏئي ٿي. هڪ بيوس؛ لاچار انسان....

پوليس ۾ رپورٽ؟

www.sindhsalamat.com

ريلوي اسٽيشن جو ويٽنگ روم. رات جا ٻارنهن. انتظار ڪندڙ، اڪيلو ويٺل، ويٽنگ روم ۾. اوچتو: پنج پوليس وارا هڪ عورت، لڳندڙ مسافر، ڪمري اندر وڏي آيل، ٻي وسي ٽمندڙ منهن منجهان.

— 'مسٽر ڪمرو خالي ڪر. انڪواري ڪرڻي آهي'.

چپ چاپ ٻاهر نڪري آيل.

ڪمري جو در بند.

عورت جون دانهون. ڪوڪون.

دانهون ڪوڪون ماٺيون ٿيل.

گهڻي دير کان پوءِ پوليس وارا نڪرندڙ ڪمري مان، ٽٽليا ٿريل، ورديون سروڙيل.

ڪاهارجندڙ وار. ڪٽيا. قانوني رهزن. ڏوهاري: جن جي جسم تي تحفظ لاءِ قانوني جبو اوڙهيل آهي. رت جي ولوڙ ۾ تيزي: ڪانئن نفرت، انتهائي نفرت جي اظهار لاءِ لفظ نه ملندڙ، جوش جو غلبو سڄي وجود تي پيٽچو—

رستي جي ڪپ مان ويٺل چڙن وارو. پوليس واري جي چمڪندڙ ڪاري بوٽ جي لت ٺاهه تي. چٺا پڪڙيل. پوءِ هڪ ڀرپور لپاٽ، چڙن واري جي ڳل تي—

نفرت سان گڏ بغاوت.

هي اهي ڪميڻا ڏوهاري آهن، جن جي هر ڏوهه کي قانون جو تحفظ مليل آهي.

وڏيري جي اوطاق، ڳجهندڙ ٿلهو صوبيدار. هيسيل ٻڌل، قتوءَ جي پيٽ.

'ڪيڏي ٻڌاءِ تہ قتوءَ سان گڏ ٻيا ڪير ها؟'

'سائين ڏٽي ٿو چاڻي مون کي....

'چپ ڪر لونڊي. ٻيا تنهنجا جهنڊ.... ها جو نٿي ٻڌائين'.

چلڏن ۾ لت.

'رئيس، هيءَ ائين ڪانه مڃيندي. اڙي او—'

www.sindhsalamat.com

قتوع جي پيٽ جي ڪانچ ۾ ٻونگڙو دانهون ريهون ڪندڙ،
ٽپڪا ڏيندڙ، پاڏائيندڙ، ايلاز ڪندڙ....

ٽاڻي جي ڪوڙي. اگهاڙي پيل عاشي، دانهون، ڪيڪون
ڪندڙ. ڪنجهندڙ، ڪڙڪندڙ وردين جو ڍگهه. اگهاڙا بيٺل
پوليس وارا—

نس نس ۾ نفرت، ڪاوڙجي باهه ڏنب ڏيندڙ.

چٽڪ خواب مان سجاڳ ٿيل. سوگهو، هيٺو وجود. پاڻ
ڏکڻ لاءِ ٿي سهي، پُر اميد رهڻ ڪان سواءِ ڇا ٿو ڪري سگهي.
ڪيڏو لاچار، بي وس. زندگيءَ جي رڃ ۾ پٽڪندڙ روح؛ جو
آهي؛ هستي رکي ٿو. پوءِ به ناهي جو تيح آهي؛ هيٺو آهي.

گهري، گهٽيل، روح جي پاتال تائين عجيب قسم جو درد
ڏيندڙ پيڙا.

ڏکهو، اونهو ساهه، لڳندڙ پيڙا جو پڙاڏو.

ڪش مٿان ڪش.

قبرستان: پرندڙ ڏيٺو هڪ قبر تي.

قبرستان جي هيءَ سانت! سنسان ماحول واقعي پڙاٿو لڳندڙ
آهي. پر پوءِ به عجيب قسم جو انس—

هن دور ۾، جڏهن جيئرن انسانن جي رهڻ جو مسئلو ايڏو
شديد ٿي ويو آهي، تڏهن مئلن کي غيرضروري طور هيڏي ساري
زمين ڏيڻ ڇا بي وقوفي ۽ جهالت نه آهي! هن جاءِ تي ڇهن-
پنجن منزلن واريون بلڊنگون خوشيءَ سان اڏجي سگهجن
ٿيون. جن ۾ ڪيترن ئي جيئرن انسانن کي سولائيءَ سان رهائي
سگهجي ٿو. ممڪن آهي، اڳتي هلي ضرورت مجبور ڪري ته
پوءِ—

www.sindhsalamat.com

پرندڙ ڏيئي واري قبر شايد نئين آهي.
موت اٽل آهي.
گهر: اجڙيل ويران. لڳندڙ کنڊهر، ماضيءَ جو هڪ يادگار،
ماضيءَ ۾ ڪا زندگي هئي، احساس ۽ جذبا ها. هر پر ۽ حياتيءَ
جا آثار ها.
ذهني ڏيڍ___؟
عاشيءَ....؟ ها، اها زندگي عاشي هئي، جنهن جي وجود
جي موجودگي؛ ڀرپور زندگيءَ جو اظهار هو. هن جي وڃڻ ڪري
پيدا ٿيل هيءُ ويرانيءَ جو احساس، انهيءَ احساس ۾ اڪيلائي،
اپائڪائي گهٽيل! هتي اچڻ کان اڳ، جڏهن هو نه هئي،
اڪيلو هوس تڏهن اڪيلائيءَ جو احساس نه هو. پنهنجي وجود
جي موجودگيءَ جو احساس نه هو. ڪتاب. ها، هڪ روٽين لائيف
جو ڪوهه، مان پاڻي ڪيڏندڙ بند اکين سان پاڻي ڪيڏندڙ بند اکين واري
ڏاند وانگر بي منزل ڦيرو هو. ڪڏهن نه کُٽندڙ. هن جي اچڻ،
وڃڻ؛ ڪجهه جاڳايو، جو اڳ جاڳيل نه هو. بنهه ڪجهه
هوئي نه، هن پيدا ڪيو. لڳي ٿو هن جي اچڻ کان اڳ، پيدا
ٿيل نه هئس. هن جي وجود زندگي ڏني. هن جي اچڻ، هلي
وڃڻ زندگيءَ جي هجڻ جو احساس.
زندگيءَ جو احساس ڪيڏو نه پوڙا ڀريو؛ اذيتناڪ آهي.
ڇا انسان ائين آهن؟ پوءِ به زندگيءَ سان پيار! شايد.... خير،
سچ ڇهو آهي: زنده رهڻ جي خواهش؛ ڪيڏي ڪمزوري آهي!
قبر تي پرندڙ ڏيئي جي ٽم ٽم.
پر موت اٽل آهي.
اوچتو: موت جو ڏپ سڄي وجود کي وڪوڙي ويندڙ:
جڏهن موت اٽل آهي؛ پوءِ ڏپ....
ڪمرو: در ۾ اندران ڪڙو چڙهيل کٽ تي اگهاڙ جسم
پيل: منهن سڏو، هڪ ٻانهن کٽ جي ٻانهينءَ کان هيٺ لڙڪندڙ
وات ڦاٽل. اکيون کليل.

www.sindhsalamat.com

اتي، اٿين ڪي ڏينهن گذري ويل.
ٽپ. ڪيليون پٽيندڙ. مڪين جا ميڙ. ڪينشان رڙهندڙ.
ننڍا وڏا ڪينشان؛ وچڙيل، چرندڙ لاش تي. جسم جو گهپل حصو
ڪاڌل. ٽنگ، مختلف هنڌن تي. پٽيل، ڏڪيل، ڪاڌل، هڏا
نظر ايندڙ.

ماڻهن جو گوڙ.
گهٽتي - الڪو - ٽپ.
ماڻ به عجيب آهيان. جڏهن مرڻ کان پوءِ مون کي ڪنهن
به ڳالهه جو احساس نه رهندو ته پوءِ هيءَ بي وقوفيءَ وارو خيال
ڇو! بي جان جسم جيئرن جي حوالي، وٺن ته گند جي ڍير تي
ڦٽو ڪن، وٺن ته ـــ بهرحال، اهو مسئلو جيئرن جو رهندو مئلن
جو نه.
موت جو خيال مونڊي، ذهن خالي، احساس سٽل، ڏاريو
پنهنجو پاڻ کان، ڏاريو، پوري ماحول کان، جنهن ۾ هلندڙ.
پاسو ورايل، وڏ يل اوندهه. اوندهه جو ڏ نپيندڙ احساس، پرندڙ
بلب. چوڦير لڳندڙ سنسان، چڙڪ قبرستان ۾؛ بلب، پرندڙ ڏئو،
قبر جي مٿان ڏئو پري رهيو آهي.

سڏو سنئون ليٽيل کٽ تي، لڳندڙ مئل، پيل قبر ۾:
’پڪواس آهي.‘
اڪيلائيءَ جو احساس. ننڊ جي ڀرپور خواهش هوندي به،
اکين ۾ ننڊ نالي ماتر به نه!
ڪتاب پڙهان. اوچتو خيال -
HOMER — ODYSSEY.
ڪتاب جو خيال اچي غائب ٿي ويل. نظرون ڇت ۾ کتل.
ڇت تي پوندڙ پيلي پيلي روشني پراسرار لڳندڙ. هنڌ - هنڌ تـان

www.sindhsalamat.com

پٽين جا چاپوڙا لٽل، زنگ ڦٽل. عجيب قسم جون شڪليون:
آڌامندڙ گهوڙو. ڏکي نڪ واري ڏائڻ. جبلن جي قطار. اڏامندڙ
پکي. لهرون. بن مانس. هرڪيولس.

شڪليون ڇڙندڙ. اوچتو هڪ نئين شڪل: اگهاڙي عورت.
يڪ ـ ٽڪ ايا ٽيل گوڏا.

عاشي اگهاڙي، اگهاڙي ماٺهوءَ سان. بيوس، پگهريل.
ڪاراٽيل منهن. اذيت جي احساس کي دٻائيندڙ. مٿان چڙهيل،
اڏڙوٽ، بت ۾ پريل، اگهاڙو —

بدن ۾ تيز، گرم رت جي ڊوڙ. پگهر ۾ شل بي وس،
ڪمزور ڪريل هڇڻ جو گهرو، گهرو احساس.

بيوسيءَ جي اونهي، گهري ڏکي ساهه کڻڻ ۽ اکيون
ڇنڀڻ سان، پٽ تي پوندڙ روشني ۾ عجيب شڪليون گم ٿيل ـ
ڪٿان ڪٿان چاپوڙا لٽل. چاپوڙا لٽل هنڌن تي چٽائي ڏسي،
انهن شڪلين کي ڳولڻ جي ڪوشش.

ذهن خالي. اداسي ۽ پيڙا جو گهرو احساس اداسيءَ ۽
ڏک جو اهو گهرو احساس؛ روح جي اونهائيءَ ۾، هيٺ؛ پاتال
تائين رهڻ جي پهتل. ڪجهه ڦاٽل هيٺينءَ ۾، ٻاهر نڪرندڙ.
ڪجهه منجهيل، هيٺ روح جي پاتال ۾، ٻاهر نڪرڻ چاهيندڙ.

بي وسي — ڇٽو احساس، ساڳهه سان، انجو.

اکيون ڳوڙهن سان پرجي آيل. هستي هڪ هنڌ، ڇميل
ٻوٽي جيان. وهندڙ ڳوڙها.

اوچتو سڏڪا. ڇميل ٻوٽي ۾ سياڻي سان چرپر.
سڏڪا ....
سڏڪن مٿان سڏڪا. ٻوٽو سڏڪا پريندڙ.
سڏڪا .... ڪا مهل.

www.sindhsalamat.com

ٿميل سڏڪا، هڪ هنڌ جميل وجود. اڪيون ڪتل
هڪ هنڌ.

اوچتو: پاڻ - سڃاڻپ جي احساس سان: روشني ۽ سڏڪن
جو احساس. اهو احساس. ويساهه ۾ نه ايندڙ سپني سمان لڳندڙ.
عجيب ڪل جهڙو. مرڪ چپن تي، جڏهن پنهنجو پاڻ تي ٿڌول.
مرڪ ڦهلجندڙ، پنهنجو پاڻ تي تعجب جي احساس سان! پوءِ ٿهڪ،
ٿهڪ مٿان ٿهڪ. پنهنجو پاڻ تي.

ٿهڪ ....

ٿهڪن سان، اکين ۾ پاڻي ڀرجي آيل.

ڪيڏو عجيب!

ٿهميل ٿهڪ. هڪ هنڌ جميل وجود. اڪيون ڪتل
هڪ هنڌ.

ٿهميل ٿهڪ، هڪ هنڌ جميل وجود. اڪيون ڪتل هڪ هنڌ.

اوڊيسيس رئندڙ. سڏڪا ڀريندڙ.

هن رنو. انهيءَ رئندڙ عورت وانگر، جيڪا پنهنجي مئل
مڙس جي لاش مٿان پاڻ ڦٽو ڪري وڏي واڪي سڏڪا ڀري
رهي هئي. جيڪو بهادريءَ سان وڙهندي، پنهنجي شهر ۾ پنهنجن
ماڻهن آڏو، گهر ۽ ٻارن جو بچاءُ ڪندي مئو هو .... ساڳي
رحم طلب حالت ۾ اوڊيسيس رنو.

پنهنجي روئڻ تي ايندڙ ڪل.

ڪيڏي حماقت! ڪلندڙ، ڦهليل چپ.

سمهان. ڪافي وقت ٿي ويو آهي.

ننڊ ڏالي ماتر به اکين ۾ نه.

www.sindhsalamat.com

سگريٽ جي ٻاڙ. لڳڻ هن وقت تائين خواب ۾، جو سگريٽ جي طلب جو ذرو به احساس نہ ٿيل.

پرندڙ تيليءَ جو شعلو. سگريٽ جو ڪش، ڪش مٿان ڪش. هونئن تہ ننڊ ڪانہ ايندي. بهتر آهي تہ اوڊيسيءَ جا ڪجهہ صفحا پڙهان، تہ پوءِ من —

رڙهندڙ اکر هڪ هنڌ بيٺل.
رڙهندڙ ڪارا اکر....

اوڇتو: نيٺ مان جيئان ڇو ٿو؟ جيڪڏهن مان مري وڃان، يا نہ جيئان، ڪهڙو فرق پوي ها؟

هن ڪان اڳ جڏهن اڪيلو هوس؛ روٽين لائيف ۾ هڪ مشيني پرزي وانگر چرپر ۾ هوس، تہ مون کي پنهنجي جيئري وجود جو احساس نہ هو: آفيس - هوٽل - ماني - گهر - ڪتاب - ننڊ - ضروري حاجتن جو مشيني انداز ۾ پورائو. آفيس .... امان جي موت ۽ عاشيءَ جي موجودگيءَ، مون کي پنهنجي وجود جو احساس ڏنو ۽ عاشيءَ جي وڃڻ کان پوءِ، اڪيلائيءَ جو پنهنجي وجود جي بار ۽ وزن جو احساس! هن کان اڳ، ڪتابن جي معنيٰ منهنجي آڏو هن کان وڌيڪ ڪانہ هئي تہ: مان پڙهان ٿو، جو ٻالڪپڻي کان وٺي ڪتابن پڙهڻ جو چشڪو لڳل اٿم. هر ڪتاب جي اهميت، ان کي پڙهڻ جي وقت تائين هئي ۽ بس! ائين جيئن ڪاڳر جي گلاس ۾ پاڻي پيءِ، ان کي ڦٽو ڪري ڇڏجي. ۽ هينئر اکرن جي هنن ڍيرن ۾ ڇڻڪ ڪجهہ نظر اچيم ٿو. ڪهڙو ڪجهہ، لڳيم ٿو هيءُ ڪارا ڪارا اکر مون کي ڇهندڙيون پائي رهيا آهن. عاشيءَ ۽ حادثي ۽ امان جي موت، مون کي پنهنجي هستيءَ جو احساس ڏنو، جڏهن تہ هيءُ اکر ڪيلين وانگر منهنجي هستيءَ کي چڪ پائي رهيا آهن!

www.sindhsalamat.com

بڪواس آهي. سڀ ڪجهہ بڪواس. هيءُ ڇا سوچي رهيو آهيان: اجايو، بي‌مطلب. هنيئر سمهان. صبح جو آفيس ـــ بتي وسايان.

اوندهہ. اڪيون پوريل. ننڊ لاءِ هٿرادو جاکوڙ. پاسن جو ورائڻ. سڌو سٽل. اکين تي ٻانهن.

اوچتو: احساس، اڪيلائيءَ جو. سانت ۾ اوندهہ ۾ پيل هستيءَ، بيچين وجود ۾ ڪجهہ ڪٽل هجڻ جو، جو هئڻ گهرجي.

خالي ويران گهر: عاشيءَ جي ڇڏيل خال جو احساس ـــ

اونهارو، ٿڌي ٿڌي هير هلندڙ. چانڊوڪي رات. چوڌاري سانت. پاسو ورائڻ سان ٿڌو ٿڌو مزو ڏيندڙ. پريان عاشي سٽل. گول مٿون، سانورو منهن، چانڊوڪيءَ ۾ وڌيڪ پرڪشش لڳندڙ. پوريل اکيون، گهاٽين، ڊگهين، هلڪو وريل پنبڻين ۾ وڌيڪ خوبصورت لڳندڙ. دل چوندڙ، ائين ئي چنڊ جي روشنيءَ ۾ عاشيءَ جو منهن ڏسندو رهڻ لاءِ. گهرو ڳتيل مزو ايندڙ ۽ ڇڪ.

ڀرپور خواهش: ڳچي تي هٿ ڦيرائڻ جي. لسو، نرم ڳچو. پوءِ ٻنهي هٿن ۾ جهلي، چمڻ جي. چمڻ سان گڏ، نرم لسن ڳٽن تي نڪ گسائڻ جي ـــ

اوچتو: عاشيءَ جو منهن ٻنهي هٿن ۾ جهليل. نرم نرم ڳٽا. اکيون، اکين ۾. ٻنهي جي اکين ۾ ڳوڙها. عاشي سڏڪا ڀريندڙ. لڪايل منهن سيني ۾. ڳچي ٻڌي ڏيريندڙ.

ستايل، قياس جوڳا، بي‌وس ٻہ وجود.

ننڊ ڙي عاشي دانهن ڏيندڙ:

'امان، شبوءَ کي ڏسين ٿي.'

'ڇورا نپٽيا، ڀيڻ کي ستائيندي لڄ نٿي اچئي. نہ منهنجي ڳنڍي تون سون وٽ آءُ. ڇا ٿو ڪرئي لوفر ڇورو.'

'امان، ڳٽن تي چڪ ٿو پائي ۽ ڇنڊڙيون ٿو هڻي.'

www.sindhsalamat.com

نرم اُپريل، گول مٺول ڳِٽا.

گهر ۾ آيل مهمان عورت جي ننڍڙي ڇوڪري اوچتو رانياٽ ڪري روئيندڙ.

'امان، او امان،' عاشي تيز تيز وڪن سان دانهن ڪٽي ويندڙ، 'ٻڌايان ڪڪي ڇوٽي روئي — هو شبو آهي نه، انهيءَ ڪيس ڳِٽي ۾ چڪ هنيو آهي نه، انهيءَ ڪري—'

'اي ڇورا، باڇاهه پير جي ڪا مار پوندئي، تون ته ٻارن لاءِ جهڙو آهين ڪردجال.'

خردجال — ڇپن تي مرڪ ڦهليل.

ڪونٿرا، نرم ڳِٽا، لسا لسا، تکي ڇهاءَ سان محسوس ٿيندڙ. چمي. پوءِ ڳِٽن تي هلڪيون ٿڦڪيون هٿن جي ڀرپور سڌ.

ستل عاشي: منهن ڪان نظر هيٺ: سيني تي. ساهه ڪٽڻ ڪري سيني جو اڀار هيٺ مٿي ٿيندڙ. معصوم، سباجهڙو منهن.

عاشيءَ سان وهنجندڙ اڱڻ ۾. قميصون لٿل. پراڻي ڦاٽل اجرڪ جون گوڏون پيل. وٽي سان پاڻي مٿان نا ڏڻ سان، آڳر جو ڇنڪار ڪندڙ.

'عاشي ٿورو هيڏي اچ.'

پاڻيءَ جون ڦينگون اڏائيندي، ايندڙ.

ٻيڙيءَ تي آڱر رکندي، 'عاشي، هيءُ ڪارو ڪارو ڇا اٿئي؟' ٻيڙيءَ کي ڇهندڙي.

'الا — مري ويس، امان —' عاشي دانهون ڪندڙ، پٺ سان پير ستيندڙ.

'اڙي شبو، هڇا ڪا پوئي، تون ڇوريءَ جي پنيان هٿ ڌوئي اچي پيو آهين.'

پٺ سان پير ستيندي ستيندي عاشيءَ جي گوڏ ڇڙي، ڪري پيل.

نظرون ڪتل عاشيءَ جي اوگهڙ تي.

گناهه جي احساس جو پڙاڏو. پڙاڏا....

www.sindhsalamat.com

سمجهان ٿو، هيءَ احساس روائتي اخلاقي قدرن سبب ٿي هجي. پر هن تجسس جي حقيقت پنهنجي جاءِ تي ٺوس آهي.

ڇا عورتن کي به، مردن جي باري ۾ ڇا ڻ جو ههڙو تجسس ٿيندو هوندو؟

نه چاهيندي به، عورت جي اوگهڙ نظرن ۾ پيل. ڪتل.

زال — شاديءَ جي ڪيترا سال اڳ سروٽيل، ڇپيائيل خواهش اجاگر ٿيندڙ.

هڪ مرد لاءِ زال جو هجڻ لازمي ضرورت؟

زال مڙس لاڳاپا: امان = بابا جي زال.

اڻ - وسهندڙ، عجيب عجيب لڳندڙ!

ڇر- پر ڪندڙ ۽ اگهاڙا وجود.

اڻ - وڻندڙ. ويساهه ۾ نه ايندڙ. ڪراهت.

ان ڏيک کي ڪيترن ڏينهن تائين ذهن مان ڪڍي نه سگهيو هوس. پنهنجي ڀرپور مهل:

جڏهن ٻاهر کيڏي کيڏي گهر آيس. عاشي ورانڊي ۾ گڏي ين - راند ۾ رڌل هئي. مان اندر ڪوٺيءَ ۾ وڃڻ لڳس. عاشيءَ رڙ ڪئي: 'نه نه اندر نه وڃ.' 'ڇو؟' مون کي چڙ آئي هئي. 'نه نه، ڇورا نه. بابا جهليو آهي.' جهڪي آواز ۾، پر لفظن تي زور. مون کي هٽائين وڌيڪ تجسس. در ڪولڻ لاءِ زور. اندران ڪڙو چڙهيل. در جي ڳڙڪڙي مان اندر نظر: امان ۽ بابا اگهاڙا. عاشيءَ جو سس پس ۾ پريشان آواز، 'نه ڏس ڇورا، نه ڏس. بابا لاڪ لاهي ڇڏيندءَ.'

ڏيک ذهن ۾ ڏک پڌل. امان لڳندڙ مظلوم، بيعزت ٿيل. ساڻس همدردي، ايندڙ مٿس قياس گاڏڙ پيار. بابا لڳندڙ وحشي، ظالم، لڳندڙ ڊپ، هيبت، نفرت.

عاشيءَ کي ڏنم. ٻئي هڪ ٻئي کي ڦڪا ڦڪا لڳي رهيا هئاسين. ڏوهاري!

ڪيترن ڏينهن تائين امان کي همدرديءَ، قياس ۽ مبهم

www.sindhsalamat.com

اٿ - واضح پيار، جنهن ۾ همدرديءَ ۽ قياس آتم هو، جي نظرن سان ڏسندو رهيوس. ۽ بابا کي نفرت ۽ حقارت جي نظرن سان!

هيءَ لاڳاپو منطقي؛ پوءِ به غير منطقي لڳندڙ، نظري؛ پوءِ به غير فطري، ويساهه ۾ نه ايندڙ لڳندڙ. معقول نا معقول لڳندڙ! امان ۽ بابا .... ممڪن آهي، هن ٿوس حقيقت کي وڌيڪ لڪائڻ، ڍڪڻ، پر اسرار بڻائڻ ڪري ٿي ——

اوچتو: عاشي اگهاڙي، اگهاڙي ماڻهوءَ سان ستل. وار کليل، چنبڙيل کليل پيشانيءَ تي. پگهر ۾ شل. ٿڙڪندڙ پاٺ ڇڏائيندڙ، مٿان چڙيل اگهاڙي مرد ڪان ——

ٿاڻي جي ڪوٺي. اگهاڙي پيل عاشي، دانهون ڪندڙ، ڪنجهندڙ ڪڙڪندڙ. وردين جو ڍڳ.

جسم ۾ تيز گرم رت جو ولوڙ. ذهن ۾ ٽڙڪاٽ: ڪاوڙ، باهه جون چڻيون نڪرندڙ. ڇاڙيون پڇيل. تارونءَ مان ٽڙڪاٽ نڪرندڙ .... ذهن خالي.

ذهن خالي. رت جي ولوڙ ۾ ماٺائي. پڇرندڙ وجود ٿڌو. اونهي شوڪاري سان، چپن تي مرڪ مڙهيندي: اهو هڪ نيچرل پراسيس آهي. انهيءَ ۾ عورت پنهنجي پيسو حيثيت ۾ اوترو ئي ماڻي ٿي، جيترو مرد ايڪٽو حيثيت ۾. نه ڄاڻ ڇو منهنجي ذهن ۾، انهيءَ خيال سان، اهو پيانڪ تصور ڇو ٿو آيري! نه ٽيڻ گهرجي. اهو سپاويڪ آهي. بابا سان سمهندي، امان به ايترو ئي ماڻيو هوندو، جيترو بابا. پوءِ منهنجي ذهن ۾ امان قياس ۽ همدرديءَ لائق ڇو، بابا ڌاريو، پوائنٽو ڇو! مطلب ته عاشي به اوترو ئي ماڻيندي هوندي، جيترو سندس مرد ساٿي، جنهن سان هوءَ رضا خوشيءَ سان وئي آهي. البت هن عمل ۾ بنيادي سوال ”جبر“ ۽ ”رضا“ جو آهي. ۽ ها: ....

www.sindhsalamat.com

بڪواس. هي کھڙي ويچار وهڪ ۾ لڙهي رهيو آهيان. عجيب بي وقوفي. ڏس. مسٽر شبير! توکي هينئر سمهڻ گهرجي. رات ڪافي گذري چڪي آهي. صبح جو توکي آفيس ۾ به ڪم ڪرڻو آهي. ڇا سمجهيئه. ها، شاباس، هاڻي ننڊ ڪر.

اکيون پوريل. ننڊ لاءِ هٺرادو جاڳڻ: خيالن کان جان ڇڏائڻ، ڏيان منائڻ لاءِ، ڏڪهو ساهه .... بيڪار. پاسي جي اڻل. انگن جي ڳڻپ، هڪ ٻه ٽي چار پنج ڇهه ست آٺ نو ڏهه يارهن.... اسي ايڪاسي... هڪ سؤ هڪ سؤ ٻه .... بيڪار. هزار ٽائين ڳڻيان.

.... نو سو آٺ نو سو نو نو سو ... بڪواس آهي. بلڪل بڪواس. انسان جو ننڊ تي وس هلڻ گهرجي. نيٺ - ننڊ جون گوريون ـــ هون، گهر ۾ هئڻ گهرجن. تمام ضروري آهي. پر سوال آهي ته هينئر سان ڇا ڪيان؟ پسار؟ ورزش؟

ايندڙ پنهنجو پاڻ تي جڪ. هي دماغ به. ٻئي پاري پڙهان: ODYSSEY. ذهني اورت ڏياريندڙ. سٺو ڳورو ڳورو. سمهان ٿو. فيصلي واري لهجي ۾. وهاڻي کي ٻڪ. ٿڌو ٿڌو، نرم وهاڻو. سياڻو. اکيون بند. وهاڻو ٻڪ ۾ نرم نرم لڳندڙ. ننڊ اکين سان اوپري ٿي ويل. بي چيني. اوچتو هڪ اڻ - ڇاتل خواهش: نرم ڪونئري جسم واري عورت، پاڪر ۾ هجڻ جي، ٻکيل، وچڙيل. ان سمهڻ ۾ اڻ - ڇاتل سزو ايندڙ عورت جا لسا لسا سٺو. گڏ سٺل عورت کي ڀرپور، چڪ، هڪ اندروني بي چين جوش واري سگهه سان پاڪر. وچڙيل، بي چين چنگهن ۾ پاڻمرادو اوتيل سگهه جو زور. بي چيني وڌندڙ، اندروني اڻل پٺل سان ايندڙ سزو ....

ڳوٺ جي ڪڏ، ٻوڙن ۾ محمد ڌوٻيءَ جي گڏهه، جانو، يارو، ٻگو، گلو - جانوءَ جي گوڏ لٽل. گڏهه سان - ٻيا پنهنجي واري جي اوسيڙي ۾.

www.sindhsalamat.com

’ اڄ شبو تون ٻه وَٽَ وٺ.‘ يارو.
’ نه يار.‘

’ ڇو، ڊڄين ٿو.‘ ٻڳو.
’ ڊڄندس ڇو.‘
’ پوءِ مڙسي ڪانه ٿئي ڇاڙي؟‘ گلو جي ٽوڻڪر
’ وڄ ڙي.‘
’ اڙي شبن، توکي خبر آهي ته هيءَ استاد ـ گهر آهي، جوءِ سان سمهڻ کان اڳ هن تي آزمائش ضروري آهي. ڇا ٻُڌو ٻچڙو.‘
گڏيل ٽهڪ

’ اڙي جانو يار جلدي ڪر اسان کي ٻه وارو ڏي.‘
جانو پڳهر ۾ شل، گوڏ سنڀاليندڙ، ڳنڍ ڏيندڙ، يارو پنهنجو وارو وٺندڙ، گوڏ هيٺ پيل ـ
’ يار اِتَ هٽندي‘ سادگيءَ وچان.
’ اسان جي هيرايل آ پٽ.‘ يارو سهڪندي
’ شبو، جي محمد ڏوهيءَ کي ٻڌايو اٿئي ته پوءِ پٽ تنهنجو خير ڪونهي.‘ گلو
’ نه ـ منهنجو ڇا وڃي.‘

’ ها، ياد رکجانءِ جي ٻڌايو اٿئيس ته هيءَ ڏاڙهي آ: پوءِ توسان ڪنداسين.‘ جانو.
’ هل ڙي پڙوا. جڏهن چوان ٿو ته نه ٻڌائيندس، پوءِ اها ٽڙ ٽڙ ڇاجي ٿو ڪرين.‘ ڪاوڙ.
’ نه شبو، جانو پوڳ ٿو ڪري.‘ ٻـگو سمجهائيندي،
’ اڙي يار، تون ڊڄين ٿو. اسين ڪونه پيا ڪيون.‘ اک پٽيندي،

www.sindhsalamat.com

'وَتَ وٺ يار ـــ بابا ڀڏو، هن ڪان پوءِ شبوءِ کي وارو وڌرائيندا سين .'

ڳڏهه ـــ مرڪ ڇپن تي .

ماڻيل مزي جو احساس، ياد جي ڀڙاڏي ۾.

ويچاري، بي وس!

جتي ٻه ، جنهن جو جيترو وس پڄي ٿو، پاڻ ڪان بي وس تي، پنهنجو وس نهايت ڪميڻائپ سان هلائي ٿو.

ڳڏهه ـــ عاشي ـ پاڻ ـ ويچارا .

هوءُ . سڀ ويچارا . بي وس!

لڳندڙ ويچارو، پنهنجو پاڻ کي . ويچارگيءَ جو اهو احساس، پنهنجي بي وس هجڻ، پنهنجن ئي نظرن ۾ خسيس هجڻ جي احساس کي جاڳائيندڙ. ڪِريل پنهنجي پاڻ ـ آڏو. خسيسپڻي جو احساس، لڳندڙ، ڪنهن اندروني، روحاني ايذاءَ تي پهو . هڪ ڀرپور خواهش جي سجاڳ: ڪو همدردي ڪري، پيار ڪري، ڳڙاڻري پائي .

همدردي خيرات آ ـــ

نفرت ـــ

عاشيءَ سان ڳڙاڻري پاتل . رئندڙ ٻئي، خاموشيءَ سان! رئڻ ۾ ايندڙ هڪ قسم جو مزو آسيس!

هارڊ بورڊ جي ڪيل پارٽيشن پنيان هيڊ ڪلارڪ جي ڪمري منجهان ايندڙ سرٻاٽ :

ـــ ڪرڏڪ آهي .

ـــ نه ادا، بي غيرت آهي.

ـــ ويچارو . ڀلا ڇا ڪري،

ويچارو، ويچارو .... ڀڙاڏا، ذهن جي گنبذ اندر.

ويچارو: سمجهندي پنهنجو پاڻ کي ، اداسيءَ سان گڏ گهري روحاني چوٽ جي ايذاءَ جون سٽون. ان اداسيءَ ڪاڏڙ،

www.sindhsalamat.com

پيڙا ۾، پنهنجو پاڻ سان اڻ- محسوس ٿيندڙ همدردي، ايندڙ قياس.
ڪلارڪ، پٽيوالا، عاشي، امان، فقير، آس پاس رهندڙ سڀ قياس جو ڳيا! بي غيرت ٿيل. ڳتيل درد.
نيٺ؟ —
آفيس ۾ اوچتو آيل وزير: سڀ وائڙا ٿي، ڊجي اٿي بيٺل. وڏو صاحب لوسي ڪتن وانگر اڳيان پٺيان چاپلوسي ڪندي ڳالهائيندڙ.
— سان اوهان جي ڪم سان مطمئن ناهيان. اوهان سست ڪاهل آهيو. وڏائيءَ وچان تحڪمانه انداز
— بس سائين ....
— هوءَ ڪرسي خالي پئي آهي.
— سائين ڪلارڪ موڪل تي آهي.
— ڇو موڪل تي آهي. سيڪريٽري هن جي سسپينشن جو آرڊر ڪيو. موڪلون پوڪلون ڇڏي ڏيو، عوام جي حڪومت آهي. عوام اوهان کان پورو پورو حساب وٺندو. لڳندڙ رنڊيل لفظ
— سائين، هن جي نياڻي سخت بيمار آهي انهي ڪري .... هڪ ڪلارڪ جي جرئت.
وزير جون شوريل، رانپوڙا هڻندڙ، هن کي انتهائي ڪريل سمجهندڙ نظرون: تنهنجو نالو ڇاهي ڙي.
ايندڙ ڇڙ، دل ڇوندڙ پيپر ويٽ کڻي ٺڪاءُ ڪرايانس.
ساڳي وزير جي اخبار ۾ تصوير: جهڪي انتهائي چاپلوسيءَ وچان وڏي وزير کي هٿ ملائيندڙ.
ڪريل اڻ وڻندڙ بيڙي شڪل.
ذهن خالي. سڄي وجود ۾ نفرت، ڪراهت پريل.
مسيت مان نڪرندڙ نمازين جو ميڙ. اڳيان هڪ ڏاڙهيءَ وارو اڌ- روٽ. ڳچيءَ ۾ پيل جوتن جو هار. جُتيءَ ڇور .... واڪا، ٺڪون، ٺُڪا، لعنتون، ٿُڪون. مسيت جو پيش امام ڏند

www.sindhsalamat.com

ٹيڙي ٻڌائيندڙ ايندڙ ويندڙن کي: سائين ڏسو لعنتيءَ کي الله جي گهر مان جُتي تي چورايائين. پوءِ گهروڙي ٻجو هن جي منهن ۾: ٹڪ ٹئي پيٹان دوزخي.

آواز: هن لعنتيءَ جون ميڇون، ڏاڙهي، ڀرون ڪوڙيا وڃن.

ڦڪو، رت ٻنا منهن. اڇيون، سڪل اکيون، خشڪ چپ، وائڙو، پريشان، حيران، ٻڌل پنهنجو پاٹ ۾.

لنگهندڙ ڪار بيٺل، دريءَ مان پڇندڙ ڪار هلائيندڙ.

خوشامندي لهجي ۾ ٻڌائيندڙ پيش امام: رئيس اوهان کي ڇا ٻڌايان. ڪهڙو زمانو اچي ويو آهي! لعنتي مسجد شريف مان جتي تي چورائي ....

ڪار مان لهندي، هن کي هڪ ڀرپور چماٹ وهائيندي: اڙي پيٹچوت توکي شرم ڪونہ آيو.

هو چپ، موڳو، قائل اکيون، رت ٻنا منهن. ڪُڇي جهڙي پت.

جواب نٿو ڏين دلا. ٻي چماٹ.

پڙڪندڙ لڏندڙ، ٻاڏائيندڙ چپ: سائين، رئيس رب تو چاٹي ٹن ڏينهن کان وٹي منهنجي گهر واري بيمار .... سڪرات .... منهنجي هٿ ۾ ڪوٹي پائي بہ .... مزوري ڪونہ .... ڏاڪدر چيو .... آپ ساهي.

اڙي انهيءَ ڪري رب پاڪ جي گهر مان جُتي تي چورائي. ٹڪ ٹئي پيٹان ڪيرو ٻجو.

چپ. ٻوٹو.

اڙي جي پالي ٹٿا سگهو تہ شاديون ڇو ٹا ڪيو. پرائيويٹ هلايو. باقي رب جي گهر مان ـــ لعنت هجني پيٹان ـــ مولوي صاحب هن خبيث کي ٹاٹي تي وٹي وڃو س، مان صوبيدار کي فون ٹو ڪيان.

جوش ۾ ٹڙ ٹڙ ڪنبندڙ هستي: بي وسي سب کان وڏو

www.sindhsalamat.com

ڏوهه آهي. ها، ڪمزوري سڀ ڪان وڏو ڏوهه آهي.
جيڪڏهن هو، ڪنهن مسيت مان جُتي چورائڻ بدران ڌاڙو
هڻي ها ته —

سرڪاري اسپتال: ڏُبرا، ڪنجهندڙ، ڪٽڪندڙ، هڏن جا
پڃرا مريض، بي وس، لاچار، لائين ۾ بيٺل، ڏکي لائين، آهستي
آهستي اڳتي رڙهندڙ. اوچتو لائين بيهجي ويل.
— ڊاڪٽر چانهه پي رهيو آهي.
— نه، نرس سان....
— سالو، اسين هتي مرون پيا، هيءُ عياشيون ڪري
رهيو آهي.
نڪرندڙ شرمايل، ڊاڪٽر جي ڪمري مان نرس، ڪنڌ
هيٺ ڪيو تيز تيز ويندڙ.
ڪنهن ڳوٺ مان ڪجي آيل ڳوڙهو مريض، ڪٽ تي.
پوين پساهن ۾. ڏکيا ساهه کڻندڙ.
— ڊاڪٽر صاحب، سيگهه ڪر همراهه
— اڙي ها ها چپ ڪر ڇٽ پڌم. مٺو نه ڪاءُ. ڇڙٻ.
چند گهڙين اندر مئل مريض.
حيثيت، سگهه! زندهه رهڻ لاءِ.

هر هنڌ، هر ڇڙو، جتي به، جنهن به، جيتري به، اختيار
۽ حيثيت جو مالڪ آهي، انهيءَ آڌار تي، انتهائي ڪميڻائپ
سان، انجو فائدو وٺي ٿو. ونس آيل حاجتمند جي بي وسي ماڻي
ٿو. نه ته به اهڙي ڪوشش ڪري ٿو.
سانوري پر چٽي نڪريل رنگ واري نوجوان فقيرياڻي.
ڪڇ تي ٻار. هلڻ جي لوڏ ۾ خاص ماڻو.
’ او رئيس، ڏٽيءَ جي نالي ڏي نه —‘
’ گهڻو ڪپڙي؟‘ قميص جي اڳ هيٺان ڇڏن ۾ ڪنهندڙ

www.sindhsalamat.com

رئيس جو هٿ ۽ اکين ۾ آڇ ۔
’ جيڪو ڏين ۔‘
’ اڇ پنهان ۔‘
جيئري رهڻ جي هيءَ ڪمزوري! ڪيڏي نه ـــ
انڪار ـــ
بغاوت ـــ

ها، جيڪڏهن سڀ بي وس، پنهنجي پنهنجي جاءِ تي
ڊوهه ـــ سرڪش
ڏند ڪرٽيل، لونڊڻيءَ وٽ ٽڙڪات. لڳ لڳ ڦڙڪندڙ.
ڪچر. هنن جي ـــ
رانپوڻا، لتون، ٺونشا ....ـــ
ڙانپوڻا، لتون، ٺونشا هڻندڙ جسم، ساٿو، پگهر، سهڪ.
نـه ـ

هنن جي ـ

ڇنڊن ۾ هٿ، مضبوط پڪڙيل، ڏونڏاڙ، پٽ سان ٽڪر،
ٽڪر مٿان ٽڪر، هڪ پرپور، خواهش: پٽ سان ٽڪر هڻي هڻي
ماري ڇڏڻ جي. سڄو جسم ڪنبندڙ. گف وهندڙ. مچريل.
سوئر جا پٽو، سان نٿو مڃان
مان نٿو مڃان

مسٽر شبير، هي فائيل نهايت ضروري آهي اڄ ئي مان
نٿو مڃان، پڙهه ڪونه

هڪ زوردار لپاٽ هيڊ ڪلارڪ جي منهن تي، هليو وڃ
هليو وڃ ـــ حڪم
ماڻهن جو ميڙ: اوهان سڀ حرامي آهيو. سوئر جا پٽ
مادرچو.... مان پڇانءِ ٿو توکي اها جرئت ڪيئن ٿي
هان؟

www.sindhsalamat.com

پيٽ ۾ لت
هان؟ عاشيءَ کي پڇائڻ جي جرئت ڪيئن ٿيءِ؟
تنهنجي ته .... اها توکي جرئت ڪيئن ٿي؟
منهن ۾ مڪ، نڪرندڙ رت نڪ مان
مڪ مٿان، مڪ، لت مٿان لت
سهڪندڙ

اوچتو ذهني ڇرڪ سان، سُرت: ڏکندڙ آڱرين، ڪنبندڙ پوري جسم جي. وهندڙ پگهر جي. پگهر ۾ آلي ٿيل گنجيءَ جي. پگهر جي تيزابي، تکي بوءِ جي.

نڪ ۾ گهڙي ويندڙ تيزابيت واري پگهر جي تيز بوءِ، دماغ تائين پهچندڙ. نـه چاهيندي به پـگهر جي تيزابيت کي لـڳاتار ساهه کڻي وري وري سنگهڻ جي ڪوشش. ٻڇان پنهنجو پاڻ کان. گهٽ ۾ ٻوسات جو احساس وڌندڙ. ڪنبندڙ هستي، ان تيزابيت ۾ ڳرندڙ. قميص ۽ گنجي لاهي ڇڏيان. پٽن کي آلي گنجيءَ جي آلاڻ ڇهندڙ. سڄي ڪمري ۾ تيزابيت جي بوءِ پکڙيل. ساهه ٻوساٽجندڙ. ايندڙ اورٿ. الٽي ايندڙ.

لاٿل قميص ۽ گنجي، اڌ بدن اگهاڙو. گرمي ۽ گهٽ وڌندڙ. منجهندڙ ساهه. دل ڪچي ٿيندڙ. ڪريپ، پنهنجي ئي جسم کان. ٻاهر اڱڻ ۾ اچي ڏگها ساهه کڻڻ جو خيال. ۽ تازي هوا جي جهوٽن مان ايندڙ سزي جو تصور نئين حياتي ڏيندڙ. پر ليٽيل ساڳي هنڌ تي.

جيڪڏهن مان هينئر مري وڃان؟ مري وڃڻ جي سوال پٺيان، مري وڃڻ جو رومانٽڪ خيال لڪل. مري وڃڻ جي سڌ گاڏڙ خيال سان، زندگيءَ جي مبهم هجڻ، بـي معنيٰ هجڻ جو گهرو ۽ هستيءَ جي تجرباتي سطح تـي وڌيڪ درست لـڳندڙ خيال. بي وسيءَ جو احساس انکي وڌيڪ هٿي ڏيندڙ.

ٻوساٽجندڙ ساهه. اوچتو اٿي، ٻاهر اڱڻ ۾ اچي ڏگها ڏگها ساهه. ڪانچ جا ور مٿي کڻي پسار اڱڻ جي. وڻندڙ ٿـڌڙي،

www.sindhsalamat.com

گھميل ھوا. زندگيءَ جي تازگيءَ جو احساس، اوچتو، ان احساس سان: اڪيلائيءَ جو وڌندڙ احساس. ھڪ گھر ۾ گھٽ ۾ گھٽ ٻن انسانن جو وجود لازمي آھي: خيال.

پر اڳي، عاشيءَ جي اچڻ کان اڳ؛ سون ڪڏھن ٻئي انسان جي موجودگيءَ جي ضرورت محسوس ڪانہ ڪئي ھئي، اھڙو خيال محسوس ڪونہ ٿيندو ھو، جنھن ڪري ڊريو وڃي، روئين ۾ گم ٿيل زندگي ھئي، ھنجي وڃڻ کان پوءِ، ٻئي انسان جي موجودگيءَ جي ضرورت، بلڪ پنھنجي وجود ۾ ھڪ ڪُٺل، خال محسوس ڪيان ٿو! ڪيڏو عجيب آھي!

چايس ڇو؟

ھڪ حادثو! ٻن وجودن جي ميلاپ جو نتيجو، پر منھنجي ھستيءَ جي پيدائش، جوڙ ۾ منھنجو حصو ڪيترو؟ منھنجي مرضي...

اوچتو: پيٽ ۾ وٽ. ھيٺائيءَ جو تکو احساس. يادگيري: رات جي ماني کانہ کاڌل. بک. ھيٺائيءَ ۾ بک جي انتھا وڌيل. پر ڪجھہ کائڻ جي تصور سان مُئل بک جو احساس. بک، جا لڳل، پر مئل.

ھيٺر سمجھڻ گھرجي. رات ڪافي گذري ـــ ٻانيان ٿو تہ ـــ ننڊ لاءِ ھڪ ٻيرو وڌيڪ جاڪوڙ ڪيان.... بھتر ٿيندو کٽ ٻاھر ڪڍي سمھان.

ٿڌڙي، جسم ۾ ڪٽڪتائي ڪندڙ ھوا. مٿي آپ ۾، ڪارنھن ۾ ٽمڪندڙ تارا. نظر ڪتل اپ ۾.

گول ڌرتي ڦرندڙ- چنبڙيل ان ۾. چنبڙيل، لڙڪندڙ- پتڪڙا پتڪڙا انسان. ڪيئين وانگر رڙھندڙ.

رڙھي رھيا آھن، چنبڙيل انسان.

ڪاڪوس ۾ گندي پاڻيءَ جو ڊپ، ڊپي ۾ رھندڙ ڪيئان،

لڳي ٿو آڄ بہ سڄي رات.

www.sindhsalamat.com

ٻڪواس. سمهڻ گهرجي. پاسو ورائي پوريل اکيون. اونده.
ذهن سجاڳ. اونده ڪاري، اونده ناسي، ڳاڙهاڻ مائل. ٿهندڙ،
ٻهندڙ، ايندڙ ويندڙ، عجيب جاميٽريڪل شڪليون، گول، ٽڪنڊا،
عورت جا ايا چڏا، هيٺ پٽ تي وهندڙ ڳاڙهو، ڇنو ڳاڙهو رت
جو تلاءُ.

عاشي: پيڙا وچان ٻڳڙيل، ڪرب ۾ ريل، دونها ٿيل
اٺ - ڇنو منهن.

بيچيني. ورايل پاسو، چڏن ۾ وهاڻو. ڏکيا ساهه. ننڊ لاءِ
جاکوڙ: ڏکيا ساهه کڻي. سيلف سجيشن: مون کي هينئر ننڊ
ڪرڻ گهرجي. گهري ۽ مٺي ننڊ. مون کي هينئر سمهڻ گهرجي.
ڏکيا ساهه. هينئر مون کي گهري ننڊ اچي رهي آهي. غنودگي.
ها، سڪون ڏيندڙ ننڊ اچي رهي آهي. پوريل اکيون. پوريل
اکين اندر ڪاري اونده پکڙيل. ٻه اگهاڙا انسان: پٽ ٿيل، وحشاڻي
انداز ۾ چرپر....

ڇورا نه ڏس.

مون کي هينئر اجايا خيال نه اچڻ گهرجن. سڪون واري
ننڊ اچي رهي آهي....

پوريل اکين اندر ڪاري اونده ناسي طوفان ۾ تبديل
ٿيل. اوچتو ٽڪاءُ. ڌرتيءَ جو تيز ڦرندڙ گولو. ڇنو احساس
پوري ويساهه هيٺ: زلزلو. ڌرتيءَ جو گولو ڦاٽل، ڪپهه جي
پڻين وانگر اڏامندڙ ذرا. ٽڪاءُ. وڏا لوڏا، جهٽڪا. گرمائش
چوڌاري پکڙيل تنءُ. لڙهندڙ، گرم، ٽچڪندڙ وهڪري ۾....

ڊپ. اوچتو اکيون پاٽمرادو کليل. لڏندڙ ڪٽ.

چند گهڙين تائين نيٺ، ٻنهه ڪجهه ٻه نظر نه ايندڙ.
پوءِ ڏڪندڙ دل سان چوڌاري نهار. ڏکو ساهه. مٿي آسمان ۾
هلندڙ هوائي جهاز جو آواز ڪنن تي، مٿي نهار: ٽمڪندڙ تارا،
ڇرندڙ هوائي جهاز جون ڳاڙهيون سايون ٻتيون.

www.sindhsalamat.com

هيڪلي گهر ۾ هيڪاي هجڻ جو تڪو احساس. در جي ڪيٽ ڪيٽ.

چور؟

شعوري سطح تي پاڻ کي ننديندي: پاڙي. هڙرادو ڪنگهه، پنهنجي زندهه هستيءَ جي نماءَ لاءِ، تہ آهي. پر اندر من ۾ اٿيل ڊپ ڪي دبائڻ ڪاڻ.

ڪنگهندي اٿي، پيشاب لاءِ ڪاڪوس ڏانهن ويندي، ٻاهرين بتي ٻاريندي جا هن سهل تائين نہ ٻاريل. ڪنهين ۾ درن جي ڪڙن جي جاچ، هن اندروني انديشي سان تہ چور نہ هجي،

پيشاب ڪري، کٽ تي اچي، چنگهون هيٺ لڙڪائي، سٿرن تي وهاڻو رکي سوچيندڙ: ننڊ لاءِ. سڀاڻي آفيس ۾ ڪم ڪيئنءَ؟

گم پنهنجو پاڻ کان.

اوچتو: ننڊ انهيءُ ڪري ڪيان جو آفيس ۾ ڪم ڪرڻو اٿم! آفيس ۾ ڪم ڪرڻ لاءِ ننڊ ڪيان!

ذهني اورٽ ايندڙ. نفرت. پهريون پيرو چٽو احساس تہ: آفيس، آفيس جو ماحول اٽ-وٽندڙ. لڳندڙ: گهٽو اڳ ماضيءَ ۾، جڏهن اڪيلو حيدرآباد آيو هو، زندهه رهڻ لاءِ گذر جي وسيلي واسطي، تڏهن پهرين هن نوڪريءَ ۾ دلڪشي هئي، پوءِ انهيءَ احساس جي موت سان: پاڻ آفيس جو هڪ پرزو بڻيل. حياتيءَ جي هن اهم حصي تي ڪڏهن بہ ڌيان سان نہ سوچڻ جي باوجود، اهو سڀ ڪجهہ سياويڪ لڳندڙ، سوچ جي تندن کي نہ ڇهندڙ.

ڪيڏو عجيب آهي. سچ پچ: ننڊ انهيءَ ڪري ڪرڻ گهرجي جو آفيس ۾ ڪم ڪرڻو اٿم، آفيس ۾ ڪم انهيءَ ڪري ڪرڻو اٿم جو، زندهه رهڻ لاءِ اتان ڪجهہ ملي ٿو. نہ تہ مان، ننڊ نہ اچڻ جي پرواهہ نٿو بہ ڪري سگهان.

جيئرو ڇو ٿو رهان؟ اڪيل، قاتل سوال ذهن ۾: نوڪري

www.sindhsalamat.com

ڪرڻ لاءِ، نوڪريءَ جي عيوض پگهار وٺڻ لاءِ، پگهار انهيءَ
لاءِ جو زندهہ رهڻو اٿم، ۽ زندهہ انهيءَ ڪري رهڻو اٿم جو ـــ؟
نوڪري ڪرڻي اٿم!

بڪواس.

مرڻو اٿم. زندگيءَ جي پڇاڙي نيٺ موت تہ آهي نہ.

هيءُ سڀ ڪجهہ ڪيڏو احمقانہ ۽ عجيب ڍونگ آهي!
سرت سان.

نہ چاهيندي بہ،.... ماحول کي، نوڪريءَ کي، هيءُ
جيڪو ڪجهہ آهي، ان کي جيئن جو تيئن رکڻ لاءِ، انهيءَ ۾
محض چرپر ڪرڻ لاءِ زندهہ رهڻ.

آفيس. ان کان سخت نفرت. ٻئي ڏينهن، ان کان پوءِ
ٻئي ڏينهن ۽ ان کان پوءِ ٻئي ڏينهن....

آفيس نہ وڃڻ لاءِ دل.

بہ- ٽي ڏينهن موڪل وٺان ـــ

خيال: پر، اِهي بہ ٽي ڏينهن ڇا ڪندس؟

آفيس جي روٽين واري ڪم ۾ رڌل پنهنجو وجود ۽ ان کان
پوءِ جي عام رواجي زندگيءَ واري روٽين ۾ گم ٿيل هستي،
جنهن جي هجڻ جو ڪڏهن احساس نہ رهيو، عاشيءَ جي وڃڻ
کان پوءِ نمايان ٿي بيٺل: ڪيڏي اڪيلي، ڀڄڙا ڀري، خال محسوس
ڪندڙ، پنهنجي روپ ۾: ڀوڳيندڙ.

پوءِ بہ جيئڻ لاءِ ڀرپور آس رکندڙ!

'مان' آهيان جو احساس، انهيءَ احساس پٺيان ڇو آهيان
جو سوال. ڇو جي پٺيان سوچ جو لڳاتار سلسلو. اها سوچ، جيڪا
پنهنجيءَ هستيءَ کي ڏونڌاڙي ڇڪي، آڀو ڪري آڏو ٻيهاريندڙ.
ڇو؟ نيٺ ڇو؟ ڪلارڪي ڪرڻ لاءِ؟

هي سڀ انسان انهيءَ ڪري جيئن ٿا، جيئڻ جي جاکوڙ
ڪن ٿا، ذليل ٿين ٿا، ذليل ڪن ٿا، سرخرو ٿين ٿا، سرخرو
ٿي ماڻين ٿا، سرخرو ٿيڻ لاءِ ڪيترين ئي ڪميڻايون، ذلالتون،

ڪريل ڪان ڪريل ڏوهه ڪن ٿا، رڳو انهيءَ لاءِ جو—
عجيب مشڪري آهي!
جيئڻو آهي. جيئڻ لاءِ نوڪري ڪرڻي آهي. شادي ڪرڻي آهي. شاديءَ لاءِ نوڪري ڪرڻي آهي. ٻار ڄڻڻا آهن. ٻار پالڻا آهن. وري شاديون .... وري ٻار .... وري—
هڪ اڻ- ڪٽ سلسلو.
مرڪ چپن تي- مرڪ ڦهلجندڙ: مرڪ جو احساس. مرڪ جو احساس احمقانه لڳندڙ. ڪل پنهنجو پاڻ تي. پنهنجي منهن ڪلڻ تي. ايندڙ ڪل پنهنجو پاڻ تي.
اوچتو سنجيدگيءَ سان: ڪٿي منهنجي دماغ جي ڪا رڳ ته نه ٽڙي رهي آهي!
سخت ڳڻتيءَ سان: مون کي ڇا ٿي ويو آهي!
لڳندڙ عجب، پنهنجو پاڻ تي. لڳندڙ ڌاريو پنهنجو پاڻ کي. ڌاريو، پنهنجو پاڻ آڌو. هڪ پرولي، جا سمجهه ۾ نه ايندڙ. منجهيل ذهن.

پاڻيءَ جي آسات.
پاڻي پيئندي، لهندڙ آج مان مزو ايندڙ. پاڻي پي، ڪٽ تي اچي ليٽيل. سگريٽ جي ٻاڙ. ٻرندڙ شعلو.

ذهن کوکلو، خالي
کوکلي ذهن اندر، ٽڪل ڪاهل، سوچ جي ڇرڀر.
حرامزادي عاشي. هن جي ئي پاڻمرادي خيال اچڻ سان ويچارن جو هيءُ سلسلو— پاڻ ته سوچن ۾ هوندي. اجايو مون کي— اوچتو ڇرڪ سان 'پاڻ ته سوچن ۾ هوندي' جو پڙاڏو پنهنجي ذليل هجڻ، انتهائي ڪريل قسم جي ڏوهه ڪرڻ، بزدليءَ ۽ ڪانئرپڻي جو وڌيندڙ احساس.
ممڪن آهي هو کيس پنيلائي وٺي ويو هجي.
پر هنن حالتن ۾ مان ڇا ٿو ڪري سگهان؟ بيوسي. ان

www.sindhsalamat.com

ڏوهاري هجڻ جي وڌندڙ احساس جي اذيت کي گهٽ ڪرڻ لاءِ منطقي سوچ جو سهارو: جڏهن هوءَ پنهنجي مرضيءَ سان وئي آهي. هن پنهنجي اختيار جو ايترو استعمال ڪيو جو، مون کي آگاهه ڪرڻ جي ضرورت به محسوس نه ڪيائين. انهيءَ جي معنيٰ ته: هن پنهنجي نئين زندگيءَ لاءِ جيڪا نئين واٽ ورتي انهيءَ ۾ هڪ ته هوءَ خوش هئي ۽ ٻيو ته هن منهنجو دخل مناسب نه سمجهيو. انهيءَ حالت ۾ مان ڪير ٿيندو آهيان جو....

بڪواس. تون محض ڏوهاري هجڻ جي وڌندڙ احساس کان پاڻ - بچائڻ لاءِ پاڻ - ٺڳيندڙ سوچ جو اهو انداز اختيار ڪري رهيو آهين.

ڪي، بي‌حيائيءَ واري مرڪ.

پنهنجو پاڻ ٺڳڻ لاءِ. مرڪ جو ڦهلاءُ: معنيٰ خيز مختصر ’هون‘ سان. ضروري آهي. لازمي ٿيو پوي. نه ته ـــ

شام کان وٺي هن مهل تائين مان جا پيڙا ڀوڳي رهيو آهيان. هن پيڙا ۾، پاڻ - سڄاڳيءَ هيٺ، آءٌ جو پنهنجو پاڻ آڏو، اصل روپ ۾ پيش ٿيو آهيان. اصل روپ: بي‌وس، لاچار، قاتل، اڪيل زندگيءَ جي اوڙاهه ۾. هيڪلو. هڪ اداس روح. ان اصل روپ کان وقتي طور پاڻ - ڇڏائڻ لاءِ، مان جا ننڍ لاءِ جاکوڙ ڪري رهيو آهيان، سو پاڻ - ٺڳڻ، هڪ ضرورت آهي.

۽ جڏهن مون، پنهنجي هستيءَ کي اصل روپ ۾ شفاف نظر سان ڏٺو ته بي‌مقصد آهي. ڪلارڪي، گهر، ڪلارڪي. هڪ روٽين. چاڪيءَ جي ڏاند وانگر! منهنجي مٿان ٿاڦي وئي آهي، يا مون اها مخصوص حالتن هيٺ پنهنجو پاڻ مٿان مڙهي آهي، نيٺ ان جو‐ ها، ان چڀندڙ احساس کان پاڻ - بچائڻ لاءِ ڪنهن نه ڪنهن ريت ٺڳڻ لازم ٿيو پوي:

۽ مون جڏهن ڏٺو، عاشيءَ کي ايترو چاهيندي به، ممڪن آهي هوءَ به مطمئن نه هجي ۽ نه چاهيندي به اتي رهڻ تي مجبور هجي. ۽ مون ڏٺو، بي‌وس پنهنجو پاڻ کي. عاشي بي‌وس

www.sindhsalamat.com

آهي، مان بيوس آهيان، هو ڪمزور بيوس آهي.

؟ ....

ڇاڪاڻ ته ڪمزور آهيون.

ها، ڪمزوري سڀ کان وڏو ڏوهه آهي.

.... چاهيندي به نٿو ڪجهه ڪري ـــ ها عاشي، منهنجي پياري، منڙي! ڪير ڪٿي جو ڦر ڇوري ٿو ته، مان تنهنجي لاءِ ڪجهه نٿو ڪيان. مان ڪيان ٿو، جو منهنجي وس ۾ آهي: رئان ٿو: نيٺ تنهنجي لاءِ ڇو ٿو رئان؟ هان؟ ها، تنهنجي لاءِ ڇو ٿو رئان: انهيءَ ڪري جو توسان انس اٿم نه. انهيءَ ڪري جو توسان ....

سڏڪندڙ عاشي، سيني ۾ منهن لڪائي روئندڙ. ٽمندڙ ڳوڙها اکين مان، وهندڙ ڳلن تي.

نيٺ ڪمزور، ڪمزور ڇو آهن؟

هون ـــ جيئري رهڻ لاءِ بغاوت، ارهه زورائي ـــ

پهتل: ڇڙڪ نتيجي تي.

نه پر ـــ

جيڪڏهن هوءَ خوش آهي ـــ

يا خوش نه به آهي، تڏهن به مونکان وڌيڪ مضبوط آهي.

جو هن ٽوڙيو ان مضبوط روايت جي پٽ کي. مون کي اعتراف بيزاري، ذهني ٿڪاوٽ، اوپاسيون، آلس.

ڪٽ تي سڌو سنئون ليٽيل. ذهن خالي. ٿڪل ٿڪل. اڌ اگهاڙي بدن کي لڳندڙ ٿڌڙي ٿڌڙي هوا، ڳهر پيدا ڪندڙ، ننڊ جون ٿڦڪيون ڏياريندڙ. هلڪڙو وڻندڙ، منو منو سيءُ. پاسي ورائڻ تي دل. پاسو ورايل: گوڏا پيٽ ڏانهن، پانهون ڇڏن ۾: ڪونگڙو.

ٿڌ، سيءُ جو احساس مٺل.

رڻ - پٽ. پٽڪندڙ ان ۾ هيڪلو. ٻڪ. ٻڪي رهيو آهي. ٻڪي رهيو آهي. ٻڪي رهيو آهي .... ٻپ. پڻيان ماڻهن جا انبوه،

www.sindhsalamat.com

هڪ هنڌ بيٺل، هيڪلو، سهڪندڙ، چوڌاري نهار، پري پري تائين ٻوائنتو رڻ پٽ.

آفيس: ويٺل ڪرسيءَ تي، فائيلن جو ڍڳ. وڏي صاحب جو بگڙيل، ڏمريل منهن. ڪائنس نفرت.

— توکي جو مون چيو هو.... ڪريل سمجهندڙ، ذليل ڪندڙ ورتاءَ.

— ها سائين.

خار، مان تنهنجي بابي جو نوڪر ناهيان. ڏينهن سو پگهار ۾ فائيلن جو ڍير. چڙ. ڍڳ، هڪ ئي گولائيءَ ۾ گهمندڙ، گهاڻي اندر.

گهر: اوسيڙو ڪندڙ عاشي. گهر: ويران، چوڌاري سانت ڇانيل. مٽيءَ جا تهه چڙهيل. چلهه وٽ چار، ٽئو اونڌو پيل. اڪيلو گهر ۾، ٻپ. ٻپ جو وڍڻ. هيڪلائيءَ جو تکو احساس، واڪا ڪرڻ جي ڀرپور خواهش. پر ساهه منجهيل. ڪير گهٽو ڏينـڙ. منجهندڙ ساهه، اکين اڳيان اونده. چوڌاري ڦهليل ڪاراڻ. ڪاراڻ ۾ اڇا اڇا ترورا. گهاٽو، ناسي، ڪارو دونهون مٿي اڀ ڏانهن ويندڙ ٻوسات، ڏکي ساهه کڻڻ جي ڪوشش.

عاشي رئندڙ. ساڏهوءَ کي گهوگها ڏيندڙ، چڙهيل سندس مٿان. ٽڪ مٿان ٽڪ....

اڀا گوڏا عورت جا. ڀريل سٿر، سٿر ٿلها ٿيندڙ— عورت، عاشيءَ سان ملندڙ جلندڙ. گهر ۾ ڀهاري ڏيندڙ- سوڙهو چولو پاتل: ڪڇن وٽ پگهر. عاشيءَ جو ڍيڄاريندڙ چهرو، وار وکريل، پيڙا ٽپڪندڙ منهن مان. گوڏا اڀا. چوڌاري ڪارنهن ڦهليل. ڪاراڻ ۾ نانگ تيز تيز هلندڙ. تيز ڀڄندڙ نانگ، پگهر ۾ شل. ٻپ. ٻپ وکوڙيل سڄي وجود کي. بيٺل هڪ هنڌ، ڏسندڙ تيز تيز هلندڙ نانگ کي. نانگ ڏنگيندڙ عاشيءَ کي. عاشي

www.sindhsalamat.com

رڙيون ڪندڙ. ڏسندڙ بيوسيءَ ۽ لاچاريءَ وچان عاشيءَ کي.
ڀهرين خيال نانگ کي مارڻ جو. پوءِ ٻئي وچان ڀاڄ. کليل ميدان
تڪو ڀڄندڙ.... پوري رفتار سان تڪو ڀڄي رهيو آهي. تڪو ڀڄي
رهيو آهي: رڻ - پٽ. تڪو ڀڄي رهيو آهي. نه کٽندڙ، نظرن جون
حدون اورانگهيندڙ رڻ - پٽ. ڀڄندڙ

ڀڄي ڀڄي ٻيٺل هڪ هنڌ. سهڪندڙ سڄو. چوڌاري نهار:
رڻ - پٽ ئي رڻ - پٽ. هيڪلو بيٺل، سهڪندڙ رڻ - پٽ ۾.
اوچتو اڪيلائپ جو تڪو پهءُ ڏياريندڙ احساس. ٻڇندڙ پنهنجو
پاڻ کان، ٻئي جو ڦهلاءُ پوري جسم ۾. رڻ - پٽ ۾ اڪيلو پاڻ،
ٻئي ۾ ڦٽيل، سهڪندڙ دل، سوال بڻيل پنهنجي پاڻ آڏو.

اوچتو عاشي ظاهر ٿيل. ميرا ڪپڙا، چيڙهيل وار، ٻڪي
عاشيءَ کي ڳرائڻي: رئندڙ گڏ. ٻنا سڏڪن، مات ۾، ڳوڙها
ڳاڙيندڙ. سڪل ڳوڙها. هڪ ٻئي کي ڏسندڙ ڏارين نظرن سان،
چنبڪ هڪ ٻئي کي ڇاڻ جي ڪوشش ڪندڙ.

سڀ ڪجهه گم ٿيل.

هوا جي ٿڌڙي جهوٽي سان، هلڪي هلڪي ڇهندڙ ٿڌ.
وڌندڙ تنهن ٿڌ جو احساس. وڌيڪ ڪونگڙو: ٻئي سٿر مليل.
ٻانهون ڇڏن ۾ ڪتل.

ٻريل ڳتا نوجوان عورت جا. سٿل ڪٽ تي سنئين سڌي؛
وڏيون پوريل اکيون، هلڪيون وريل پنبڻيون.

هلڪي هلڪي ڇهندڙ ٿڌ جو احساس وڌندڙ. مليل سٿرن
جي گرمائش. ڇهندڙ ٿڌ ۾ مليل سٿرن جي گرمي وڻندڙ.

وڻندڙ، پوري هستيءَ ۾ عجيب قسم جي مزي جي وڏڪ.
ڪتڪتائي ٻريندڙ پچڪاري. سٿرن ۾ آلاڻ. گرم گرم آلاڻ.
گرم گرم آلاڻ ٿڌڙي ٿڌڙي لڳندڙ. چرڪ سان اٿندي، شلوار
اگهي وڃان ڏسندي؛ آلي - آلي.

www.sindhsalamat.com

صبح جي اچاڻ چٽيءَ ريت چانيل. ٻپ ڏٺي اڻيل ذهن ۾ ڪهاڻي دونهين وانگر ڇانيل، وڪوڙيل خيال: آفيس. ساٿي، ستل، مرونڊيل حواس.

پرزي جي ڇر پر: ڪاڪوس، غسلخانو، ڪپڙن جي تبديلي....

روح نڪتل، نپوڙيل هستي هڪ ئي چڪر جي ڦرڻيءَ ۾ ڦرندڙ، ڦرندڙ رهندڙ. مٿل، سواءِ ڪنهن جيئري احساس جي ڇُر- پُر ڪندڙ.

ڏهاڙي وانگر آفيس ڏانهن .... ●

www.sindhsalamat.com

پاتال ۾ بغاوت

(A Revolt in the under world)

www.sindhsalamat.com

www.sindhsalamat.com

□ سسيفس جي ناڪار

البرٽ ڪامو لکيو: ”ڏند ڪٿائن ڪي پنهنجي حياتي ڪانه ٿئي. آهي اسان پاران ڪين وجود ڏيڻ لاءِ اوسيئڙي ۾ هونديون آهن. جيڪڏهن ڪو سندن انهيءَ اوسيئڙي ڪي موت ڏيندو آهي، ته پوءِ موت ۾ هو؛ ڀرپور انداز ۾ پنهنجي سگهه بخشينديون آهن.“

ڪامو جي مٿين بيان ڪي هوند مان هينءَ رکان:.... هو اسان پاران، ڪين جو وجود ’سڙهڻ‘ لاءِ اوسيئڙي ۾ هونديون آهن (١)

يوناني ڏندڪٿائن جا پنهنجا انوکا ڪردار ۽ گڻ آهن. سياءَ ڪي ويجها ۽ آونهي معنيٰ مان ٿب ٿار. يوناني ڏند ڪٿا جا ڪردار اڪارٿا - اريشنل (Irrational) هوندي به ريشنل آهن. ان ڪري دائمي حيثيت رکندڙ، عام رواجي ڏند ڪٿائن وانگر- يوناني مها ديوتا ”زيوس“ خلقيندڙ به آهي، محافظ به. جيئاريندڙ به آهي. عظيم به. چئيدائن ڪي بخشيندڙ به آهي. پاجهارو به. انڌي پوئواري ڪندڙن ڪي انعام ڏيندڙ به آهي. سڀ ڪان وڌيڪ سگهارو به. سگهه ۽ فورس سندس پانها آهن. هو قهار، جبار، رحيم، ڪريم، مهربان، فنا ڪندڙ، جوڙيندڙ.... سندس ڪو مٽ ڪونه آهي. پر انهيءَ سان گڏ، عام رواجي ڏندڪٿائي سورهين (Heroes) جي ابتڙ، سازشي، زاني، ڀهروپيو، چٽو ڪامي، وير رکندڙ، بغضي، ڪينو سانڍيندڙ، ويسارو، بدمعاش، لفنگو ۽ ڊچڻو به آهي. جيڪي گڻ - اوگڻ ڪيس انسان جي ويجهو آئي - ڀرپور فطرت پسنديءَ ڪي اجاگر ڪن ٿا. جنهن مان چاڻ

---

(١) جهڙي ريت انسان جو پنهنجو، پنهنجو وجود ڪونه ٿئي. پر هو سڙهيل هٿ ڏوکي سولائيزيشن، سوشلائيزيشن - سبلائيميشن جي وجود ڪي ڍوئيندو رهي ٿو.)

www.sindhsalamat.com

پوي ٿي ته ته يوناني ڏند ڪٿا، جيڪا پوءِ مڙني مذهبن، مافوق الفطري سرشتن جي تشڪيل جو سرچشمو بڻي ۽ جنهن منجهان رومن ڏند ڪٿا ڦٽي نڪتي، سا پوءِ جي ايندڙ مذهبن کان به وڌيڪ جاندار هئي. هن جي جاندار، پرپور ۽ دائمي حيثيت رکندڙ ڪردارن کي هومر ۽ ورجل کان وٺي ۽ فرائڊ، سارتر ۽ ڪاموءَ تائين، چونڊي پنهنجا دل گهريا وجود ڏنا. ميٿيو آرنولڊ، رابرٽ برجز، ملٽن، وليم موريسس، شيليءَ، ورڊس ورٿ، شيڪسپيئر، ايليٽ، آندري گائيڊ، جيمس جوائس، اونيل، فارسٽر ۽ ٻين الائي ڪيترن يوناني ڏند ڪٿائي اسلهه خزاني مان پنهنجي پنهنجي مراد آهر ڪردار چونڊي، مٿن پنهنجو اتساهي وجود مڙهيو. سندن اوسيئڙي کي موٽ ڏني.

هنن مڙني ۾ ڪاموءَ جو ڳڻ هن خيال کان اڳرو آهي ته، هن ۽ يوناني ڏند ڪٿائي خزاني جي ڍير مان هڪ اهڙي وساريل، پاتال ۾ پوريل ڪردار کي ڳولي ڦولهي، ڇڪي مٿي اڀاريو، جيڪو ديوتائن جو دائمي ڦٽڪاريل ۽ نِنديل هو. جنهن جي ڇرپر ۽ مشغولي (جيڪا ديوتائن پاران ئي مڙهيل) عامرواجي رڌل وهيٺن (Subjects) انسانن جي حياتيءَ ۽ انهيءَ ۾ مشغوليءَ سان ٻنهي ٺهڪندڙ آهي.

اهو نِنديل، پٽيل، ڦٽڪاريل ڪردار آهي: سسيفس

۽ اها مشغولي آهي: سسيفين - ٽاسڪ

هيءَ ديوس ڪردار ۽ سندس ائبسرڊٽي ٻين ليکڪن وٽ ورلي، يا نه جي حد تائين اڻ - ڇهيل. سسيفس: جنهن جي مشغولي، حياتيءَ جي رڌل هجڻ کي ڇرڪ پرائيندڙ چئلينج ڪري ٿي. (۱)

(1) "The fundemental subject of the myth of Sisyphus is: It is legitimate and necessary to wonder weathere life has meaning..." (camus: Myth of Sisphus)

www.sindhsalamat.com

فڪري جڳ ۾ مارڪس، جنهن انتهائي سک درسيءَ (Optimism) جي آڌار تي انسان جي مستقبل جو عمارتي ڍانچو ڪڙو ڪيو، ڪامؤ جي چرڪ ڀرائيندڙ ائبسرڊ پرولتاري خدا، سسيفس، انهيءَ کي هوڪاريو.

ڪنهن مفهوم واري سرگرمي ۽ ان جي ڪارج جي سڃتا: جنهن منجهان ڪجهه پراپرت ٿئي. ڪو جبل تي چڙهي، چوٽيءَ تي رسي، وري لهي. چڙهي ۽ لهي.... پگهر ۾ شل، سهڪو ورتل، پر انهيءَ پورهئي-مشغوليءَ مان سڄيل ريشنل قدرن پٽاندڙ ڪجهه نه وري ته اها مشغولي ڪارج جي مفهوم ۾ اجائي ۽ ائبنارمل، کلڻ هاب ۽ چٽر لائق ليکي ويندي.

نيٺ زندگيءَ جي جبل تي چڙهڻ- لهڻ منجهه رڌل هجڻ منجهان ڇا پراپرت؟

جڏهن ته موت اٽل آهي.

ڪامؤ ان جو جواب آپگهات جي رٽ ۾ ڏنو.

سسيفس لاءِ ڪامؤ لکيو: خدائن منجهه پرولتاري: نستو ۽ باغي: ائبسرڊ. (۱)

ڪامؤ سسيفس تي جو وجود مڙهيو، سو سندس پيڙا، ڦٽڪار ۽ پيڙا ڀري مشغوليءَ (سسيفين ٽاسڪ) کي آڌو رکندي. جو ڪامؤ کي ڪينءَ ٻه، پنهنجي مراد کي پورو ڪرڻ لاءِ پنهنجي آپ- گهات واري نظرئي لاءِ ڏوس پيڙهه وجهڻ واسطي، سسيفس جي رڌل هجڻ واري ڏس (Angle) کي اوس اجاگر ڪرڻو هو. هومر جي ابتڙ، جنهن سسيفس تي حرفتيءَ جو ليبل

---

(1) "He Is absurd as much tnrough his passions a through his torture. His Scorn of gods, hls natred of death, and his passion for life won him that unspeakabie penalty in which the being is exerted toward accomplishing nothing." Ibid

www.sindhsalamat.com

ڇنبڙائڻ سان، ڪيس مرٽن (Martaes) ۾ نهايت ڏاهو، سياڻو ۽ ڏکهي نظر رکندڙ سڏيو. ڪامو هن ديومالائي سرويچ جي ائبسرڊ ٽيءَ ۽ ان جي وڍيندڙ سجاڳ - احساس ۽ ان جي ايذاءَ کي نکاري نروار ڪيو.

حياتيءَ جي ڇپر ۾ ڦهليل ڪينواس تي — ائبسرڊ ٽيءَ کي ذهن ۾ رکندي، سسيفس کي ڪامو جي بخشيل وجود سان سهت ٿيندي، مون هن ڏندڪٿا کي زيوس - سسيفس جي ناتي سان ڏٺو، لکيو ۽ اجاگر ڪيو آهي.

هيٺيون انڪاري سسيفس جي هوڏي سرڪشي. هڪ نستي ڏاهي جو، مٿس مڙهيل امر کي ميڇڻ کان نابري وارڻ. جيڪو پنهنجي هيٺائپ جو چٽو احساس ۽ سڌ رکي ٿو. جا، ڪامو جي لفظن ۾ هن ائبسرڊ هيري جي سڀ کان وڏي ٽريجڊي آهي.

پين لفظن ۾ هڪ هيٺي انڪاريءَ جو جميل، مٿان سوار ٿيل اسٽيبلشمينٽ (Establishment) سان آڏو ٿيڻ وارو لاڳاپو.

هيٺو انحرافي سسفيس، سگهاري زيوس جي خلاف اڏول بيٺل: زيوس، مها خدا، پوري ڪائنات ۾ سگهارو. عظيم ۽ اعليٰ اختيار، سريشت (Sovereigh). سسيفس، بيوس ۽ نبل. پر سرڪش، هوڏي، انڪاري. جنهن کري نندڻيل، پٽيل، تڪاريل ۽ عتاب هيٺ آيل. پوءِ به ناڪار.

زيوس - سسيفس لاڳاپي سان هن ڏندڪٿا ۾ پوري تاريخ جو تت ۽ هر زماني جو روح (The Spirit of age-Zeitgeist) لڪا پاڻيندڙ: سريشت جو جوڙيل پاتال (under world) رياستي سرحدن جي اڏيل حدن اندر قائم ڪيل ايسٽيبلشمينٽ جون مختلف ٽپن هيٺ بيگار ڪيمپون. انهيءَ ۾ پوريل، جنبيل وهيٽي خلق (Subjects). وهيٽي خلق جي اڻ - کٽ مشغولي، اتم سگهه جي

www.sindhsalamat.com

وڏائيءَ جي تسڪين ڪندڙ. انهيءَ ۾ نِنديل ۽ ڦٽڪاريل آهي، جيڪي انهيءَ مڙهيل مشغوليءَ جا انڪاري ۽ اتم سگهه جا انحرافي.

مسيفس جي ناڪاري هڪ هيٺي، حساس، ايماندار فنڪار جو آدرش آهي.

نٽشي (Will to power)، توڙي مارڪس (Occupation of sate apparatus) جي ابتڙ، مسيفس جي ناڪاري، اختيار ماڻڻ لاءِ نه، پر هر جڳهه اندر، هر ويل موجود اختيار خلاف آهي. سندس سرڪشي اوستائي (Situational) آهي. دائمي ڪميٽيڊ نه. جڏهن مٿس ڪجهه مڙهيو ويچي ٿو. هو ان کان انڪاري ٿيندي، نتيجي ۾ پيدا ٿيندڙ حالتن کي قبولي، منهن ڏئي ٿو. ارڏو ٿي بيهي ٿو. سندس وڏائي انهيءَ ۾ آهي ته: اختيار بنجڻ سندس آدرش ڪونه آهي. هو اختيار کان گهڻو مٿانهون آهي. هو ڪنهن مقرر ڪيل- ڪرايل مراد سان ڪميٽيڊ ڪونه آهي پر نان- ڪميٽيڊ هوندي به ڪميٽيڊ آهي.

ايسوپس جي پڇڻ تي ڪيس سڏي سنوائي نموني ٻڌائي ٿو ته: تنهنجي ڌيءُ ايجنا کي مها ديوتا زيوس ڀنيلائي ڀڄائي ويو آهي. اها سڌ رکندي به پاڻ اتم سگهه جو ڀول ڀڌرو ڪري رهيو آهي، جيڪو مها پاپ آهي. جنهن جي نهايت ڳري سيکت آهي. هن ديوتائن جي اڇا جي ابتڙ ڌرتيءَ سان دل لڳائي. ديوتائن جي حڪمن جي ڀڃڪڙي ڪندي ڌرتيءَ سان ڇهنيو رهيو. ايستائين، جيستائين، ديوتائن جي موڪليل ڪائنس وڏيڪ سگهاري ڪيس چوڪنيو ٻڌي پيهر پاتال ۾ اڇي ڦٽو ڪيو. اختيار پاران مڙهيل مقدر جي— جوڪو ڪٽي ڀڃڪڙي ڪندو رهيو. اها سرت رکندي ته، مڙهيندڙ نصيب واري اتم سگهه جي پيٽ ۾ پاڻ گهڻو هيٺو آهي. سندس ناڪار، سائس ڏاڍائيءَ، آرهه زورائيءَ ۽ هٺ ڇراند جي رد عمل ۾ آهي. ”پنهنجي پاڻ هجڻ“ جي هاڪاري

www.sindhsalamat.com

سچتا - سچائپ (Affirmative Recognition) لاءِ. نئين خدا خلقڻ
يا پاڻ خدا ٿيڻ لاءِ نہ. هو پاتال ۾ بہ سزا ڀوڳيندي پاڻ
سچائي ٿو: هيڊز، موت - گهر جي واريءَ کي چالاڪيءَ سان
زنجيرن ۾ جڪڙيندي. (پر هيٺو هجڻ ڪري وري بہ ڪيس سگهہ
آڏو مجبور ٿيڻو پوي ٿو. جنگ جو سگهارو ديوتا ايرس، مهاديوتا
زيوس جي فرمان تي سسيفس جي قيد ڪيل هيڊز کي آجو ڪرائي
ٿو.) جڏهن تہ روايتي ناڪار، توڙ ۾ پنهنجي مراد (Aim) رکي
ٿي: پاڻ خدا ٿيڻ. هڪ نئين اختيار، ايسٽيبلشمينٽ کي قائم
ڪرڻ - بڻجڻ. جنهن وسيلي پنهنجو پاڻ کي مڙهي سگهي.

ڪامو جو پرولتاري خدا، مارڪس جي پرولتاري خدا
کان وڌيڪ بي عزتو ٿيل ۽ عقوبت هيٺ آيل آهي: جسماني
پورهيي جي سزا ۾ جنبيل. انهيءَ سان گڏ هو پنهنجو پاڻ لاءِ
انهيءَ پورهئي جي ائبسرڊٽيءَ جو تکو احساس رکي ٿو. سچا ڳپ
ذهني پيڙا ۾ ورتل. (1) جيڪا ڪيفيت اڄ جي بي وس، سرڪش
انڪاري مانسڪ (Intellectual)، فنڪار ۽ ليکڪ جي ڏي ٿي
سگهي ٿي. جيڪو سارتر جي چوائيءَ معاشري کي احساس جرم
بخشي ٿو.(2) جڏهن تہ مارڪس جو پرولتاري خدا؛ سک درسي
(Optimism) جي ڀوڙهي ۽ گهٽيل ڀرم هيٺ، ان پيڙا واري
ڪيفيت کان آجو ٿي رڙهندڙ.
سسيفس 'اختيار' جي احساس جرم کي ڏونڏاڙيو.(3) موت
۾ پاڻ ڏچي ۾ اچي ويو. جيڪو اوس ٿيڻو هو. (۽ آهي).
سسيفس جي هيٺي، پر اٿل ۽ ڪڏهن نہ هار مڃيندڙ

---

(1) "If this myth is tragic, that is because hero is conscious" (camas)

( ) Writer gives society a guilty conscience. (Sartre).

(3) هيءَ پاڻ - شاهدي ڏيندڙ سچائي آهي تہ: هو اختيار پنهنجن
ڪرتوتن ڪارڻ احساس جرم ۾ ورتل هوندو آهي.

www.sindhsalamat.com

ناڪار، اڄ جي نبل مانسڪ جي، اختيار خلاف انڪار جي علامت ڪي پڌرو ڪري ٿي. اهو مانسڪ، جيڪو پنهنجي وويڪ سان ۽ انهيءَ ناتي، انسان جي عظمت سان سچو آهي.

سسيفس جي ناڪار، مٿان ڪـان سونپيل يـا سدا پابند (Commited) ڪانه آهي. انهيءَ ڪري ڪامڻ جڏهن سسيفس ڪي رڳو ۽ رڳو ائبسوڊٽيءَ جي پنڌڻ ۾ جڪڙي ٿو، تڏهن نه رڳو هو سسيفس سان ڏاڍائي ڪري سندس مانَ ڪي هيٺ ڪري ڏيکاري ٿو، سندس ملهه ڪيرائي ٿو، پر هڪ عام رواجي، روايتي مفڪر وانگر نئين قسم جي ڊٽرمنزم (Determinism) جي پرچار جو ڏوهه ڪري ٿو.

سسيفس، ڪامڻ پاران مڙهيل وجود ڪـان مٿانهون آهي گهٽو مٿانهون. چاڪاڻ ته هو اختيار جو نڌيل آهي ۽ ڦتڪاريل. سندس وڏائي انهيءَ ۾ آهي ته، هو سدائين، هر ويل، اختيار ڪي چوي ٿو:

نه ـــ

جو ڪجهه مٿس مڙهيو ويو آهي، اختيار پاران، جنهن وٽ سگهه آهي. سسيفس ان ڪي ٿڏي ٿو. نابري واري ٿو. نـه، ۽ انهيءَ "نه" ـــ جي حد ڪان "پاڻ هڃڻ"، جي اظهار جي سرحد شروع ٿئي ٿي. جنهن ۾ پنهنجي تقدير/چرپر جي چونڊ جو حق محفوظ رهي ٿو. چونڊ جو حق، جيڪو آزاديءَ جـو تت آهي. تنهن ڪري الاهي قتوائن، مقدس احڪامن ۽ اختيارن جي امرن ڪي ٿڏڻ، سسيفس پنهنجي اخلاقي جوابداري سمجهي ٿو.

سندس ڪمٽمينٽ جو اهو ئي انداز آهي.

زيوس طرفان مڙهيل سزا ڪي هن قبوليو. رضا خوشيءَ يا اخلاقي پابنديءَ هيٺ نه، پـر چاڪاڻ ته هيٺو، وهيٺو آهـي. جنهن ڪري بي وس، ڪجهه نٿو ڪري سگهي. سواءِ حرفتن هلائڻ جي. جي سندس وس ۾ آهن. اهو ڄاڻندي به ته: زيوس ڪانئس ڪئين ڀيرا وڌيڪ سگهارو آهي. مها خدا. سندس ڄاڪوڙ اجائي

www.sindhsalamat.com

آهي. پوءِ به هو ان جاڪوڙ ۾ جا وقتي سوڀ حاصل ڪري ٿو، انحراف ڪري زيوس جي جميل خدائيءَ کي هوڪاري ٿو، سندس ڪوڪلاڊپ کي وائکو ڪري ٿو، انهيءَ مان ماٺي ٿو.

نتشي جي ناڪار خدا جي موت کان شروع ٿي. (1) جڏهن نتشي الاهي خدا (Divine) کي ماري رهيو هو، تڏهن هن، ان جي جڳهه والاريندڙ خدا — ساورين اسٽيٽ (Sovereign State) ۽ ان جي سحرڪ سگهه اسٽيبلشمينٽ کي چڙواڳ ڇڏي ڏنو. هتائين ان کي مراد (2) ناهي ٽيڪ ڏني. نتشي جو ناستڪ، پنهنجي ناڪار سان، موت ۾ هاڪار سان وري هڪ خدا جوڙي ٿو! جنهن لاءِ وهيٽي خلق هجڻ لازم آهي. ساڳيو ئي وهيٽاڻپ هڪ ڏوهه ٿي سڄجي ٿي. سچ جو پاڻمرادو بڻيل مکيه ٺيڪيدار ۽ ان ڪري انڌي پوئواري طلبيندڙ مارڪس جو انقلابي هڪ جڪڙيل نوڪدار تکين تارن سان واڙيل بهشت اڏي ٿو. جتي هنڌ هنڌ تختيون ٽنگيل آهن:

”اڳتي چرڻ ڏوهه آهي.“ هن جا حڪم ڪڏهن به غلط ٿي نٿا سگهن!“

سسيفس جو انڪاري ڪردار، نتشي جي ناڪاريءَ، مارڪس جي پابند، (3) هڪ رنگي نظام خلقيندڙ انقلابيءَ ۽ ڪامو جي انڌي فقرائي (Ascetic) باغيءَ کان گهڻو اڳتي وڌيل آهي.

---

(1) "God is dead" (Nietzsche)
(2) "Will to power".
(3) (i) "Rebellion is a form of asceticism, though it is blind, Therefore if the rebel plasphemes it is in the hope of finding a new god." (Rebel.: Camus)
(ii) "Every act of rebellion against oppression is jusified in itstlf but insalls a new form of Servitube"

www.sindhsalamat.com

مارڪس، نٽشي ۽ ڪاموءَ جهڙي ناڪار، انڪاري ـــ هاڪار (Negative-Affirmation) آهي. ڪنهن نہ ڪنهن طريقي سان رت ۽ نتيجي جي روپ ۾. سنڌس ناڪار جي پڇاڻي ٿئي ٿي: پاڻ - اختيار (خدا) ٿيڻ - ٻڌڻ يا پاڻ مارڻ(1) آگيا وان ٿيڻ يا ناس ڪرڻ. اهي ڪنهن نہ ڪنهن شڪل ۾ سرشتي اندر، آگيا (Command) ۽ آگياوان (Obedient) رڪن ٿا. سيڊو-ميسوڪيسٽڪ (Sado-Masochistic ناتا. جن ۾ وهيٽا انڌي پوئواري جي پيڙا ڀوڳيندي سرست ساٿين، ۽ مٿانهان، پنهنجي سيڊزم منجهان. جنهن ڪري، هڪ اهڙو سرشتو، جنهن منجهہ آگيا ۽ آگياوانن جو آزاديءَ ڏانهن هٿ ڪنيل: پنهنجو پاڻ وڃايل.

جڏهن تہ ميسفس جي ناڪار جي نڪا حد آهي ۽ نہ ئي ڪا پڇاڻي. سنڌس ناڪار پاڻ اختيار/خدا/سيڊسٽ بڻجڻ لاءِ نہ آهي. ۽ نڪو ئي هو، ميسوڪيزنڪ هجڻ قبولي ٿو. ۽ نہ ئي وري سنڌس ناڪار ستياگرهيءَ (Passive Ressistance) آهي. پر اختيار طرفان مڙهيل امر کي للڪار آهي. هو اهو نٿو مڃي تہ ڪو مٿانهون، يا ڪا مٿين هستي سنڌس باري ۾ فتوي مڙهي، فيصلو ڪري، نصيب جوڙي. ۽ نہ ئي هو انهيءَ حيثيت ماڻڻ لاءِ جاکوڙ ڪري ٿو تہ، پاڻ مٿانهين، مڙهيندڙ هستيءَ بڻجي. جيڪا ٻين جي مٿان فتوائون مڙهي ۽ نصيب ٿاڦي. سنڌس ناڪار، پنهنجي هستيءَ جي هاڪار لاءِ آهي. جيڪا هستيءَ وهيٽن منجهان هڪ آهي. هو ان لاءِ اختيار کي هوڪاري ٿو. پنهنجي هيٺائپ واري سرڪشيءَ سان. هڪيلو بڻجي. اهائي سنڌس اتمنا آهي: هو اهو ٿيڻ نٿو چاهي، جيڪو زيوس چاهي ٿو.

(ان ڪري هڪ وهيٽي دانشور لاءِ آدرش)

هڪ هيٺي ناڪاريءَ جو آدرش: جيڪو وقت جي زيوس جي جوڙيل پاتال اندر واڙيل، مڙهيل مقدر پٺاندڙ جوٺيل ۽ وهندڙ، هو ان کان انڪاري. راڄ ڏوهہ وادي. سنڌس آزادي، خودداري،

(1) Self-obnegtion.

www.sindhsalamat.com

وقار ۽ اتمتا جي سڀني مٿس ٿاڦيل پيڙا ۽ انهيءَ جي ڇٽي سڃاڻپ احساس منجهان اسري ٿي.

۽ جڏهن الاهي (Divine) خدائيءَ جي پڇاڙي ٿي. ان خدائيءَ جي جاءِ رياست ورتي، مختلف روپن جا ڪريٽوس (Kratas) خدا بڻجي اڀريا. جن نئين نئين روپن جي اسٽيبلشمينٽ ڪي پوڄي لڳائي پيش ڪيو. هنن انڪارين لاءِ پاتال (Hades) جوڙيو. جن ۾ وهيٽي خلق (Subjects) واڙيل، ايرسٽوڪريسيءَ کان ٿيڪوڪريسيءَ ۽ لوڪ راڄ (Republican Jials) جيلن اندر پارٽيڪريسيءَ تائين ڪيل ڏوهن جي ڊگهي قطار: اڻ ڪٿ، اڻ-مٽ ليڪ. آڪاس ندي. جو: رهزن رهبر بڻيل. قاتل، جج بڻيل. ڏوهي ديوتا بڻيل.

اڳ جڏهين خدا هو:
گوڏا جهڪايو، ڪنڌ نمايو، ڳڙ ڳايو، پڪو ويساهه رکو. عظيم خدا جا امر اٽل آهن.
(انڌو ويساهه + انڌي پوئواري)
انڪاري، ڏوهاري سڀ ٻاهر. سيڪيت لاءِ تيار رهو. ۽ اڄ جڏهن سرڪار/ هاءِ ڪمان/ سينٽرل ڪاميٽي، ساورين/ خدا آهي:
گوڏا جهڪايو، ڪنڌ نمايو..... مٿانهون هر امر اٽل آهي.
(انڌو ويساهه + انڌي پوئواري) (1)
هر اسٽيبلشمينٽ جي رياستي پاليسي آئڊيالاجي: گهريلو، پالتو شهرين جي پرورش جو فن(2) پنهنجي اولمپيائي نٽ ڪي قائم رکڻ جو ناٽڪي رچاءُ: پارليامين، عوام، ڊيموڪريسي، ريپبلڪين گڏيل مفاد..... پرچار جي پوڄي سان جنهن ڪري اسين سڀ ماس ميڊيا جا ڏنگيل.
چونڊون: وهيٽن کي پنهنجا مالڪ/ خدا جي چونڊڻ جو

(1) "No body can rule guiltlessy" (Saint-just)
(2) (Thremmatology)!

www.sindhsalamat.com

حق بخشيل. هو پنهنجا نوان مالڪ چونڊي يا ساڳيا. وهيڻا سياويڪ طور اهو خيال رکندڙ ته، اهي چونڊجن، جيڪي کين ذليل ڪرڻ، ذهني ۽ جسماني طور لوٽڻ پوٽڻ ۾ انسان دوستي ڏيکارين. مالڪ جي چونڊ جي وقتي مڃيل حق دوران: سيڊ سٽ ڳرانڊيون پائيندڙ. عزت نفس جون ڏڇيون اڏائيندڙ همدرد بڻيل، ڇيڇلايل جي اڻ وڻندڙ رنين رسيسوڇيئيسنڪ جي ڪيڪڙاين ۽ سڏن) کان پاڻ بچائڻ لاءِ: هن جي پڻن تي بيٺر انڪايل: تاريخ جوڙيندڙ. طاقت جو سرچشمون. تخليق جو خدا. هر اول(1) ....

ڪاسائيءَ جي چونڊ جو مڃيل حق، جمهوريت جو روح. لٽ ۽ چٽ جي اصول تي عمل سان.

۽ انصاف: ڦريو به جهان کان دانهين به جهان خان وٽ!

نظريا، پروگرام، انگ اکر، اعلان: قاتلن کي ججَ ڪري پيش ڪرڻ لاءِ معقول، وزني دليل پيش ڪندڙ، هر رياستي اڳواڻ عيسي بڻيل. خدا جو آواز. پاپ کان آجو. مقدس. عظيم، اعلي. ڪڏهن گناهه ڪري نٿو سگهي. وهين، حڪم هيٺ آيل تليهرن (Subjects) جي پيٽ جي بک ۽ ان جي ضرورت جو احساس سرڪار سينٽرل ڪميٽي / هاءِ ڪمان ڪندڙ. جيڪا ڪڏهن به غلط ٿي نٿي سگهي. هن جا نظريا، رٿون ۽ تبديلون هر پيري، سدائين هر ڪسوٽيءَ تي سچا بيهندڙ. دور رس اثر ڇڏيندڙ. جن جو پيٽ آهي، آهي پنهنجي بک جو صحيح اندازو نٿا لڳائي سگهن. هو پنهنجن نفسياتي - جسماني گهرجن کي سمجهي، پروڙي ۽ محسوس ڪري نٿا سگهن.

۽ آئين، قاعدا قانون: پالتو شهري پيدا ڪرڻ لاءِ جتن. پنهنجن ڏوهڻ کي ميٽڻ لاءِ نوان مقدس صحيفا. (ڪيل ڏوهن جا پيرا مٽائڻ ۾ نوان ڏوهه).

هر رک تي آڏو ايندڙ اتمشاهيءَ جي مڃتا / پونواري وهيڻن جو لکيل. بس: وهو، وهو وهندا رهو. جيئڻ اسر ٿئي.

---

(1) عوام جو راڄ، عوام طرفان، عوام لاءِ

www.sindhsalamat.com

اولمپيائي ٽت ڪي قائم رکڻ لاءِ.

۽ تبديلي: سوپاروڻ تاريخ / قدرت / وقت / سچ جو آواز. هارايل، غدار، ڏوهاري!

اهو لڪيل، ايستائين، جيستائين وهيٽا، وهيٽا آهن. هيٺا.

انهن وهيٽن ۾ سسيفس به آهي. هوڏي-انڪاري. جيڪو نه، سيڊسٽ ٿيڻ چاهي ٿو- نه، ميسوچيئيسٽ ٿيڻ قبولي ٿو. پنهنجي سرڪش عمل سان پاتال ۾ بائيتال مچائي، پنهنجي سچائپ ڪي، آئيڊنٽيٽيءَ ڪي وائکو، چٽو ۽ ڊفائين ڪري ٿو. سسيفس هوڏي ناڪار هيٺي هوندي به پاڻ مڃائيندڙ آهي، آئيڊنٽڪ. هو نبل هوندي سرڪش آهي. هو پنهنجي ناڪار سان جتي وهيٽي خلق جي احساس جرم ڪي جاڳائي ٿو، اتي اختيار جي احساس جرم ڪي ڏونڏاڙي ٿو. هو ڪميٽيڊ هوندي به نسان- ڪمٽيڊ آهي. اها ئي سسفس وڏائي آهي.

پاتال ۾ بغاوت

(A Revolt in the under world)

www.sindhsalamat.com

□ ٽرٽيءَ هيٺ، هيٺ کان هيٺ پاتال: ديوتائن جو ٿاهيل جهنم، موت-گهر. چوڏاري موت جا پاڇولا رڙهندڙ. چوڏس موت جو راڄ. موت-گهر جو والي هيڊز، ٺٺ مان ڳالهه اوچو ڪيو، گهمنڊ ۾ هٺ وچان ٿانءَ ۾ وڏائيءَ ۾ ڦونڊجيل؛ بيوس، لاچار، چپ چاپ؛ ديوتائن جي ڦٽڪاريل، دائمي سزا ڀوڳيندڙن ڏانهن ڏسندڙ:

اڪسي يان: ٻـڌل هڪ شاهي ڦيٽ سـان، ٻنا ساهيءَ چوڏاري ڦرندڙ ان ڦيٽ ۾. سندس سرير تي ڏنگهن، زهريلن ڀوائتن نانگن جا لڳندڙ ڇهٻڪ زيپڪ سان.

ڊيناڊيز: لڳاتار پاڻي ڪيندڙ پرڻ سان.

ٽين ٽالس: ڪاڏيءَ تائين پاڻيءَ ڀريل تلاءَ ۾ بيٺل، آڃ ۾ پاهه ٽيندڙ، پاڻيءَ لاءِ ٻاڏون ڪائيندڙ. رس- ڀرئي ميوي جا وڻ سندس ڀر ۾ بيٺل، ڪاڏو سندس پهچ ۾، پوءِ به گرهه لاءِ واجهائيندڙ. مٽي جي ٻنهه مٽان، ٻـل ورتل ڳـرو پٿر ٽنگيل— ڪِـرڻ لاءِ سدائين تيار.

ٽٽي يس: بيٺل ٻنهه پاتال جي هيٺانهين پاڻي ۾ لڳاتار، بيرحميءَ سان پٽيندڙ؛ چٽندڙ، ڪرٽيندڙ ڳجهيون سندس ڪاري جيري ڪي.

سسيفس: ڳري، حيرت ۾ وجهندڙ پٿر کي، ٻنهي هٿن ۾ پيرن وسيلي، پوري سگهه سان جبل جي چوٽيءَ تائين ريڙهيندڙ. ۽ پيا پاپي....

جڳن کان اهو سلسلو هلندڙ.

ديوتائن جي ديوتا، مهاديوتا زيوس جي ڏمر هيٺ آيل

www.sindhsalamat.com

ڏوهاري، سنڌس پاران مڙهيل سزا هيٺ پاتال ۾ دائمي ڀوڳنا ڀوڳيندڙ. موت-گهر جي راڄ-ڌڻي هيڊز جي چپن تي مرڪ. ڀوائتي، بي‌رحم مرڪ. ننول جي زهر سان ڀريل.

جڳن کان اها ريت هلندڙ:

جو به مهاديوتا جي امر آڏو نه جهڪيو، ساڻس ڏوهي ڪيو، سنڌس ڳجهن کي ڦولهڻ وائکي ڪرڻ جي همت ڪئي، سو سنڌس ڏمر هيٺ آيو. جنهن ساڻس سيني ساهڻ لاءِ منهن مٿي ڪيو، سنڌس گهڙيل ۽ ٺريل سول متن جي پڇڪڙي ڪئي، سو پاپي ٿيو ۽ سنڌس چنبي هيٺ آيو. چاڪاڻ ته هو ديوتائن جو ديوتا آهي. هو مها آهي. گاج گجگوڙ، وڄليون سنڌس ادويتي روپ آهن. سگهه، سيرائي سنڌس چيڏان ٻانها آهن. هن هوڏين ۽ نٽرن، ڪپاترن ۽ ڦريلن کي چپيٽ ڏيڻ لاءِ هيٺ پاتال ۾ جهنم جوڙيو. جنهن جو والي ٽنات هيڊز کي ڪيو. جيڪو مايا جو ڌڻي به آهي. ۽ سنڌس ڪُڪِڀ چاڙهو آهي.

هڪ لڱا اوچتو ڇا ٿيو جو:

هيڊز جي چپن جي بي‌رحم مرڪ موڪلائي وئي. سنڌس اکين ۾ اچرج اوتجي آيو. پوري پاتال ۾ موت جون ڪنبڙائيون ڦڙڪي اٿيون. هيڊز اها حالت سهي نه سگهيو. سنڌس منهن ۾ گهنڊ پئجي ويو.

مسيفس، هيٺ ڪريل شاهي ڳري پٿر کي واري سان جبل جي چوٽيءَ تان چاڙهڻ بدران، پٿر جي مٿان ماٺ ڪيو ويٺو هو. پگهر ۾ شل، ڏيرو، جڳن کان لڳاتار هڪ ئي پورهئي ڪرڻ ڪارڻ هيٺو ۽ ٿڪل-گهري اونهي ويچار ۾ ٻڏل.

www.sindhsalamat.com

ويساهه ۾ نه ايندڙ اهو لقاءُ ڏسي، هيڊز پنهنجي بت بڻيل بدن کي چوريو. اکين ۾ ڪاوڙ ۽ ڏمر جا ڏنڀ پريا، آواز ۾ ڪروڌ ۽ غضب جي باهه اوتي گجيو:

”سسيفس!“

سسيفس، ڌيرج ۽ سڪون سان، جڳن کان ٽڪل ٽنل جسم کي چوريو. ڊرڪيل پرسو وشواس سان جرڪندڙ نگاهون کڻي ڏانهنس ڏٺو. سندس اکيون، نماڻين هوندي به اونهي، گهري کوهه اندر پاڻيءَ وانگر چمڪي رهيون هيون. جن مان سندس سياءَ جو جـز بڻيل روايتي هوڏ پرندڙ ٽانڊن وانگيان ٻڪي رهي هئي، هو خاموش هو. سانتيڪو، ٽڪل ٽنل، پوءِ به اڏول. سندس ويڪري ڇاتي ٽڪ ڪارڻ ڏکهي ساهه کڻڻ ۽ ڪيڻ جي سرگرم مان چُري رهي هئي. ديوتائن پاران مڙهيل، نسڪل ڳري پورهئي کيس هيٺو ضرور ڪري وڌو هو، پر سندس هوڏي شخصيت کي جهڪائي نه سگهيو هو. سيني جي اپار- لهوار سان سندس هر ٽڪل ساهه ۽ پگهر جي هر بوند ان جي گواهي ڏئي رهيا هئا.

ڪـروڌ ۽ ڪـاوڙ ۾ پريل هيڊز جـون اکيون وڏيڪ ڇنڇهيون ٿي ويون. چپ ڦڙڪڻ لڳس. سڄي پاتال ۾ سناٽو وڌيڪ گهرو ٿي ويو. ديوتائن جي عتاب هيٺ آيل روح اندر ئي اندر ڇرڪ پري ڪنبي ويا. ڄڻ نشو ٽٽي پيو هجين. سندن ڇڪناچور جسمن ۾ سيانو پڄي ويو ۽ ڪنبڻي لوهه پاڻي ڊڪي وئي.

هيءَ ديوتائن جي امرن جي پيڇڪڙي هئي. بغاوت هئي.

سسيفس، گنڀير ۽ ڌيرج پرلاءَ ۾ چوڻ لڳو:

”ديوتائن جـي ڏاهيل موت جـي واديءَ جا والي هيڊز، ڄاڻان ٿو زيوس ديوتا پاران مڙهيل سزا پٽاندڙ جبل تان هيٺ ڪري آيل پٿر کي وري نيم- سارو مٿي نيڻ کان نابري وارڻ مهاديوتا جي پروهت ورت جي پيڇڪڙي آهي. سمجهان ٿو، هي هن جو ۽ تنهن جو پڻ ايمان آهي. ايمان: مان ڪري رهيو

آهيان: سسيفس.“
نهناٽيءَ ساڻ، پر اکرن ۾ سگهه جي جيون- جوت اوتي پوري وشواس سان چوڻ لڳو:
”هيڊز، مان انڪار ڪيان ٿو، هن ڪنن، مون لاءِ، ڪجهه نه پراپرت ڪندڙ اسقل ۾ پيانڪ ڦيري اندر گهڙڻ کان-
”مان انڪار ڪيان ٿو
”ها، انڪا—“
هيڊز سندس اڌ ۾ چيو: ”ان ريت، ڇا تون پنهنجي انجام کان سڃاڻ آهين؟“
”ها—“
”منهنجي ناڪار جي ’نه‘ — بغاوت جي اوسر جي پهرين وک آهي. ’نه‘ — ياڪيءَ جو گهرپ آهي، جنهن مان بغاوت جو ٻچو سرجي ٿو. انهيءَ کان پوري ريت سڃاڻ رهندي، انهيءَ جي انجام کان اڻ-ڄاڻ نه آهيان.“
ماٺ ٿي وئي، گهري ۽ گهوڙهي ماٺ. جيڪا پوري موت-گهر مٿان بار بڻجي ويئي.
”ڇا توکي ڄاڻ آهي ته تون ان ريت مها ديوتا زيوس جو اپمان ڪري رهيو آهين؟“
”ها“، پورو وشواس ۾ ڪرائي بکندڙ، ”توکي سڌ آهي ته مان هيراڪ هنيلو آهيان. ڪرائي منهنجو سڀاءُ آهي. توکي هيءُ نه وسريو هوندو ته اگ، گهڻو گهڻو اڳ- مون هن ئي پاتال ۾ موت کي زنجيرن ۾ بند ڪيو هو، ۽ تو زيوس وٽ دانهيو هو. هن جنگ جي پلوان ديوتا کي ڇوٽ ڇڏيو هو، جنهن مون کي مڪتي ڏياري هئي. مون کان.“
هيڊز ڇرڪي ويو سندس منهن تي هٽ ۽ وڏائيءَ جي جاءِ تي، گهٽتي ۽ اڻ-تڻ جا اهڃاڻ پڌرا ٿيا.
سسيفس، پوري وشواس سان ٻيالڪو ڳالهائي رهيو هو:
”توکي ياد هوندو هيڊز، جڏهن مان موت جي ويجهو

هوس، تڏهن مون پنهنجي ونيءَ جي پريم پرکيا لاءِ چيو هو ته:
منهنجي اڻ-پوريل لاش کي ڪليءَ بازار ۾ ڪوليو وڃي. هوءَ
شرمسار ٿي رهي هئي، جو مون ديوتائن کي رنجايو هو. هوءَ
ڪليءَ بازار ۾ لڄي ٿي رهي هئي، جو مان سندس مڙس؛ فاني
هوس. ۽ ديوتائن جو ياڪي. هوءَ سوڳي هئي، انهيءَ ڪري ته،
جو سندس مڙس موت-گهر ڏانهن نيئي دائمي سزا ۾ جوڙجي
رهيو هو، پر انهيءَ ڪري جو سندس مڙس فاني هو. سندس
انهيءَ دغا ۽ وبساهه گهاتيءَ مون کي ڪاپاري ڌڪ هنيو.
چاڪاڻ ته مون ڀانيو پئي ته سندس پيار، مرڻن انسانن جي پريم
وانگر هوندو. انهيءَ ويساهه-گهاتيءَ مون کي چيچلائي وڌو.“

هيڊز کيس گهوري، ٽڪ-ٽڪ ڏسي رهيو هو.

”ها پوءِ هيڊز، توکي ياد هوندو ته، مون توکان پنهنجي
زال کي سيکيٽ ڏيڻ واسطي، وري زمين ڏانهن موٽڻ جي اجازت
گهري هئي.“

هو ٿڌيءَ ۾ پئجي ويو. سوچ جون ريکائون سندس لوساڻيل،
پر تتل چهري تي نمايان ٿي اڀري بيٺيون. لڳي پيو ته سوچ ۽ ان
پيڙا کيس اندر ئي اندر کات هڻي رهي هئي.

هن چوڻ شروع ڪيو:

”۽ جڏهن مان پيهر ڌرتيءَ تي پهتس“، سندس آواز جي
پڙلاءَ ۾ گهري، اونهي پيڙا جا اولڙا تڙڳي رهيا ها، ”مون اتي
سڀ ڪجهه ڏٺو: نياءَ-انياءُ. ڏک-سک. ڌرتي جيڪا ڏکن
سان ڀريل هئي، پوءِ به ان ۾ موهه هو. ڇڪ هئي، اهڙي ڪارڻ
هو، جو مون ڌرتيءَ کي ڇڏڻ نٿي چاهيو. چاڪاڻ ته ڌرتيءَ
زندگي آهي ۽ زندگيءَ سان منهنجو موهه آهي. زندگيءَ سان
لڳاءَ، انهيءَ ناتي ڌرتيءَ سان موهه، منهنجي ڪمزوري آهي.

”مون ڌرتيءَ جي سيني مان چيرجي وهي هلندڙ مٺو پاڻي
پيتو، چمڪندڙ سج جي روشني پسي. اٿاهه، گهرن ساگرن کي
ڏٺو. جن جي هر وير وهڪ اڻ-مٺي خوشي ڏيندڙ هئي. تڏهن،

www.sindhsalamat.com

هيڏانهن آڪاش جي اونده ڏانهن ورڻ لاءِ منهنجو، دل نٿي چئي
ديوتائن مون کي سڏيو. ياد ڏياريو ته توکي هيڏانهن ورڻو آهي.
ڏمريا، ڏمڪيون دڙڪا ڏنا، پر اجايو. مون ڌرتيءَ جا مرڪ ۽
لڙڪ ڇڏڻ نٿي چاهيا. ڌرتيءَ جي سيني تي وهندڙ پاڻيءَ جي
ٿڌاڻ، سج جي تپش ڇڏڻ نٿي چاهي، مون ڌرتيءَ جي مرڻي-
ڇڏڻ نٿي چاهي، جيون...."

هو سوچ جي گهري اٿاه ساگر اندر هليو ويو. ويچار-
وهڪ جون لهرون سندس ڪليل پيشانيءَ تي ابري آيون.

هيبز جون ڪرڙيون اکيون وڏيڪ چنچهيون ٿي ويون.

ديوتائن جا ڦتڪاريل پاپي، جي ازلي امر آڏو جهڪي
مڙهيل سزا کي چپ چاپ ڀوڳي رهيا هئا، تن جو مثل روح
ڪنبي ويو. ۽ هو اچرج ڀريل نگاهن سان وري، وري سرڪشيءَ
جي مستيءَ ۾ ڏٻري هوڏي سسيفس ڏانهن ڏسڻ لڳا.

موت جي واديءَ ۾ سسيفس جو ڪومل، ويچار جي گهرائي
سان ڀريل اثرائتو آواز ٿڙڪڻ لڳو:

"ها هيبز، مون ڌرتيءَ تي گهڻو ڪجهه- نه، پر سڀ
ڪجهه ڏٺو. ڌرتي جيڪا مرڻن جي ماءُ آهي. حياتيءَ جي علامت،
اتي مون سڀ ڪجهه ڏٺو.

"مون اتي ڏٺو: مرڻن انسانن خدا کي ماري، آد-شڪتي
سرشتي جي هر نيم کي ٽوڙي ڇڏيو آهي. 'نه'- مرڻن جو اڻگس
گڻ آهي. هو هينئر پاڻ- ڏڻي آهن. ڌرتيءَ جا خدا. آد-شڪتي
سرشتي جا پاڻ سرجڻهار، پاڻ- اپائيندڙ. 'نه'- سندن اهو گڻ
آهي، جنهن جو ڪڏهن به انت ڪونه ٿيي. 'نه' جي ڪا پڇاڙي
ڪانه آهي. اهوئي ڪارڻ آهي جو هو، دائمي ڍاهيندڙ- اپائيندڙ
آهن. اپائيندڙ- ڍاهيندڙ. ۽ خلقيندڙ تنهن ڪري سدا ڀوڳينا ۽
جهاڳ سندن سدا لکيو آهي.

"هيبز، ڇا تون ڄاڻين ٿو: ڌرتيءَ وارن کي انهيءَ سدا
ڀوڳينا، پيڙا، لوچ، لوءِ پوءِ ۽ سوچ ڏني، بيچيني. 'نه'- جي

اڻ-ڪٽ سلسلي وانگر اتي سوچ جي ڪا پڇاڙي ڪانه آهي، اتان، ڌرتيءَ تان ان سوچ ۽ لوچ جو ڳڻ مونکي به مليو...."

"سسيفس!"

هيڊز رڙ ڪئي. سڄو پاتال گونجي اٿيو هيڊز شوريل اکين سان سسيفس ڏانهن سوال ڀريل نظرن سان ڏسڻ لڳو. جنهن ۾ سڏو سنئون حڪم هو: ڳري پٿر کي ديوتائن جي اڇا پٺاندڙ مٿي ڪٺي، وري ساڳي مشغوليءَ ۾ جنبي وڃي ٿو يا نه

سسيفس خاموش ٿي ويو، سانتيڪو، نمندڙ اکين سان هيڊز ڏانهن ڏسڻ لڳو.

ڪيترن ڪنن جي سانت ڪانپوءِ، هيڊز تان اکيون هٽائيندي ارمان ۽ ڏک ڀريل لهجي ۾ چوڻ لڳو:

ها هيڊز، مان هيٺو هوس، ديوتا سگهارا. هنن جو فيصلو اٽل هو. جو هو سگهارا ها مان ديوتائن مان نه آهيان- ديوتا، جيڪي آڪاش سان پيار ڪن ٿا. منهنجو ڌرتيءَ سان انس آهي. منهنجو ڌرتيءَ سان لڳاءُ ديوتائن کي نه آئڙيو. ديوتائن مونکي وري وري سڏيو. ياد ڏياريو. ڏمريا، سيکت ڏيڻ جا دڙڪا ڏنا. ڇيپيو: تنهنجو لکيو پاتال ۾ هيٺ، پٿر ۽ جبل آهي. اڄ- ۽ اڄي جهاڳ.

"پر هيڊز، منهنجي من نٿي چاهيو ته مان ڌرتيءَ کي ڇڏيان. ڌرتيءَ جي ڌوڙ جي سڳنڌ، وهندڙ پاڻيءَ جي ٿڌاڻ، سج جي تپش، مون ڇڏڻ نٿي چاهي. ڌرتيءَ سان انس هر ماڻهي جي ڪمزوري آهي. منهنجي به هئي.

"پر اوهم! وڏي ڏٺيءَ جو امر اٽل هو. منهنجي نٽ نٽاءَ ۽ گوڙنات تي هو ڏاڍو ڏمريو. سندس پيغمبر هومز ڌرتيءَ تي آيو. جنهن مونکي ڌرتيءَ کان زوريءَ ڌار ڪري، موت - گهر اندر، هيٺ پاتال ۾ ڌڪيو. اهو ڏينهن ۽ اڄوڪو ڏينهن...."

هيڊز جي چپن تي سرهائيءَ ۽ سوڀ جي اتيوءَ وچان مرڪ ڦهلجي وئي.

www.sindhsalamat.com

ديوتائن جي مڙني ڦنڪاريلن جون نظرون سسيفس ۾ کپي ويون. هو چپ هو. ماڻ، سندس هٿتيءَ کي چڙڪ جبل کان به وڌيڪ سگهارو بڻائي ڇڏيو هو. هو اڏول هو ۽ ڪئور.

پر هيڊز جي مرڪ تبديلن کي ڇرڪائي وڌو.

سسيفس چوڻ شروع ڪيو. ننڍاڪڙي پر سرت ڀريل پڙلاءَ ۾.

"جيون، جيئن تہ مرڻ لاءِ وقتي هئي، تنهنڪري نهايت قيمتي ۽ ڪمزوري پڻ. موت اٽل هو.

"تڏهن سوال اڀريو تہ: 'نہ' ـــ جي لڳاتار سلسلي ۾ ڏاهم ۽ ڏاهم جو سلسلو، وستار جي ڀرم ۾، ڪٿي، پاڻ ـ نڳڻ تہ نہ آهي.

"موت اٽل آهي.

"اتي مرڻ تي، پنهنجي حياتيءَ جي مشغولين جي ائبسرڊٽي پڌري ٿي: سڀ ڪجهہ اجايو.

"سڀ ڪجهہ اجايو

"پوءِ بہ مرڻي جيون سان ايڏو پيار ۽ اتساهم ڀريو انس! مورن ۽ ديوتائن سان سوهم!

"تنهن مونکي اچرج ۾ وجهي ڇڏيو!

"اتي مون ڀڌو:

"نيٺ اسين جيئون ڇو ٿا؟ جڏهن پڇاڙي اوس موت آهي!؟

"سسيفس ـ ڏاسڪ جي پورائي لاءِ ـــ

"ان مونکي ڇرڪائي وڌو

"۽ مون اسالڪ هڪ نظر پنهنجو پاڻ تي وڌي: اچرج ۽ حيرت مان.

سوچ جو لڇڻ جيئن تہ ڌرتيءَ مونکي بہ بخشيو هو، سان سوچيندو رهيس. ان بابت. جڏهن کان هرمز مونکي زوريءَ ڌرتيءَ کان ڌار ڪري، هتي موت ـ گهر ۾ ڀيهر ڦٿو ڪيو. ۽ سان هتي ڳري پٿر کي جبل جي چوٽيءَ تي چاڙهڻ جي ناڪام، اجائي جاکوڙ ۾ جنبايو ويس. جو مان مها ديوتا زيوس جو ننديل هوس. ۽ اها منهنجي سزا هئي.

www.sindhsalamat.com

”هن ڏاڍيل، سخت ايذاءَ ۽ پيڙا واري مشغوليءَ بابت سوچيندو رهيس. جڳن جي لڳاتار پيڙا ۽ ناڪاميءَ جي اذيت منهنجي سوچ جا ڳڙڪڙا کولي ڇڏيا.

”نيٺ ڇو؟“

سوال جي ٻڙڇي ڪٽي هن مٿي نهاريو ته هيڊز گم هو. مڙني ڦٽڪاريل ۽ ديوتائن جي نينديلن جي منهن جا پنا لٽل ها، ۽ وجود ڪارانيل. پاتال ۾ سنئون وڏيڪ گهرو ۽ هيبائتو ٿي ويو. سسيفس جي سڪل چپن تي مرڪ تري آئي. هن پڪيو: ”زيوس وٽ دانهين ويو آهي.“

۽ پوءِ هن چوڌاري نهار ڪئي:

اڪسيان جي شاهي ڦيٿ تهائين تکي هلندڙ. ڊيناڊيز، پرڻ سان تيز تيز پاڻي ڪيڏيندڙ. بکيو ۽ اڃيو ٽين ٽالس وڏي ڪ ڦٽڪندڙ ۽ پاڻون ڪائيندڙ. سندس مٿان ٽنگيل، سدا ڪرڻ لاءِ تيار پٿر لڏندڙ. ٽٽيس جي جيري کي وڏيڪ بيرحميءَ سان چيندڙ، پنيندڙ ڳجهون. سندس پر ۾ بيٺل سيلمونس ٻڙ ٻڙ ڪندڙ.

۽ پوءِ هن پاتال جي هيبتناڪ اوندهه ۽ سانت کي چيريندڙ نظرن سان ڏٺو.

”سان پنهنجي منڊ ڏانهن موڙڻ چاهيان ٿو.

”جميل سگهه جي آڏو ٽيڻ منهنجي سياءَ جو انگ آهي.

”منهنجو انڪار، انهيءَ آتما خلاف آهي، جنهن سگهه جي آڏار تي مونکي نندڻ جو حق پاڻ وٽ رکي، مونکي نِنديو ۽ پوائتي سزا مڙهي، پوءِ هن پوائتي سزا کي منهنجو مقدر بنايو.

”منهنجو هيءُ انڪار، منهنجو سياءُ آهي. جنهن ۾ آءٌ هر پيري اتم سگهه پاران مڙهيل مقدر کي هوڪاريندو آهيان....“

سسيفس پنهنجي منهن ڳالهائڻ لڳو:

”ها، سان ڏي آهيان جنهن موت کي زنجيرن ۾ وڌو هو. جنهن ايسوپس کي سچ ٻڌايو ته تنهنجي من مٺي سهٽي ڏيءَ ايجينا کي مهاديوتا زيوس پنيلائي پڃائي ويو آهي. اهو سان ڏي

www.sindhsalamat.com

آهيان جنهن ديوتائن جي ڪرتوتن کي وائکو ڪيو. سندن ڏوهاري اصليت کي پڌرو ڪيو. مان ئي آهيان، جو موت جي واديءَ جي والي هيڊز سان ساهمون ٿيس. مان: سسيفس، جنهن ديوتائن جي پروهت ورت جي پڇڪڙي ڪئي. سندن منشا جي ابتڙ ڌرتيءَ سان موهه رکيو.

"مان ديوتائن جي دستورن کان انڪاري آهيان

"انڪار: منهنجو منڊ

"مونکي پنهنجي منڊ ڏانهن موٽڻ گهرجي."

"مونکي پنهنجي منڊ ڏانهن موٽڻ گهرجي

"منهنجو منڊ: انڪار—"

سسيفس ڏٺو: مهاديوتا زيوس جو پيغمبر هرمز، هيڊز سان گڏ بيٺو هو. پنهنجي روايتي تکائيءَ، چالاڪيءَ ۽ اُپهرائيءَ وچان، هو حرفتي چال سان سسيفس کي گهوري ڏسي چوڻ لڳو:

"اَبو زيوس، جيڪو ساري وس جو ڌڻي آهي. جيڪو مينهن ۽ ڪڪرن جو رب آهي، جيڪو پوري سرشتي جو اُپائيندڙ ۽ پالڻهار آهي. سسيفس! تون انجي امرن کان وري ڦري رهيو آهين؟"

سسيفس جي سُڪل سرير ۾ تازي ساس پري جنبش آئي:

"ها—"

"ڇا تون نٿون ڄاڻين ته زيوس جي سگهه ڪائنات جي مڙني سگهن کان اُتم آهي. زيوس، جيڪو وڄ کان وڌيڪ تيز آهي...."

"ڄاڻان ٿو." سسيفس، ڊيٺائيءَ پر وشواس سان وراڻيو.

"۽ ابو زيوس، انهن کي ڪڏهن به معاف نه ڪندو آهي، جيڪي سندس پروهت ورت پڇندا آهن. سندس، پروهت ورت اٽل هوندا آهن."

"پر مون آهي پڳا آهن." سسيفس ارڏائي سان وراڻيو.

"هرمز، مون آهي پڳا آهن."

www.sindhsalamat.com

هو ڳوڙهي ويچار ۾ پئجي ويو.
۽ پوءِ سندس گنڀير پڙلاءُ پاتال جي پڌين سان ٽڪرائڻ لڳو:
”هرمز، پڌ: جڏهن سان ڌرتيءَ تي ويس، ڌرتيءَ جي اڻ-ڪٿ لوچ مونکي سوچ ڏني. هرمز، سوچ مرڻ جي هستيءَ جو نه-ڇڄندڙ پاڳو آهي. اتي مون ڏٺو:
”موت، هستيءَ جي منزل آهي. اٽل.
”پوءِ سوچ اٿي: نيٺ جيئون ڇو ڏنا؟
”هن سوال جي جواب کي اتي هر ڇڏي، هر ڌر پنهنجي پنهنجي رنگ ۾ رنگي، پنهنجي جيئڻ جو سانگ پيدا ڪيو، جو جيئڻ، اتي ڪمزوري آهي. يا هيرـــ پر جنهن ڳالهه مونکي چرڪائي وڌو، اهو هو: جيون: سسيفس ناٽڪ ڇو پورائو!
”ها، جيڪا مشغولي منهنجي مٿان ديوتائن مڙهي.
”جيون جي باري ۾ سوچ جي هن رخ مونکي سچ پچ دونڌاڙي، چرڪائي وڌو جنهن دونڌاڙي منهنجي سوچ جي تندن کي ڇڪي وڌو:
”نيٺ ديوتائن کي ڌرتي لاءِ منهنجي سنڌ ۽ سان ڇو نه ڏنا وڻون؟
”مونکي، پاتال ۾ واڙي، جبل تي ڳري پٿر چاڙهڻ واري ناڪام جاکوڙ ۾ جنبڻ سان ڪين کهڙو لاڀ؟
”نيٺ مان ديوتائن جو ننديل ڇو آهيان؟
هرمز پنهنجي ”...“ ڦڙت جسم کي اتاوليءَ سان ڇوريو- ڇڻڪ ڏيکاريندو هجي ته ڪيس سسيفس جي انهن بيهودين ڳالهين سان ڪا دلچسپي ڪا نه آهي. هو هر ويل تڪڙو هوندو آهي ڪيس سهل گهٽ هوندي آهي. هن اڻ-وڻندڙ تکين نظرن سان سسيفس ڏانهن گهوريو. پوءِ، سسيفس جي جبل کي ڏٺو. هيٺ پيل ڳري پٿر کي ڏٺو. پوءِ وري سسيفس ڏانهن ڏٺو. سندس اها تڪڙي خاموش نظرن جي ڇرپر وڏي معنيٰ واري هئي.
”نهـــ“ سسيفس، اڏول جبل جيان سانتيڪي پڙلاءَ ۾،

www.sindhsalamat.com

هرمز جي ٽڪڙي، خاموش چرپر جي جواب ۾ ورائيو.
”نه-“ هن ورجايو. ”مان انهيءَ سڙهيل مشغوليءَ ۾ جنهن کان انڪار ڪيان ٿو، هومز. ها، انڪار ڪيان ٿو.“

هرمز ڪرڙين اکين سان ڪيس ڏٺو. پوءِ چوڌاري نهار ڪئي: شوريل تکيون اکيون. مڪاري منهن مان ٿمندڙ:

اکسي يان کي ڏٺائين، جنهن کي هن جڳڪ اڳ، قيمت سان پڌو هو. ديندڙ ڏانهن ڏٺائين.

موت- گهر ۾ خاموشي، اندر ئي اندر سناٽي جي سيني اندر ٿرٿلو مچيل. سسيفس، انهيءَ کان بي پرواهه، اڏول بيٺل، ڳري پٿر جي پر ۾. جيڪو صدين کان سسيفس جي پوري سگهه ڪارڻ چرپر ۾ هو، سو چٽڪ ويڳاڙو، سسيفس جي هٿن، پيرن جي چرپر جي اوسيڙي ۾ پيل. هرمز، سسيفس ڏانهن منهن ڪري قطعي نبيري واري انداز ۾ چيو:

”سسيفس، پٿر ۽ جبل تنهنجي اوسيڙي ۾ آهن.“
”مان انڪار ڪيان ٿو.“ سسيفس جو هوڏي آواز.

سانت

سانت جي سيني کي چيريندڙ سسيفس جو آواز:
”هرمز، مون هن پٿر ۽ جبل سان جڳن کان جهاڳيو آهي....
”جڏهن منهنجي پل واري لڳاتار پورهئي جي آڌار تي هي پٿر مٿي چڙهندو هو- ۽ ڪرڻ لڳندو هو.
”مٿان کان هيٺ ڪرڻ وارين گهڙين جي وٿي، مون لاءِ اها ملهائتي وٿ هئي؛ جن ۾ مون پنهنجي پورهئي، پگهر، رت، سگهه جي زور جو ڦل هيٺ ڪرڻ جي انتهائي پيڙا پرئي ڏيک ۾ ڏٺو، ڪيڏو ايذاءُ ڏيندڙ. صدين جي لڳاتار پيڙا، ناڪاميءَ جي ايذاءَ ۽ انتهائي ڪريل جٽ، منهنجي سوچ جو ڳڙ ڪڙو ڪوليو. جنهن سونکي، 'منهنجي سرت ڏني.
”ها، جڏهن سوچ نه هئي، انيو نه هو، تڏهن پيڙا به نه

www.sindhsalamat.com

هئي، منهنجي در گهنٽا تڏهن ڪان شروع ٿي؛ جڏهن مونکي منهنجي سرت ٿي ۽ مون پنهنجو پاڻ ڪي انيو ڪيو. جڏهن منهنجي درگهنٽا منهنجي آڏو پڌري ٿي تہ ان مونکي ڇيچاڙي وڌو، هن پاڻ - سڃاڻپ منهنجي هستيءَ ۾ سانڌاڻ مچائي ڏنو.

”جبل تي مٿي ڏڪڻندڙ پٿر، پٿر هيٺ ڪرندڙ، چڙهندڙ - چڙهندڙ، ڪرندڙ - زور — هن هڪڙي ئي رينگت سچ پچ مونکي ڪڪ ڪري وڌو.

”مون سوچيو: واقعي ديوتائن منهنجي مٿان نهايت ڀوائتي سزا مڙهي آهي. نيٺ هن، هڪ ئي چڪر جي گهير ۾ گهلجندڙ سڪٽي، بيهودي مشغوليءَ جو ڪهڙو ڦل؟

”۽ ڪنهن لاءِ؟

”ڏرتيءَ جي ملپل سوچ منهنجي سونهين ٿي: هيءَ هڪئي رينگت واري بيهودي چرپر سڪٽي نہ آهي؛ ائبسرڊ نہ آهي: هن رينگت ۾ مونکي ملندڙ ايذاءُ ۽ ڄٽ. ديوتائن اتمتا، وڏائيءَ ۽ پرڪاس جي احساس جي ترپتي ڪري ٿي. ها جيڪڏهن زيوس نہ هجي ها تہ پوءِ مون سان اهڙي ڄٽ نہ ٿئي ها، هن سموري چرپر جي پيڙا ۽ انجي ناڪاميءَ مونکي سرت ڏني تہ:

”— جيڪڏهن مان ديوتائن منجهان هجان هان تہ مون سان اهڙي تعدي نہ ٿئي ها.

”— سان نستو آهيان، ديوتا سگهارا. انهيءَ ڪري هو مون تي پنهنجي هر اڇا مڙهي سگهن ٿا.

”— راڄ اوڪنڊ سدائين سگهہ جي هٿ هيٺ رهيو آهي، جنهنڪري سندس هر امر پوتر آهي. جو اهو سگهاري جي اڇا جو آواز آهي.

”منهنجي مٿان هن مڙهيل....“

هو چپ ٿي ويو.

هرمز جو آواز اڀريو:

”تون هيٺو آهين. ڪجهہ نٿو ڪري سگهين. ديوتا سگهارا آهن. سسيفس! پٿر ۽ جبل تنهنجي اوسيڙي ۾ آهن.“

www.sindhsalamat.com

”نہ ـــ“ سسيفس رڙ ڪئي.
”سان انڪار ڪيان ٿو.“ سيريل هوڏيءَ جو پڙلاءُ.
”سان انڪار ڪيان ٿو.
”هيٺيون آهيان: چاڻان ٿو. پر بغاوت هيٺن جي سڀاءَ جوئي انگ آهي. ڇاڪاڻ ته هو هيٺا آهن، انهيءَ ڪري بيوس. بيوسيءَ جو ويڃندڙ انهو هيٺن کي بغاوت لاءِ آڀاريندو آهي. اهو سڀاويڪ آهي، جو هو انهيءَ انحراف، انڪار ۽ بغاوت جي هير سان سوچ ساڻيندا آهن....“
هو سڄو ڪاڙهو ٿي ويو. منهن ڳاڙهي هٽي ويس. ٿڙڪڻ لڳو:
”نہ ـــ“
هرسن، لفظن تي زور ڏئي چيو: ”ديوتائن جو ديوتا، پوري ڪائنات جو ڌڻي ابو زيوس، انڪارين کي ڪڏهن نه بخشيندو آهي، سسيفس.“
”اها ڪا نئين ڳالهه ڪانه آهي.“ سسيفس بي پرواهيءَ سان وراڻيو.
۽ پوءِ پراڏي ۾ گونج آئي:

ديوتائن جو ديوتا: زيوس
تيجوان
سڀ کان وڏو
سڀ گڻ گيس جـڳائن
جيڪو سڀ کان سگهو.
۽ سڀرو آهي.
هو مها آهي.
گاج گجگوڙ وڄليون
سندس ادويتي روپ آهن
سگهه، سڀرائي

www.sindhsalamat.com

سنڌس چئيدان پانها آهن

هن ـــ
هوڏين ۽ نيڻن
کپاترن ۽ پاڪين لاءِ
هيٺ پاتال ۾
جهنم جوڙيو
اسانجو زيوس
خلقڻهار ـ پالڻهار
جنهن اسانکي هر سوکڙي ڏني
جيڪو:
پوري جڳ جو سنڀاليندڙ آهي
مڪتي ڏياريندڙ
جنهن ڪان سواءِ
هوند جڳ ۾ اونڌهه انڌوڪار هجي
هُوئي آهي
سنڀاليندڙ ـ پاليندڙ
هن ڪان سواءِ پيو ڪير تي سگهي ٿو؟
جو هن سرشتي کي هلائي.

ابو زيوس:
هوڏين ـ نڙن
کپاترن ۽ پاڪين کي
ڪڏهن نه بخشيندو آهي
ڪڏهن نه ـــ
هو مهمان آهي.

سسيفس جي سُڪل چپن تي مرڪ پهڪي وئي. ۽ سنڌس پوري هستيءَ ۾ سرت ـ پري ڌڪار، مرڪ ۽ ڌڪار جي هن سنگم

www.sindhsalamat.com

سنڌس ڏيري، پر هيٺين وجود کي ڏ َيا ڏني ۽ وڏائيءَ ۾ پري
چڙهيو. ڏيا ۽ وڏائي، سنڌس سرير تي نُهڪندڙ هستيءَ جو
انگ بڻيل.

اوچتو وچ جو چمڪات ٿيو. ٽرڪلو ستو. پوري ڪائنات
ڏُڏِي وئي.

سسيفس کي ديوتائن جي دربار ڏانهن نيو پئي ويو.

۽ جڏهن، سسيفس کي ديوتائن جي اولمپيئن محل ۾،
جيڪو جبل جي انتهائي چوٽيءَ تي اڏيل، آڪاس سان سينو
ساهيندڙ هو، آندو ويو، تڏهن هڪ پيرو، اولمپس جي دٻدٻي ۽
حشمت کيس هيسائي وڌو. پر سَٽ ئي، هن پنهنجي حواسن جي
لگام کي هوشياريءَ سان جهلي ورتو.

۽ جڏهن سنڌس سرت موٽي آئي تہ اولمپس جو ادبر
سنڌس دل ڪچي ڪرڻ لڳو. ديوتائن جي تَخت جو وچايل چار
آ گرو لڳڻ لڳس. سنڌس من تهان وڏيڪ ڌڪار سان پرجي ويو.
وروڌ، پوري ٽِڪائيءَ سان سرير جي رڳن ۾ ڊڪون پائڻ لڳس.

سسيفس اولمپائي خدائن آڏو بيٺو هو: هيٺون ڏيرو، هنيلو
۽ اڏول. سرڪشيءَ جي مستيءَ ۾ جهومندڙ.

سنڌس پڙلاءُ گونجيو:

”جڏهن مدر ارٿ جي ڪُک مان جاولن منجهان هن پوري
وشتو ماندڻ تي ٽيٽانز جو راڄ هو، تڏهن، تن منجهان هڪ
ڪرونس بغاوت ڪري، پيءُ کي قتيءَ ڪائنات جي سگهم تي
قبضو ڪيو ۽ پوري جڳت جو ڏٽي بڻيو.

”ان ڪان پوءِ ٽيٽانز جي سهندار ڪرونس، جنهنجي پونئرن
مان تون آهين، جنهن بغاوت ڪئي

”انڪار جو اهو سلسلو سيپاويڪ آهي.

”تو، وڄلي، گاج گجگوڙ، ڪڙڪي ۽ پون ڪنپ، جيڪي

www.sindhsalamat.com

هر اسرندڙ سگهه جا هٿيار هوندا آهن، ڪتب آندا. ڏاهپ ۽ اڳ ويچار جي ڏٺيءَ پروميٿيس به، پنهنجن وڏڙن کان ۽ انهن جي سرشتي کان منهن موڙي تنهنجو سات ڏنو.

”بغاوت جو هي سلسلو سياويڪ آهي.“

سسيفس پنهنجي هيٺي هستيءَ کي، جيڪا جڳن کان ٽڪل هئي، تاڻي تڙو- ڪڙو ڪيو. آواز ۾ پنهنجي جٽ جي ويڙ جو وڌيندڙ احساس اوتي چيو:

”پر زيوس منهنجو انڪار، انهيءَ روايتي انڪار کان نرالو آهي. هيءَ منهنجي بغاوت، پنهنجن وڏڙن کان نه، پر اختياريءَ جي سگهه خلاف آهي: مرڻي جي آ مرڻي خلاف. ڌرتيءَ سان دل رکندڙ جي، آڪاس خلاف. هيٺي جي سريشت خلاف ....“

زيوس جي نرڙ ۾ گهنج پئجي ويا. منهن ٽامڻي هٽي ويس. سندس آواز ڪڙڪيو:

”ڇا تون پروميٿيس جي سزا کان اڻ-ڄاڻ آهين؟“

۽ پوءِ پڙاڏي ۾ گونج ٿي:

ابي زيوس جا چهيدان پانها فورس ۽ وائلنس پروميٿيس کي چوڪنيو ڪوڪاڪس جبل تي نيئي ويا. جتي هنن کيس ٽڪي چهندڙ ٽڪريءَ سان، مٿي پر چڪي پڌو، سخت الماسي زنجيرن سان، جن کي ڪير به پيچي نٿي سگهيو.

۽ هنن کيس پڌايو:

تون سدائين اتي چٿبو رهندين

توکي انهيءَ اڻ-سهي سور کان ڇڏائڻ وارو ڄائو ئي ڪونه آهي.

ديوتائن منجهان هڪ هوندي

توکي مها ديوتا جي ڏمر جو پتو نه ڏيو

جو تو مرڻن کي اهو مان ڏنو

www.sindhsalamat.com

جن جا هو لائق نہ هاـــ
۽ هاڻ:
تون هن سراڻ تي پيو گهرڙج
تنهنجي لاءِ نہ ننڊ آهي نہ آرام
۽ نڪوئي تنهنجي چرپر ۾ گهڙين جي ڪا مهلت
ڪيٽڪ ڪنجهڪار تنهنجي ٻولي آهي
رودن، دانهون تنهنجا لفظ آهن.

۽ پوءِ رت ۾ وهنتل عقاب آيو
ٻکيو، چتو، اڻ-سڏيو مهمان ٻٽجي
پروميٿيس جي سرير تي ٽنبي پيو
انکي چيري ڦاڙي
ڇيهاڙيون ڇيهاڙيون ڪري ڇڏيائين
۽ــ سندس ڪاري جيري کي
چتو ٽي زم سان پٽڻ-چنڻ لڳو.

پوءِ هرمز کيس ٻڌايو:
مهاديوتا زيوس جي امر سان
تنهنجي انهيءَ پيڙا ڀري سڪرات جو
ڪو انت ڪونہ آهي
ڪا پڇاڙي ڪانہ آهي
ايستائين، جيستائين
آسماني خدا
توکي انهيءَ ايذاءَ کان آجو نٿا ڪن
اها پيڙا تنهنجو لکيو امر آهي.

”سان پروميٿيس جي مقدر کان سڄاڻ آهيان“. مسيفس
ڇڙ سان هوڪاريو، جڻ کيس ڪنهن ڏنگي وڏو هجي. ”ها، مان

www.sindhsalamat.com

هنجي لکئي کي چاڙان ٿو، هنجي پيڙا پري سڪرات جي پڄاڻي ٿي"
"۽ منهنجي پيڙا —
"جنهنجي ڪا پڄاڻي ڪانه آهي."
هن وڏي واڪ چيو:

"زيوس، منهنجي سزا پروميٿيس کان وڌيڪ ڀوائتي آهي. جنهنجو ڪو انت ڪونه آهي. جا ايذاءَ ۾ پروميٿيس وانگر ظاهري وار ڪاندا ريندڙ ڪانه آهي. پر لڳاتار هڪ ٿي قسم جي پورهئي ۽ ان ۾ پورهئي ڪندڙ لاءِ سگهي، نسقل نتيجي ۽ ان سگهين جو چيريندڙ احساس ۽ سرت، چند کنن جي مهلت اندر — هن پورهئي جي ورود دوران .... پوءِ ٻه — ساڳي سگهي مشغولي، جنهن ۾ پوري وجود جي سگهه ۽ توانائي رڌل ۽ —

"زيوس، جيڪڏهن منهنجي مٿان پروميٿيس واري سزا مڙهي وڃي ها ته مان ڀاڳ وارو هجان هان ...."

هو چپ ٿي ويو. زيوس جو ناسئي ٿيل منهن وڌيڪ ڀوائتو ٿي ويو. اولمپس جون ادسبر ۽ نت سان ڳاٽ اوچو ڪيل ٻتيون، سرڪي پيون. مڙني وينل ديوتائن جون اکيون زيوس ۾ کتل ۽ سندس معنيٰ واري خاموشيءَ کي جاچيندڙ. سسيفس جي گنڀير سانت، اولمپس جي دٻدٻي ۽ حشمت کي هوڪارڻ لڳي.

نيٺ سانت جي چپ کي ٽڪيندو، سسيفس جي پڙلاءَ اوچي ڳاٽ ۽ نت واري اولمپائي ديوتائن جي محل کي نڪڻ لڳو:

"زيوس! هن ۽ مون ۾، جيڪي ٻئي ڏوهن جي خاني ۾ رکيا ويا سين، اهوئي بنيادي فرق آهي: هو ڀاڪي هوندي به ديوتائن منجهان آهي ۽ مان: دائمي، سدا باغي، ديوتائن جي پيڙهيءَ سان نه، ۽ ڪڏهن به مهاديوتا بڻجڻ جي اڇا نه رکندڙ.

"۽ مان پاپي سڏيو ويس، جو مهاديوتا جو ڳجهه وائکو ڪيم. جنهن تي ديوتائن مون تي ڏوهه مڙهيو ته مون ديوتائن جو ڳجهه چوري ڪيو آهي!

"پروميٿيس، اوهان ديوتائن منجهان هو. جنهن مرڻن کي

www.sindhsalamat.com

سرڳ مان ٻاهر ڇورائي ڏني ڪين ڪيتي سيڪاري ۽ انهيءَ جي سگهيا ڏني. پر مان ديوتائن منجهان نه آهيان، انهيءَ ڪارڻ پاتال ۾ دائمي نندنيل رهيس. اپالو، آخرڪار پروميٿيس کي زنجيرن مان مڪتي ڏياري. تو ان جي اجازت ڏني. نيٺ ڇو؟ ڇاڪاڻ ته هو اوهان منجهان هو. هڪ ۽ مان....

”۽ مان جيڪڏهن چوان ته:

”زيوس ڪامي آهي، هن انجينا کي ڀنيلائي ڀڄائي ان جو ست ٽوڙيو، انهيءَ ڪري زيوس ڏوهي آهي.

”۽ جيڪڏهن مان چوان ته: زيوس، مهاديوتا نه، پر مها پاپي آهي. هو وڏو ٻهروپيو آهي. هن روپ بدلائي پوري خلق کي ٺڳيو آهي. هن دنيا جو ست ٽوڙيو، ليڊا کي ڀنيلايو ۽ ڪيترين ديوين منجهان پنهنجي ڪامي حرص جي ٻاهر اُجهائي. هو وڏو سانگ رچائيندڙ آهي: هن ان پيٽ جو نالو ايجينا رکيو، جنهن پيٽ تي هن منڊس ست ٽوڙي، پنهنجي شهوت پوري ڪئي. ۽ هن کي، سانواري ٺهرائڻ جو ڍونگ رچايو.

(۽ مون ڌرتيءَ تي به ڏٺو: ڀنيلجڻ، ڌتارجڻ ناريءَ جو مٽدر ٻڌيل. ديوتائن جي حرصي گهرج پوري ڪندڙ سانوارو ٿيل. اهم نيم ٻڌيو).

”۽ مان جيڪڏهن چوان ته زيوس وڏو ٺڳ ۽ انياءُ ڪندڙ رهزن، مها پاپي....“

”سسيفس!“

زيوس ڏسرجي، ڪاوڙ ۽ ڪروڌ ۾ ڪنوڻ ٻڄي گجيو.

سسيفس سانتيڪو ۽ نهٺو. هن زيوس جي گرج کان بيپرواهه، پنهنجي وچير ڳالهه سلسلي کي جاري رکيو:

”ها زيوس، مان توکي مها پاپي ۽ مڪار چئي سگهان ٿو. پر نه — تو بابت منهنجي انهيءَ چئي کي پلوتائي سلهه ڪونه آهي. نه سلي سگهي ٿو. جو مان هيٺو آهيان، وهيٺو. سگهه جو هر ڪرتوت جائز آهي. ۽ پوتر پڻ، جو انهيءَ کي فورس

www.sindhsalamat.com

جي آڌار تي سپر ماڻ آهي
”سچ، سکهه جو گولو آهي.“

هو چپ ٿي ويو ۽ ملول. ملولائي سندس پوري هستيءَ کي ويچارو بڻائي ڇڏيو ۽ سندس هٺيلائپ کي ڇپائي ڇڏيو. ويندل مڙني ديوتائن جون نگاهون زيوس تي ڄميل هيون. هن اوسيڙي ۾ ته: هو، سسيفس لاءِ اچان به کهڙي وڏيڪ پوائتي سزا پڌري ڪري ڏو. هوسن، زيوس جي حڪم جي اوسيڙي ۾ سجاڳ ۽ انهيءَ جي پوئواريءَ لاءِ تڙو ڪڙو ۽ هوشيار بيٺل.

زيوس ڪنهن گهري ويچار ۾ ٻڏل هو. سندس انهيءَ ويچار کي پيا ديوتا هيءَ سمجهي اوڊي رهيا ها ته، هو هن سدا-هوڏيءَ، لوڏئي، ديوتائن جي انڪاريءَ ۽ هنن جي پوتر اڇا خلاف هلندڙ ياڪيءَ کي اڃا به وڏيڪ سيکيت ڏيڻ لاءِ فرمان جاري ڪندو.

وري به انهيءَ سانت کي، سسيفس جي ملول پڙلاءَ ٽيڪو:

”ها، سکهه، سچ آهي. سون ڌرتيءَ تي ٻڌو: سچ وڏي سکهه آهي، ڌرتيءَ وارا ويچارا سڙٺا، ”نه“ - جي اڏکس ڳڻ هوندي به پرتڪش پرماڻن سان سچائيءَ جي ماپ ڪندا آهن. تن کان ديوتائن هيءَ سُرجيت لڪائي ته: سرشتي جي رفتار ۾، سکهه وڏو سچ آهي. جيتوڻيڪ اها سرت به سونکي، اتي ڌرتيءَ تي ئي لڌي. جو سون ڏٺو ته، ڌرتيءَ جا پلاسانس، سچ جي نالي ڪنهن شي پٺيان سرگردان آهن. ۽ مان به انهو ڳولائو ٿي پيس. پر ڇا پاتم؟ ته: اها ڳولا پرم کان سواءِ ڪجهه به نه آهي، جي سچ جي نالي ڪا شي آهي ته، اها سکهه آهي. ڌرتيءَ وارا، جيڪي سدائين پنهنجي ئي هٺرادو جوڙيل سچائين جا ماريل آهن—

”ڇيو ويو. روشني سچ آهي. سوجهرو سچ آهي. سونهن سوڀيا سچ آهي. ڏاهپ سچ آهي. ڀل مانسائي سچ آهي. موسيقي سچ آهي. ڪويتا سچ آهي. سوپياس سچ آهي. رس گيان سچ آهي. وڪتا سچ آهي. اسن ۽ آشتي سچ آهي ۽ انهن ڳڻن جو

www.sindhsalamat.com

ديوتا اپالو آهي. جيڪو ڪڏهن ڪوڙ نٿو ڳالهائي. سچا ٻول سنڌس سپاءِ جو اڻ-ڇيڇندڙ ڀاڱو آهن. اپالو، جيڪو ڇڻائيندڙ هٿ-سچو ڪندڙ آهي.

”ٻيءَ ٻه زيوس جي هٿ-هيٺ آهي. سنڌس ٻانهون. ڇا اهو ڪوڙ آهي؟

”ڇا هيءُ ڪوڙ آهي ته زيوس، جيڪو سگهارو آهي، فورس ۽ وائلنس جنهن جا ٻانها آهن، اڳ-ويچار جي ڏاهپ جو ڏٽي سنڌس درٻاري آهي، تنهن سچ جي ديوتا اپالو کي، ايڊميٽس جو گولو بنائي ڌرتيءَ تي ڏکي ڇڏيو هو.

”۽ مون ڌرتيءَ تي ڏٺو: سچ کي، سگهه هيٺان ڇيڀانجهڻدو. ۽ اتي مون ڏٺو سونهن ۽ سوپيا کي، ڏاهپ ۽ ڪويتا کي، سوپيا رس ۽ رس ڳيا کي، وڪتا ۽ سوجهري کي ۽ پوري سچائيءَ کي سگهه هيٺان ڇيڇلائجندو. سگهه: جيڪا راڄ آوڪد جي سريشٽ وٽ هوندي آهي.

”هتي مون کي پنهنجي مائيل ڀاءُ سليمونس جي ڏکياري سوٽ وارو ڏيک ياد ٿو اچي. جنهن کي تو، جڳت-راجا سڏائڻ تي، گجگوڙ وجليءَ سان اُڦٽ ماري ڇڏيو هو. هو هيٺو هو. هن پاڻ کي ديوتا سڏايو ته هن کي چريو سڏيو ويو. ڇاڪاڻ ته وٽس سگهه ڪانه هئي، هر ديوتا لاءِ سگهه لازمي آهي، ڏاهپ ۽ اڳ-ويچار جو ساٿ ڪونه هو. تنهن ڪري وٽس ڇوهه ۽ ٻل ٻه ڪونه هو. تو هن کي ماري ڇڏيو. ڏاهپ ۽ سگهه ڪانسواءِ، وائلنس بيڪار آهي ۽ بغاوت هڪ چرئي جو ناٽڪ.“

زيوس، ڪروڌ وچان ٻاهه ڏئي پاسو بدلايو، سسيفس، پنهنجي ئي ڌُن ۾ مگن ڳالهائي رهيو هو:

”مون کي اهڙي ڪل نه وکو هئي، ڳري پٿر جي ڪرڻ وارين ايذاءُ ڏيندڙ گهڙين جي وئيءَ ۾ سوچيندي پئي، پر مون ڌرتيءَ تي ٻه ائين ڏٺو، ۽ تو زيوس، مون کي نندي، ڌڪاري، دائمي ڀوڳنا ۾ وڌو، جو مان هيٺو هوس. هن سهل تائين مون

www.sindhsalamat.com

جيڪا پيڙا پيوگي آهي، ڌرتيءَ ۽ آڪاش تي ڏڪا ڪاڏا اٿم، تنهن سموري مشغوليءَ جي اهائي پاڇي ڪيڊي اٿم ته: اها سچائي پوري ڪائنات ۾ آهي: سچ، سگهه جو گولو آهي. هرهنڌ. جتي به آسماني خدائن جو پاڇو آهي، اتي سچ، سگهه جو گولو آهي. ۽ ڌرتيءَ وارن سنجهه به، جيڪي سگهارا آهن، سي سريشت ها. جيترا هو سگهارا، اوترا ئي وت آهر پنهنجن وهيڻن مٿان پدم. هر سگهارو، پاڻ کان هيٺين مٿان، پاپيءَ جي چٽي لڳائي، سزا مڙهي، پنهنجي آتما ۽ وڏائيءَ جي احساس جي ترپتي ڪري ٿو. ائين جيئن تو منهنجي مٿان....

”سسيفس!“ هرمز رڙ ڪئي.

سسيفس، هرمز جي انهيءَ رڙ کان بي‌سڌ بڻجي چوندو رهيو:

”ها، زيوس! منهنجي مٿان هي مڙهيل هڪ ئي رينگٽ واري بيهودي چرپر سگهڻي ڪانه آهي، هيءَ چرپر، جنهن ۾ هڪ هيٺين سان انتهائي ڪريل جٽ ڪري، مٿس انتهائي دهشتناڪ سزا مڙهي وئي آهي، سا تنهن جي آتما جي برپتيءَ جي مطلب ڪي پورو ڪري ٿي. هيءَ منهنجي لاءِ سگهڻي آهي. پر اهو اهم نه آهي، جو مان هيٺو آهيان ۽ تنهنجن پلوان جي هٿن ۾ ڪينهوڙو.

”منهنجي درپلتا، منهنجي بي‌وسيءَ جو ڪارڻ بڻي ۽ مون کان اهو اختيار کسيو ته مان پنهنجي اڇا پٽاندڙ پنهنجي وات اختيار ڪيان. نٿو ڪري سگهان جو هيٺو آهيان.

”ته ڇا مان پنهنجي هستيءَ ڪي، جيڪا ”آهي“. پوءِ پل هيٺي ئي سهي، هڪ اڏي جي روپ ۾، تنهنجي سرشتي اندر سمائي ناس ڪري ڇڏيان؟

”نه — مون اهو نه قبوليو آهي. منهنجي انهيءَ ناڪار جي ابتدا سان منهنجي درگهٽنا شروع ٿي. ۽ انهيءَ درگهٽنا جو وڍيندڙ، چليندڙ احساس، انهيءَ سرت کان، جڏهن کان مون پنهن جو پاڻ کي آنيو ڪيو، ۽ جڏهن کان اها درگهٽنا منهنجي

www.sindhsalamat.com

آڏو پڌري ٿي. جبل تي مٿي منهنجي پوري سگهه سان ڏڪڻدڙ پٿر. پٿر هيٺ ڪرندڙ- ڏڪڻدڙ ڪرندڙ هڪ ٻي رينگٽ...."

لڳي رهيو هو ته هو وڦلي رهيو آهي.

"پر سوچ ۽ سرت...."

اوچتو گجگوڙ ٿي ۽ وڄ جو چمڪاٽ.

سسيفس، چرين وانگر پاڪاريندو رهيو:

"نه — نه ....

"مان انڪاري آهيان

"انڪار....

هن ڦٿڪي پاڻ ڇڏائڻ جي ڪوشش ڪئي. پر ڇوڪنيو جهل، سندس جسم وڏيڪ سوگهو ٿي ويو.

وڄ چمڪي ۽ زيوس جو آواز گجيو:

"هن باغيءَ کي سا ڳي سزا ۾ جنبيو وڃي. جو انهيءَ کان وڏيڪ ٻي سخت سزا ٿي نٿي سگهي. جنهن ۾ هو لڳاتار ٿلهو پورهيو ڪري: پٿر کي مٿي جبل تي پوري سگهه سان نيئي وڃي ۽ اهو زُمَ سان هيٺ ڪري، ۽ انهيءَ پورهئي جي پراپرت کان سڪڻو رهي."

زيوس وري ڪڙڪيو:

"هيڊيز! سسيفس جي مشغول هڪ ٻي رينگٽ واري چڪر کي ايڏو تکو ڪيو وڃي، ايڏو تکو ڪيو وڃي، جو انهيءَ ۾ سوچ لاءِ ڪا وٿي باقي نه بچي."

"سندس سونجهه جا سمورا گُرُ ڪڙا بند ٿي وڃن. حواس بي‌جان. جيئن هو پنهنجي دربلتائي انڪار مان سوچ ماڻي نه سگهي ۽ سندس باغي سياءُ ناس ٿي وڃي، باقي سندس پيڙا جي سرت کي ارمان ۽ رودن سان جيئن جو تيئن رکيو وڃي؛ اهڙي ريت جو سندس پيڙا جي سرت ۽ بي‌وسيءَ جي ڄاڻ جي چڪتاڻ جي وٿي وڏيڪ ٻوائتي ٿئي، جنهن ۾ هو جسماني پورهئي سان گڏ، آتمڪ طور به لوئبو — پوئبو رهي."

www.sindhsalamat.com

مسسيفس کي پاتال ڏانهن نيو پئي ويو، هو هارايل هو، پوءِ به سوڀارو، وهيٺو هو، پوءِ به اڏول. جڪڙيل هو، پوءِ به سرڪش، نندڻيل هو، پوءِ به هٺيلو.

پاتال ۾ گهرو سناٽو آهي. چوڌاري سوت جا پاڇولا رڙهي رهيا آهن □

www.sindhsalamat.com

□□□ اڻھندڙ نسل

(ناولٽ)

www.sindhsalamat.com

— سر ڏهي جي نالي

www.sindhsalamat.com

□

دستور پنهنجو نڪتو آهي. اُجرا ڪپڙا پهري، شام ڪي ماڻڻ ڪاڻ.

شام: آخري پساهه پريندڙ سج جي گولي مان سونهري ڪرڻن جا ٽڙڪا. ڦهلجي رهي آهي اڇاڻ: ٿڌي ٺڌي، نکريل ۽ اُجري، جڻ سج جي گهاٽي سونهري گول چمڪيءَ ڪائنات کي ڌوئي، اُڇو اُجرو ڪري، ان ۾ پريو آهي اهڙو نور: جيڪو ساڻي ذهن ۽ نستي جسم ۾ بي فڪريءَ ۽ پنهنجو پاڻ ۾ وڃائجي وڃڻ جي ڊيپل امنگ کي اُڀارڻ لاءِ ڪارڻ بڻجي ٿو، ۽ ڪارڻ بڻجي ٿو، مٺي مٺي پيڙا ڳاڍڙ اداسيءَ ۾، پاڻ وڃائبي، هڪ عجيب قسم جو سرور ماڻڻ لاءِ. ڪنهن مهل ڪانپورءِ، شام ـــ اڇاڻ جي جاءِ تي اوڙهيندي ڪارو ويس، پهرين سانورو، پوءِ گهاٽو ڪارو. ان ڪاراڻ ۾ حيدرآباد جو شهر سينگارجي جهومي اٿندو. اُجري ڌوتل شام ڪانپورءِ ڪاري رات ـــ پر انسان جي ذات قدرت کي مات ڪري، ڪاري رات کي ڏينهن ڪان وڌ سينگاريو آهي. (قدرت جي شڪست، انسان جي جيت). ۽ مٿان اُڀ ۾ ٽم ـ ٽم ڪندڙ تارن جڙيل شال هيٺان ڪائنات ۾ زندگي ماڻڻ جي جوت اوتي آهي. ويتر، مقدس سنڌوءَ جي ڪناري تہ اڏيل حيدرآباد جي رات ۾ آهي جو ننڍا ڪڙن نيڻن وارو نشو سمايل. پوءِ تہ جوبن تي رسيل رات جي ڦوهه جواڻي ۾ ننڍا ڪڙو نشو ملي، حياتيءَ ۾ هڪ نئين حياتيءَ جي روح پرين ٿا.

ڏينهن جي لوچ آهي ئي شام جي ماڻڻ ڪاڻ. ڏينهن جي گهاڻي ۾ پيڙيل وجود، ان وجود جو نپوڙيل ذهن، نستو جسم ۽ سڙٻينگهه روح، شام جي زندگي بخش اجري اڇاڻ ۾ ڳچ گهڙيون ويندو آهي پڏي: ڪلبن ۾، هوٽلن جي اگهاڙين

www.sindhsalamat.com

ڇتين تي، هوٽلن اندر هڙادو ڏاهيل روماني ماحول ۾، پارڪن ۾، شهرن جي ٻاهران خالي روڊن ۽ جاين تي، سئنيمائن ۾، ڳائڻ جي گونجن ۾، جئم خانن ۽ راندين جي ميدانن ۾، گهرن اڳيان ڏهيل ٿلهن، آڳڙن ۽ بالڪنين ۾، ۽ بازارين ۾ .... ۽ هر هنڌ، هر وجود، پنهنجي وجود کان بي خبر.

ٽلڪ چاڙهي: موٽرون، رڪشائون، اسڪوٽر، بسون، جيپون ڪنهن مٿاهينءَ کان هيٺ ڳڙ ڳاٽ ڪري وهندڙ آبشار وانگر هيٺتي وهي رهيون آهن. پيادا: هيٺان کان مٿي ويندڙ ڇيلهه ڇٻي ڪيو ڀراهنگون وڌايو پيا وڌن. ۽ مٿان کان هيٺ لهندڙ تيز تيز قدمن کي آڇل ڏيو لهندا پيا وڃن. چرپر آهي. زندگيءَ جي سرگرمي آهي. ۽ آهي زندگيءَ جو احساس هن چرپر ۾. هيءُ به انهن مان هڪ هيٺ وڃي پيو ٿو. هن متحرڪ ۽ حساس حيات جو هڪ جُز. پنهنجي الڳ هستي رکندي به، آس پاس پکڙيل هلچل ڪندڙ حيات ۽ ساڇهه ڀري زندگيءَ جو نه ـ ڇڇندڙ ڀاڱو. ڪُل جو جُز.

وڃي پيو ٿو هيٺ لهندو. نظرون پاڻ جهڙن هلندڙن تي پونس ٿيون. پڇي ڪڇن ٿيون ۽ ڪون ٿيون. ڪِن تي نظرون سائت لاءِ کپي وڃنس ٿيون:

هلڪي سانوري رنگ جي مٿي ويندڙ نوجوان نينگر مٿي اسڪرٽ پهريل. لسا آگهاڙا ڪلها. جهڪيل ڇيلهه ڪري پولهه جو هلڪو مٿي اڀار.

نوجوان جوڙي. ڇڏيندڙ هلڪي ٽڏي خوشبوءِ. ڪاري پينٽ، اڇي قميص ۾ ڏاهوڪو مرد. عورت کي ڳلابي ساڙهي، جسم جي ڳوري رنگ تي ڏهڪندڙ. ٻئي ايڏو ويجهو، جو ذري ذري جسمن جو ٽڪراءُ.

سامهون ايندڙ به نوجوان نينگريون. ڪارن برقعن سان. هڪ جو: برقعي جي سنهي منهن واري پردي پٺيان، دلڪش ڀريل چهرو. ڀريل چپ، ڳلابي لپ اسٽڪ سان رڱيل. ٻي: ڏڳهو

www.sindhsalamat.com

منهن، پوراڻ مائل، ڪليل رنگ، طوطائي نڪ، سنها پر قدرتي طور لڳندڙ ڳاڙها چپ، اکين تي سونهري ڪمانين وارو، نظر جو چشمو،

فٽ پاٿ تي، بجليءَ جي ڪنڀي هيٺان ويٺل هڪ پوڙهي گدلي فقيرياڻي،

هيٽ ويندڙ ڪار ۾ پوئين سيٽ تي جوڙي. عورت جوان، خوبصورت ۽ چنچل - (لڳندڙ يا هرويرو ائين محسوس ٿيندڙ) ڳالهائڻ پاڻ ۾، ڪل، هلڪي ڪيچل،

اڇي رنگ جي ويگن، پريل نوجوان ڇوڪرين سان،

....

نيڻ ڏسن ٿا. ذهن جهٽي ٿو. احساس جي تارن ۾ جنبش اچي ٿي. روح جي ٽوٽ سڪل واريءَ ۾ پوي ٿو، پڙلاءُ —— روح جي واديءَ سان، روح جي واديءَ ۾. جتي آهن رڳو ڪنڊر: ڪنوارين چاهتن جا، ڪنوارن جذبن جا، ڪنوارن اُمنگن جا. ڪنوارا اُمنگ، ڪنوارا جذبا، جي آهن اڻ - ڇهيل ۽ بنايل ڇهڻ ڪاڻ. پر روح جي واديءَ ۾ آهن، ڪنڊر ئي ڪنڊر: تمنائن جا، حسرتن جا، ياس ۽ نا اميدين جا. جبلي اڃ جي محرومين جا. جبلي اڃ، جا ملي آهي هر جاندار کي ورثي ۾. ۽ آهن رڳو ڪنڊر ئي ڪنڊر، ڪنڊر ئي ڪنڊر، محرومين جي ڦٽن جا، ڦٽن جي چهڪن جا، چهڪن جي عذابن جا. ۽ تن تي وقت جا چڙهيل ڪرنڊ.

ائين پن نيڻن ڏٺو. ذهن جهٽيو. احساس جي تارن ۾ جنبش آئي. اڇايل ڪنواري آس ڪر موڙيا. روح جي سڪل ٽوٽ ڪنڊرائين واديءَ ۾، محرومين جي ڦٽن تي، وقت جا چڙهيل - ڪرنڊ ڪنهن پراڻي عمارت جي ڇاپوڙن جيان ڪرڻ لڳا. ۽ ائين ذهن جي پردي تي تن ڪليل زخمن جي تسڪين لاءِ جوڙڻ لڳي ٿي، هڪ نئين ننگري، هڪ نئون حيات. نئين ننگري، جتي هر تمنا جي تڪميل آهي. نئون حيات، جتي هر چاهت جي

www.sindhsalamat.com

تسڪين آهي. تسڪين جو ماڻ آهي. ماڻ جي تڪميل آهي. تڪميل جي تسڪين آهي ....

خوشحال. سهڻي سندر نوجوان زال. پارڪ مان بنگلو. ڪار. شام ڌاري پنهنجي بنگلي جي پارڪ ۾ سهڻي سندر زال سان ويٺو آهي. ويٺو ماڻي انهيءَ آدرشي زندگيءَ مان، زندگي بخش سرور. وري، زال سان شهر جي روڊ تي تفريح ڪندي، شاپنگ ـ لنگهندڙن جون رشڪ ڀريل نگاهون. تسڪين؛ تسڪين ڀريو احساس برتري سان ....

چيڪاٽ ـــــ

ڀوءِ آواز: ’او خنزير ڪي اولاد ـ سادرچو .... ديک ڪي چل.‘

تلڪ چاڙهيءَ جي آخري ڇيڙي وٽ. ورندڙ اسٽيشن روڊ ڏانهن.

وايون بتال: دل جو ڌڙڪو. تڪميل جي انتها کي پهتل زندگي اڻ ـ محسوس طور اچانڪ ڪن ۾ گم ٿي وڃي ٿي. جيئن اڳير تلڪ چاڙهيءَ تي رڙهندڙ هستي گم هئي. احساس، ڪڙو ۽ ڏنيندڙ احساس، تلڪ چاڙهي تي هلندڙ وجود جو. (ڪچي گار سان؟ يا ان وجود جي ذري گهٽ ختم ٿيڻ جي ڀئو کان؟) شڪائپ. ششدر پٺو. ميڙيل ۽ ڀر پاسي کان لنگهندڙن جون مٿس کپيل نظرون. لڳي ٿو پاڻ کي عجيب عجيب.

دور ويندڙ رڪشا ڏانهن ڏسي ٿو. زوريءَ آندل منهن تي ڪاوڙ جي اهڃاڻن ۽ شوخ نظرن سان: ’انڌن وانگر ٿا هلائين، ڀڙوا ـ‘ ڏڏندڙ شخصيت کي سنڀالڻ جي ڪوشش.

’ڏهيو جوان بچي ويئين. سنڀالي هلندو ڪر‘ ڪو همدرديءَ سان چويس ٿو. همدردي ڀائنجڻ ڏنول!

’همراهه جا نشا ڏي ٽٽي پيا.‘ ڪو ٻيو چوي ٿو.

هلي ٿو اڳتي اسٽيشن روڊ ڏانهن. هلڻ ۾ تبديلي. ششدر پٺي ۽ شڪائپ جو عجيب عجيب احساس. ڀڳهر جون ٻوندون، ڀائنيئن

www.sindhsalamat.com

ڏو نرڙ تي. وجود ڪا مهل غير متوازن طور لڏندڙ لمندڙ....

اسٽيشن روڊ جو ڳپل پاڱو آيو آهي لتاڙي. خيال: ڪيڏانهن وڃڻ جو. (وقت ڪي مارڻ جو) قدم ڀلا ٿي وڃن ٿا. ڪيڏانهن؟ .... ڪيڏانهن وڃان؟ جو ملڻل زندگيءَ کي کپائڻ (Consume) جو فرض پورو ڪيان'

اوچتو خيال فلم ڏسڻ جو؛ ۽ ان جي پٺيان سڌ جو ڌڪو. دل تي ڌڪي اچيس ٿو فلم جو خيال. حساب ڪري ٿو: 'ٽي رپيا.... اڄ اچان ٢٣- تاريخ آهي. پر تاريخ سان منهنجو ڇا؟ گهري به ته نٿو سگهان --- گهرڻ گهرجي به نه، نيٺ ادا ڪلارڪ ته آهي ٿي.' سڌ جو وڏڻ: 'ڏهيو ڏسان ٿو. باقي هفتو ته آهي--؟؟' دماغ ۾ ڪيترا صليب سوال جو؛ ۽ انجي چوڌاري وڪوڙيل ڏونهاٽ مونجهاري جو. 'وڃان؟ نه--' جي ٽڪراءَ جو. ٽڪراءُ: مَنَ جي آس ۽ پهچ جي بيوسيءَ جو. 'ستان نوڪري ملي وڃي. نه ملي؟ ستان.... پر هن ملڪ ۾، مون جهڙي ساٿوءَ لاءِ پُرامِيد ٿي سوچڻ، ته نوڪري ملندي، ڪيڏي نه حماقت آهي.' سَڌَ جو ٽُٽَڻ. (ٽٽڻ، يا بيوسيءَ جي بوج هيٺان دٻجڻ.) ان هوندي به، هلڪي، اٽ - چٽي ڇڪ فلم ڏسڻ لاءِ.

ٻڌ - تر. ٻڌ - تر.... ڳپل مهل تائين ڪو به فيصلو نٿو ڪري سگهي.

'نٿو ڏسان---؟' مڙهيل فيصلو پنهنجي پاڻ ستان. 'پوءِ--؟' اوچتو: 'گانا ٻڌان گلشن هوٽل ۾.' (پهچ جي بيوسيءَ جي جيت. پوءِ به چوندڙ ڪري ٿو.)

پوئتي موٽي ٿو، گلشن هوٽل ڏانهن. موٽي رهيو آهي. ريشمي گهنٽيءَ جي چاڙهيءَ وٽ، هڪ وانهڙو خيال: گلشن ۾ ٻڌان، يا جيبس ۾؟--؟-- جيبس مهانگي پوندي. سٺ پيسا ڪوپ. تنهن ڪانسواءِ ٽپ. يونيورسٽي جي واقف شاگردن جو انديشو.... سوچيندي سوچيندي ريشمي گهنٽيءَ واري چاڙهيءَ ڏانهن وڌندو به رهي ٿو. پوءِ، ذهن هر خيال ۽ مونجهاري کان خالي.

www.sindhsalamat.com

ريشمي گهٽي: ٻيھ. هڪ ٻئي جا لڳڻ ڪلها ۽ جسم. نظرن جي پهچ، جوانڙين تي. پوءِ نظرون ڪجهه ڳولهيندڙ. پياس وچان، آس وچان. تن جوانڙين جي اکڙين ۾، منهن ۾، ڇاتين ۾ ۽ هيٺ .... لچڪو ڏيندڙ پولهن تي. پهريل ڪارين چادرين اندر. ۽ پوءِ اُئين هڪڙن جسمن تان کڄن، ٻين تي پون. نظرن جي راند نظرن سان. نظرن جي راند جسمن سان. جسم ڍڪيل، پر نظرون اگهاڙيون ۽ تيز. اچايون اگهاڙيون نظرون، ڍڪيل جسم جو ايڪس ري ڪريو ڇڏين.

.... ايتري ۾ پونس ٽا نيڻ سامهون. ايندڙ هڪ ڇهري تي: ڳٽا مٿي آيريل اڌ گولائيءَ تي — ڇپانڙين وانگر. اکيون ويڪريون ۽ ڪليل، تن مٿان اڌ تي وريل پنبڙيون نمايان. اکين جو رنگ گهاٽو ناسي، پري کان پاڻجهندڙ ڪارو. نڪ جو اپار ڳٽن ۽ منهن تي ٺهڪندڙ. چپ مليل، رس ڀريل نارنگين جي ڦاڪن جيان. مٿين چپ مٿان وارن جي هلڪي ريھ. رنگ: ڪڻڪ رنگو. جسم لڳندڙ اٽيو. جنهن ڪري رنگ وڌيڪ نکريل ۽ چٽو. اٽيا وار، جن جون تندون پاٽ ۾ ڳتيل ٻه آهن تہ الڳ الڳ ٻه. ڪنڌ کي هيڏي هوڏي لوڏٽ سان، تندن جو چرٽ پرٽ. پيل ٻيل ٻانهر: چتڙن وٽ سوڙهو، اصل چنبڙيل. ۽ هيٺتي ويڪرو ٿيندڙ. هلڻ وقت ڀريل مٿرن جو ٿڙڪو پڌرو. اگهاڙا لسا ڪلها. اکين ۾، ڳٽن ۾، منهن ۾، نهار ۾، جسم جي هر چر پر ۾ غضب جي ڀرپور چڪ — منجهس ڪُپيل اکيون.

ڪري ٿو محسوس ڇهاءُ: گداز، ڪونئري، لسي ۽ ان سان گڏ، ڪچڙي ايرندڙ جوانيءَ واري سوٽ جسم جو. کپيل اکيون ايڪس ري: ڇاتي، ڌوس لسڙا ارهه. پيٽ، لسو، ٻي داغ نرم ۽ هيٺ ....

'نم — فيشن ايبل آهي، بال ـ صفا استعمال ڪندي هوندي.'
ايڪس ري تصوير ۾، فوڪس ٿيل هنڌ جي پاڻمرادو ترديد ڪري ٿو، 'نہ اچا، پشم جهڙا نرم هوندس. اچا تہ ڪچي ڀئي لڳي.'

www.sindhsalamat.com

ڪپهل نظرن سان، جهڙيل ڪجهہ:

اڌ- اونداهو ڪمرو. خوشبو ڦهليل. اگهاڙي پير ۾ اگهاڙي. اڇي، ڪير جهڙي چادر تي. هيٺان نرم، اسپنج جهڙا گاديلا. چمي چٽ. پاڪر، اڌسي وچان، چپن جو چپن ۾ جڪڙجڻ. چپن جو وچڙجڻ. چوس. هٿن جو ترڪڻ، ۽ محسوس ٿيندڙ، وڌندڙ، .... ۽ ڌڙڪ عجيب عجيب —

ٺڙڪ. اڇي ٺڪريو هڪ رانديڪن جي گاڏي سان. احساس، شاهي بازار ۾ پهچي، پنهنجي چرندڙ وجود جو. هلڪي شڪائيپ ۽ پنهنجي ليکي. شاهي بازار ۾ ائين ڌڪا لڳندا رهندا آهن، ان ڪري احساسي رد-عمل ونسي، پوڳي نٿو. ڪري ٿو خيال سنڀالي هلڻ جو—— هلندو رهي ٿو، تيز تيز، پيهہ ڪان پاڻ بچائيندو، وٿين مان نڪرندو. گلشن هوٽل ڏانهن.

گلشن هوٽل: ڪنهن پراڻي هندستاني گاني جو گونج. اچڻ ويل ٽڪرائجيس ٿو ذهن گونج سان. ويٺل سڀ ان گونج ۾ ٻڏل آهن. پنهنجي وجود کان اڻ ڄاڻ. گانو سنڌس پسند وٺان آهي. جنهن ۾ آهي جدائيءَ جي درد جو ورلاپ. گونج ڪيس به ڳهي وڃي ٿي. پاڻئين ٿو ان گونج ۾، پنهنجي زخمي روح جو زخمي پڙلاءُ. جدائي ۽ جدائيءَ جي درد جو احساس. ڪنهن جي جدائي؟ ڪنهن کان جدائي؟ ڪنهن سان ملڻ جي آس؟ چاهت جو ارمان؟ اهو ڪير سنڌس؟ خود به نٿو ڄاڻي. ائين ڇو؟ نه ٿي ڄاڻڻ جي چاهنا اٿس. جڳ جو ڳپل حصو غير منطقي ۽ آڪارڻ حقيقتن جي سچائين تي بيٺل آهي. ڪجهہ نه ڄاڻندي به، گونج ۾ پسي ٿو، گهايل پڙلاءُ، گهايل من جي ورلاپ جو. ۽ ماڻي ٿو اڻ مان منو منو درد. ماڻڻ لاءِ ڪجهہ نه اٿس. ڪجهہ نه ماڻي ٿو. ماڻڻ لاءِ ڪجهہ نه گهرجي. پوءِ پيڙا جو روڳ ٿي سهي. پيڙا: جا مٺي مٺي درد ۾ ڍلجي، ڪو سرور نه ڏئي ٿي.

'هان! ها. چانهہ' مٿان بيٺل، پيشگار کي چوي ٿو.

رڪارڊ تبديل ٿئي ٿو. گانو سنڌس پسند وٺان ناهي.

www.sindhsalamat.com

اڳ پنڊل ڳالهه جي لئي منٿل. احساس: اڪيلائپ جو. ڪيڏي
سيڙ ۽ گوڙ ۾ به! اڪيلو، ڪيڏو اڪيلو! نهاري ٿو ويٺلن
ڏانهن. (اڪيلائپ جي ان احساس کان ڇوٽڪاري لاءِ). سندس
پر ۾ ويٺل ٻه مهاجر:

’مجيب سالا غدار هي. ايوب ني ٺيڪ ڪيا ٿا. نهين
مانين گا ڀائي. ديکنا تم.‘

’يحيٰ ني بڙي غلطي کي. لاتون کي ڀوت، باتون سي
نهين مانتي.‘

’فرض ڪرو، يحيٰ ني مجيب کو اقتدار ديا هي، تو يه
ڀين چوت، انڊيا ڪا غلام بنادي گا— تو ڪيا سالي هم ني
اسلئي قربانيان ديکر ملڪ بنوايا ٿا؟‘

’اري نهين ڀائي، يحيٰ نهين ڇهوڙي گا. چوتيا بنا رها
هي سياستدانون کو. اف! ڀائي بهت بڙا چالاڪ آدمي هي يه
لالا ڀي.‘

’ڀاڪا ۾ باتين ختم هوني پر، ديکهين ڪيا اعلان
ڪرتا هي؟‘

’........‘

’هُنم! مڪتز — رذيل.‘ تڪرار من ۾.

منهن ورائي نهاري ٿو، ٿورو پريرو: چوڪنڊي ميز جي
چوڌاري پيل ڪرسين تي ويٺل مزدورن جو ٽولو. لڳندڙ دڪن
۽ گودامن تان ڳوڙهيون ڪڍندڙ. ٽي مڪراني، هڪ سنڌي ۽ هڪ
شايد پنجابي. ڳالهه پنڊٽ مان ڳنڍ ڪچهري به ڪن پيا ٿا.
ڳالهه جي ٻولن تي ٺٺول. چرچا هڪ ٻئي تي. ۽ ڪچيون اگهاڙيون
گاريون. ٺهڪ. وڏا، جاندار ٺهڪ. رڳو جاڙن مان نه، روح
جي پاتال مان نڪتل.

ويچار وهڪ: ڪهڙي نه هنن جي بي پرواهه زندگي آهي.
ڀيڙا جي هر احساس کان خالي. ٺوس. ننڍڙي ننڍڙي ڳالهه مان
اڻاهه خوشيءَ جي لار. هر احساس جي اذيت، اذيت جي ضرب،

www.sindhsalamat.com

ضرب جي پيڙا کان ڪوهين ڏور!_ هنن کي به ضرور صدما پهچندا هوندا؟! پر هو ان سان پوڳين نٿا. صدمي کي خود پوڳائين ٿا. ٿوس جسم، ٿوس وجود. سچا ٺهڪ: ان ۾ پوڙي ٿا ڇڏين پنهنجو پاڻ کي. ۽ اسين لوئر مڊل ڪلاس، فٽ بال وانگر ٿڏجندڙ، حقيقتن ۽ آدرشن جي ڏڏن ۾. سچ پچ جٽ ٺيٺ به، هڪ نعمت پري نجات آهي. ڏاهپ جي ڏنگن کان ته ماڻهو ڇٽل رهي ٿو....

اوچتو ڌيان: 'ڇانهن' پري ٿو سرڪ.

ڇانهن جا سرڪ پرينندي نهاري ٿو ته پي ٽيبل ڏانهن: گهٽ پڙهيل ڇوڪرات فلمي مريضن جو جوڙو، هڪ ڇٽو: سگريٽ جو پاڪيٽ ڦاڙي ان تي فرمائش لکي رهيو آهي. ٻيو ڇٽو: پٽا پٽي برشٽ پهريل، وارن جي اسٽائيل ڪنهن فلمي هيري جهڙي. وات ۾ پان، ڇپن ۾ سگريٽ. ۽ ڪنڌ جي ٻيهڪ: ڄڻ ڪنهن خيال ۾ گم. هر انداز ۾ انجي چرپر بناوٽي ايڪٽنگ سان، ڳاني جي ڌن ۾ لئه تي. ڳاتو جيئن ته ڪنهن شرابيءَ جو آهي ۽ نشي ۾ ڇٽل. هو گلاس کڻي ٿو، ايڪٽنگ ڪري ٿو ۽ پول ورجائي ٿو. بکندڙ بناوٽ هر ادا مان.

'پڙوو___ ٽرڙو پٽسان، ڏاڍو ٺهي ٿو'. اچيس ٿي جڪ. وري سوچي ٿو: 'منهنجو ڇا وڃي، لڳو پيو آهي مولائي پنهنجي ڌن سان. زندگي گهارڻ لاءِ ڪنهن ڌن ۾ رهڻ به ضروري آهي. گهٽ ۾ گهٽ، پنهنجي هستيءَ جو ڪڙو احساس ته دٻجيو وڃي. مون کان ته پوءِ به لئه ۾ آهي. مطمئن ته آهي.

....

'هي به پڙوو بوگس ڳانا پيو هلائي.'

ڏسي ٿو ٻاهر روڊ ڏانهن: رڪشائون تيزيءَ سان لنگهي رهيون آهن. ٻه ٽانگا پيا وڃن. هڪ ڊگهي گاڏي. هڪ موٽر تيزيءَ سان لنگهي وڃي ٿي. سامهون روڊ جي ٻئي ڪناري تي هڪ گول گپي وارو بيٺل آهي. ٻه جوان گول گپا کائي رهيا آهن.

www.sindhsalamat.com

پر ۾ هڪ پوڙهو مهاجر رذل اوڇهريءَ جو ديگڙو رکيو ويٺو آهي. ديگڙي جي پرسان اوڪڙو ويهي هڪ اڌڙوٽ سنڌي اوڇهري پيو ٿو کائي. نظرون اورتي کڄي، هوٽل جي ٻاهران پيل بينچن تي پونس ٽيون: هڪ بينچ تي لوسي ٽائيپ ٽي شودا ويٺا آهن. ٻن جا ڳلا ڪليل. هڪ جي ڪنڌ ۾ پيلو رومال ويڙهيل. سندن پرسان گڏ هڪ پورو لسو ڇوڪرو ويٺل آهي. وار وڏيل ۽ ڪڪاه ڪليل ڳلو، ڇاتي بنا وارن جي لسڙي ايندڙ. ڳانو پيل. بدن جي هر اڇڪ ۾ لوڏ ۾ عورتپڻو ـــ

'لونڊو ڏن. رات جو ون يونٽ ڪندا هوندس.' قياس ڇوڪري تي، 'هوندو ڪنهن غريب جو ٻار. پيٽ، زندهه رهڻ لاءِ.' اڳي، ڪڏهن ساٿيل مزي جي لذت، ياد جي روپ ۾. ساٿيل مزي جي لذت: ڪي گهڙيون ڇوڪري ڏانهن ڏسي ٿو. لسو آ.... هڪ اندروني خواهش، اڳ ساٿيل مزي جي لست جي تعلق سان: ساٿس گڏ، رات گذارڻ لاءِ دل، دل جو وڌڻ، وڌڻ ۽ وڌڻ.... رانن جي وچ ۾ Erection. لڳڻ گرم گرم ....

'سلنڊو آهئين ڪونه، اڄايو ٿو ـــ' ڏيان مٽائڻ لاءِ نهاري ٿو روڊ ڏانهن. نظر پوليس ڏي هڪ مست اگهاڙي ڇرئي تي. جو هوٽل جي ٻاهران ڳاني جي ڏن تي، ٻيڏنگو ۽ واڇ ڳودو ڪيو نچي رهيو آهي ۽ گد گد ٿي رهيو آهي. سلوار پيل ناهيس، رڳي ڊگهي قميص گوڏن تائين. ٽنگون اگهاڙيون ۽ گونهه ۾ ٿڦيل. چنگهن جي ڪن حصن تي ٿڦيل گونهه، جهي ٿوٽ ٿي ويل. نچي رهيو آهي پنهنجي ڏن ۾ مگن. ڪنهن ڪنهن سهل ڦاٽل وات سان ڳگ ڳڙي، لار ٻنهي ڪاڏيءَ تي جهيل ڇيڙهه جا تهه لتاڙي، وڏي چولي ۾ گم ٿي وڃيس ٿي.

نظر پوٺ سان: ڀهرين ڪهل. پوءِ همدردي. پوءِ ڪريپ. ڪريپ ئي ڪريپ.... تازي پيتل چانهه جي، وات ۾ چڏيل ذائقي ۾ تبديلي، تبديلي لڳڻ ايڏي تيز، جو پاڻهين ٿو چڙڪ سڄي پڃي اهو ٽنگن ڪي ٿڦيل گونهه پنجي ويل وات ۾. ڦٽي ٿو ڪري

www.sindhsalamat.com

ڏکَ اچي اچي، هيٺ پَٽَ تي. کهل ختم. همدردي ختم.
ڪري ٿي ڪري! ۽ ان ڪري ۾ ڌڪار! ان ڪري هيئان
انساني همدردي ۽ کهل جا جذبا مرونڊيل. وات کنو ڇپو.
نڪ جي ناس مٽي، ڪراهت مان دل ڪچي ڪچي. زبان وات
۾ ڦيري، ڳلفڙن مان سموري ڏکَ ميڙي، پيهر ڦٽي ٿو ڪري.

ڌيان مٽائڻ لاءِ ڪَنَ ڳاني ڏانهن. ڌيان مٽجڻ بجاءِ
رڱڻ ۾ هڪ اڻ ڄاتل ڊپ جي ڏُکَ ۽ انجي تيز تيز وڌڻ جو
احساس. ڊپ ۾ پڳل ويچار: چرين جو تعداد وڌندو پيو وڃي.
مان به الائي ڇا جو ڇا سوچيندو آهيان. ڊپ جي ڏُکَ تيز ۽
انجي جڪڙ جسم جي هر حصي تي.

آئي ٿو. دخل تي ڏوڪڙ ڏئي اچي ٿو روڊ تي. دل ۾
ڌڪار ۽ ڪريپ اچڻ جي باعث، هن چرئي کي نه ڏسڻ چاهيندي
به هڪ دفعو ڏسي ٿو. ۽ پنهنجي باري ۾ هڪ اوچتي راءِ: جي
مان چريو ٿيس ته، ٻهراڙيءَ ۾ ويندس. جتي سنڌي سڀاجها،
چرين کي درويش سمجهي پوڄيندا آهن. پنهنجي انهيءَ ويچار تي
دل ئي دل ۾ مرڪي ٿو. مرڪ: مٺاڇري ۽ بي بنياد.

چند ڪنن لاءِ بيزاريءَ وچان منجهيل ذهن کٽي، بيٺل روڊ
جي ڪناري سان. لائيٽ جي روشنيءَ ۾ جايون، روڊ، هلندڙ
ڦرندڙ انسان، گوڙ ۽ انهن مان جڙندڙ وايو منڊل عجيب عجيب
لڳيس ٿو. انهن جو عڪس ذهن تي، هڪ اڻ-ڄاتل ڊاريائپ
جي ڪيفيت پيدا ڪندڙ. پنهنجو پاڻ کي هن سموري وايومنڊل
۾ لڳڻ اجنبي. اڻ ٺهڪندڙ. ڇڻڪ اچي ويو آهي ڪنهن اڻڄاتل
۽ اڳيم اڻ ڏٺل هنڌ تي. هر شي ڄاتل سڃاتل، پوءِ به
اڻ ڄاتل. اوپري.

وڌي ٿو ٻه-ٽي وکون اڳتي. ۽ ڪري ٿو خيال گهر
وڃڻ جو. وکون وڌائيندو وڃي ٿو، ڌيري ڌيري. بيزار مَنَ،
منجهيل ذهن، ٽٽل روح، اجنبيپڻي جي ڪيفيت سان. اڳيان
ويندڙ ٻه عورتون ڪارن برقعن ۾. اڻ-ڏٺي پانئين ٿو پڪيءَ

www.sindhsalamat.com

طرح ته هوندبون جوان جماڻ، (شايد هلڻ جي چال مان) ۽ ناهوڪيون، نه ته قبول صورت. ارادو نه هوندي به وڻين ٿو پٽ. اِرادو: جو سندس ارادو هوندي به، سندس وس ۾ نه رهيو آهي. هو اڳيان، هيءَ پٺيان ...... بيزاري ختم. مونجهارو ختم. منجهيل من کي ملي ٿي واهه گهڙيون گهارڻ جي.

.... هو وڃن پيون اڳيان، هيءَ پٺيان. هن کي هن جي پٺ وٺڻ جو احساس ٿيو آهي. منجهائن ساڄي پاسي واري مڙي ڏانهنس نهاري ٿي. ڪنڌ ڪيس ٿـو، مليو آهي رسپانس. وڪ وڌائي ٿو....

'چالو آهن. پرائيويٽ هلنديون هونديون.' شڪ جي بنياد تي بيهاريل راءِ. 'مون وٽ ته به رپيا چوڏهن آنا آهن، — هي گهٽ ۾ گهٽ پندرهن رپيا تہ —' ذهن الجهن ۾ منجهيل. مونجهاري جي نيڪال لاءِ هڪ وات: 'تي سگهي ٿو ڪاڏي پيتي گهراڻي جون ذوقين هجن؟ — ساڻهن کي ته الاءِ ڪيئن ٿيون اهڙيون ملن، سونکي ته ڪڏهن به — لڪ آهي- پر هي چالو ٿي سگهن ٿيون. نه ته پنڌ ڪيئن ٿيون وڃي سگهن! شڪار تي نڪتيون آهن....' ساڄي پاسي واري پيو دفعو منهن ورائي ڏسيس ٿي. وڪ جي واڌ....

برقعي واريون هيرآباد ۾ اچي هڪ گهٽيءَ ۾ مڙن ٿيون. هيءُ به مڙي ٿو هڪ نئين اسٽائيل تي بنگلي نما گهر جي در وٽ بيهن ٿيون. هيءُ به پري ڪان پٽ جي اوٽ ۾ بيٺو آهي. اکيون ۽ ذهن تڙو- ڪڙو رکندي. ڪجهه ٿيڻ وارو آهي. امڪان جي حد تائين پڪو انديشو. سڏيندي - سڏيندي. دل جي هلڪي ڌڙڪ. ٿيڻ وارو آهي .... اهائي چوڪري ڏانهنس منهن ڪري، منهن تان چادري هٽائي ٿي. دل جو ڌڙڪو تيز. ڪجهه ٿيڻ وارو آهي. سڏيندي .... چوڪري ڏانهنس ٻانهن وڌائي ٻجو ڏئي ٿي. ٻنهي جا ڳنڍ ٺهڪ. ۽ اندر هليون وڃن ٿيون. دل جي ڌڙڪ بند، چڻ خطرو ٽري ويو. پوئتي وري گهٽي بدلائي واپس

www.sindhsalamat.com

اڇي ٿو. ذهن ساڳوڻه احساس ڏڏا. جيتوڻيڪ حساس هئڻ ڪارڻ، ٻُڌي ڏيڻ مهل بي عزتيءَ جو رد عمل ڏيڻ ڪپندو هوس، نہ ڏيس. ڄڻ ڪجهہ ٿيو ئي ڪونہ. يا معمولي ڳالهہ هجي. يا احساس ٽڪجي اهڙا ڇَوَر ٿي چڪا اٿس، جو وڏيڪ بار ڪڻڻ کان ٿي ويا آهن بيوس، لاچار.

گهر: در جو تاڪ کولي گهڙي ٿو اندر. سامهون ئي سامهون ڀاڻس، ڀت ۾ لڳل بلب هيٺان؛ ننڍي پراڻي ٽپائيءَ تي آفيس جو ڪم ڪري رهيو آهي. ڀاڻس ڏانهنس هڪ نظر اڇلائي؛ وري لکڻ ۾ لڳي وڃي ٿو. ڪنڊ ۾ پيل کٽ تي ڀاڄائس ننڍي ڪڪي کي ٿڃ ڌارائي رهي آهي. سندس پر ۾ ٻيبي ستي پئي آهي. ڀاڄائس ڏانهن نهارڻ تي، نظر سندس ٿڃ تي پوويس ٿي. لڳيس ٿو: سخت ۽ سوٽ هجڻ بجاءِ ڍنڍو ليگڙو. هيٺ لڙڪيل. ٻي جي ڀُنڊي ڪڪي جي وات ۾ آهي. هو ڇڳڙڪ ڇڳڙڪ ڌائي پيو ٿو، بلب جي جهيڻي روشنيءَ ۾ ٿڃ جي آس پاس ٻي جو رنگ گهاٽو ناسي، تہ وري هلڪو ناسي، تہ وري ڪارسرو، تہ وري ڪرمچي نظر اچيس ٿو. هڪ ئي نظر ۾ اهو سڀ ڪجهہ ڏسي اندر ڪوٺيءَ ۾ وڃي ٿو، اچا ڪپڙا لاهي ميرا پائي ٿو. پينٽ جا ڊٻل ڪريز ملائي، ٻاهر اچي پنهنجي کٽ جي وهاڻي هيٺان رکي ٿو. جيئن ڪريز وري ڄمن.

’ماني چلهہ وٽ پئي اٿئي.‘ ڀاڄائس جو آواز.

چلهہ وٽ تاڪيءَ تي ويهي ماني کائي ٿو: ٿڌيل ٿڌا ۽ ماني. ڀاڻس خاموش آهي. ڀاڄائس خاموش آهي. ٻيبي ننڊ ۾ آهي. پاڻ خاموشيءَ سان کائي رهيو آهي. اها خاموشي، ائين ئي هر رات عجيب ۽ ڪنڪندڙ لڳندي اٿس. ۽ ائين ڪڏهن ڪڏهن زندگيءَ ۾ پنهنجي وجود جو ڪنڪندڙ احساس: مان ڇو هتي ڇو آهيان؟ هتي هن گهر ۾ ڇو؟ ڪنهن سيٺ جي گهر ۾ ڇو نہ؟ مان ڪير؟ نيٺ مان خلقيو ڇو ويو آهيان؟ اهوئي تہ پوڻ لاءِ. ۽ ائين پوڳي پوڳي هڪ ڏينهن مرڻ لاءِ. تہ پوءِ سنهنجي پيدا

www.sindhsalamat.com

ٽيڻ جي معنيٰ ڇا؟ ڪنڪندڙ احساس، ڪنڪندڙ هستيءَ جو. جواب نه ڄاڻندي به هستيءَ جي ساڃان آهي. جيئرو هجڻ جو احساس، پراسرار ۽ ڀيانڪ لڳندڙ.

’تنهنجي انٽرويوءَ جو ڇا ٿيو؟‘ ڀاڙس جو آواز رکي انداز ۾.

’نه ڪنهياڻون‘ وراڻي ٿو. ڀاڙس جي رکي انداز جو احساس.

’باقي ون يونٽ ٽٽڻ جو توکي ڪهڙو فائدو پيو؟ جيل نه ڏاڍا ڏٺم.‘ ڀائنجڻ طنز.

ڀاڻ خاموش.

’تو ڇا ۾ ايم. اي ڪئي آهي؟ پوليٽيڪل سائنس ۾ نه؟‘ ڀاڙس جو آواز.

’ها‘. وراڻي ٿو.

’نيٺ تحريڪ ۾ حصو وٺندڙ ٻين هيترن کي نوڪريون مليون، توکي ڇو نه؟ تعجب آهي!‘

ڀاڻ چپ. سوچي پيو ٿو: انڪري جو ساڃان ڪنهن شاهه يا وڏيري جو ماڻهو نه آهيان: ۽ انڪري جو ساڃان هئي، هن گهر ۾ نه ڄايس.... سوچي پيو ٿو. ڪجهه نٿو.

’تو نه ڪڏهن معافي به لکي نه ڏني هئي نه؟‘

’نه.‘

’تنهن ڪان نه ماستريءَ جو ڪورس ڪرين ها.‘

ڀاڻ چپ، ڀاڙس به چپ. وري ساڳي خاموشي.

ڀاڙس جي پڇڻ جو انداز ۽ سوال معنيٰ خيز لڳنس ٿا. ان جون معنائون ڳولڻ لڳي ٿو: ’ڪٽ ٿي پيو آهي وڏيڪ برداشت نٿو ڪري سگهي — بي روزگاريءَ کي به گهڻل وقت ٿيو آهي. هن جو ڏوهه ڪهڙو، نيٺ هي به ته ڪلارڪ آهي. ٻچڙيوال.‘ ڀائپيءَ جي قربت وارو رشتو، ڏيڍ سؤ جي ڪلارڪيءَ واري بوجهه هيٺان دٻجي ويل هجڻ جو احساس. گرهه نٿو آڪليس. ڪائڻ بس ٿو ڪري. ٿانوَ ڀڪي، رکي اُٿي ٿو.

www.sindhsalamat.com

’ڇو ماني ڪونه کاڌءِ؟‘ ڀاڄائس جو آواز. ڇڙڪ کائڻ سهل لڳاهه منٿس هيس.

’ بس ڀاڄائي — بک ڪانهي.‘

’ بک نه هجيئي ته جهلي ويندو ڪر. ٽيهه رپيا مڻ اٽو آهي، خانصاحب‘ ڀاڻس جو آواز.

ڪيڏو اڪيلو. ڪيڏو ڪريل. ڪيڏي محتاجيءَ جي ذلالت. لفظ زهر ۾ ٻڏل لڳنس ٿا. لهي ٿا وڃنس روح جي گهرائيءَ ۾. ڄڻ ڪنهن زهريلو تير هڻي هستيءَ کي ڇيهون ڇيهون ڪري وڌس. ٽٽل هستي، ٽٽل شيشي جي گلاس وانگر. ڏک جي پيڙا وٺيس ٿي هيٺئون. اهو ڏک جيڪو ٿيندو آهي پنهنجن کان. جنهن لاءِ سوچي به نه سگهبو آهي ته ڪو ائين ٿيندو. ’ابو هجي ها تـه شايد ائين نه چوي ها — نه، چوي ها، چوڻ گهرجيس ها، نيٺ ڪير ڪنهنجو بوجهه کڻندو. هيءَ سماج ۽ اسانجا رشتا: ڪيڏو ويجها، ڪيڏو ڏاريا — خير، مونکي انهيءَ کي ايڏي اهميت ڏئي ڏک نه ڪرڻ گهرجي. هنڙين حالتن ۾ ائين ٿيڻ فطري آهي.‘

احساس گاڏڙ ويچار، اداسيءَ جي ڏنڊ ۾ ويڙهيل: ممڪن آهي، ڪجهه وقت کانپوءِ اهڙن حادثن جي رد عمل ۾، ٿيندڙ ڏک؛ به ڪرڻ ڇڏي ڏيان. زندگي سيکاري ڇڏيندي: سيڪو پنهنجي زندگيءَ جو جنازو پاڻ ئي کڻي هلي ٿو. پاڻ ئي کڻي هلڻو اٿس. ۽ پاڻ ئي ان جو جوابدار آهي. اسين سڀ هڪ ٻئي سان هرو ڀرو جڪڙيا ويا آهيون. هي مائٽ ــ اولاد، نسل ۽ خانداني ڳانڍاپا هڪ ٻئي تي بوجهه آهن. اجايو بوجهه. ڪن کي بوجهه کڻڻ جو ست آهي تـه کڻن ٿا، سو به پنهنجي ذات جي تسڪين ڪاڻ. نه ته هرڪو سچو پنهنجو پاڻ سان آهي. پنهنجي ذات سان، پنهنجي مفاد سان. ڪيڏي خود فريبي، ڪيڏو ڍونگ! ويساهه گهاتي: هڪ ٻئي سان، پنهنجو پاڻ سان. هنن رشتن ۽ ناتن جي رسم جي نالي ۾! ....

www.sindhsalamat.com

۽ پوءِ، هن ڪانپوءِ، جڏهن زندگي اهو سڀ ڪجهه سيکاري ڇڏيندس، تہ پوءِ ٿي سگهي ٿو تہ ان وقت، ڪنهن جو بہ ڏک، ارمان هينئون نہ وٺيس. ڪو بہ تيز احساس جو ڇهڪ، روح تي ڦٽ ڪرڻ بجاءِ هلڪو نشان ڪري ڇڏيندس. ۽ ذهني اذيت، وڏي وجهڻ بجاءِ ڪن گهڙين لاءِ پنهنجي زندگي ڇاپ ڇڏي ڏيس. ۽ بس! ان مهل هي، انهن هلڪن نشانن کي بہ ــ 'ائين ٿيندو رهندو آهي. فطري آهي.' ــ چئي ميساري ڇڏي. (ڪارڻ جي اوسر) .... ڪڏهن ڪڏهن ان وقت سمڪن آهي، ماضي ۽ حال کي آڏو رکي سوچي: تجربي ۽ ڪارڻ سيکاريو آهي، يا بي‌حس بڻايو آهي؟ بي حس بڻايو آهي، يا حقيقت پسند بڻايو آهي، زندگيءَ ڏانهن رويي رکڻ لاءِ؟ ــ هر رويي جي پرک عقل جي بنياد تي، عقل پرست بڻايو آهي، يا شڪست ڏئي، حالتن سان سمجهوتي لاءِ مجبور ڪيو آهي؟ محض زندگيءَ جون مليل گهڙيون، گهارڻ لاءِ ذليل سمجهوتو. انهيءَ ذلت جي احساس کي مٽائڻ لاءِ فارمولو: ڪارڻ سيکاريو آهي، زندهہ رهڻ جو ڏانءُ. پر پوءِ بہ ڪڏهن:

جي سيکاريو آهي تہ ڇا؟ ــ اهوئي، روح کي پهتل هر رهنڊ کي مرڪي ميساري ڇڏجي. ۽ وک اڳتي وڌائجندي رهجي. مستقبل ڏانهن. وک؟ ڪيڏانهن؟ هر وک موت کي ويجهو آڻڻ لاءِ! هڪ سوال: پوءِ اهڙي وجود جي معني ڪهڙي! هڪ ڏينهن جنم، هڪ ڏينهن موت. ۽ بس. جنم ۽ موت جي وچ وارو خال: زندگي! هي سڀ ڪجهه ڪيڏو بي معني، مضحڪي خيز ۽ سطحي آهي!!

کٽ تي ليٽي ٿو. هڪ اڻ چٽو مبهم خيال، باقي حياتي گهارڻ جو. اداسيءَ سان گڏ، نراسائي ۽ بي وسيءَ جو احساس ارڙ بلا وانگر وڪوڙ ہو پيو وجهيس. ۽ ان بي‌وسيءَ جي احساس جي ساڃهہ، کيس پاڻ تي قياس آڻڻ جو ڪارڻ بڻجي ٿي. پاڻ تي قياس، ڪيڏو؟ اذيت ناڪ آهي. من ۾ گلو پرجي اچيس ٿو.

’گهر ڇڏيان، مزوري ڪندس.‘ ويچاري ٿو.... آپريس ٿو ذهن ۾ گذريل واقعو آخري انٽرويوءَ جو. جيڪو گهڻو وقت اڳ ڏٺو هئائين:

مرڪي وڃي ٿو، وڏي خوداعتماديءَ ۽ پنهنجائپ جي احساس سان آفيسر وٽ. (مڪن آهي) آفيسر سان پنهنجائپ جو احساس هڪ سنڌي هجڻ جي حيثيت ۾. ان پنهنجائپ جي احساس جي اوساري، اوسر ۽ پختگيءَ پنيان، شاگرديءَ جي زماني ۾، ٻه دفعا جيل وڃڻ، پوليس لاٺي چارج ۾ زخمي ٿيڻ ۽ انهن قربانين ۾ پنهنجي اهم حصي هجڻ، جنهن جي ڪري هي سنڌي آفيسر آيا آهن — جا لاشعوري جذبا. وڃڻ شرط صاف آواز ۾ چوي ٿو، ’جيئي سنڌ‘. موٽ ۾ آفيسر جون اڻ وڻندڙ نظرون. ڪجهه پنهنجي هلڪڙائپ جو هلڪو احساس. پر پوءِ به، اڻ ڇاتل طور سنڌي آفيسر سان پنهنجائپ جو احساس پختو. (سنڌي هجڻ ڪري!)

آفيسر جون مٿس نظرون.

ويٺو آهي، انتظار ۾ ڪانئس ٿيندڙ سوال لاءِ.

’ڇا پاس آهين؟‘

’ايم.-اي-پوليٽيڪل سائنس ۾.‘

’هون.‘

ٻئي سوال جو انتظار.

’ٺيڪ آهي، وڃ ٻئي کي موڪل.‘

’سائين پوءِ آسرو....‘ پنهنجائپ جي مرڪ سان.

’وڃ بابا، رزلٽ نوٽيس بورڊ تي لڳندي. اتي پڙهجانءِ.‘

ٻاهر اچي ٻڌائين: آرڊر نڪري ويا آهن. هي رسمي پورائو آهي. جا يون ورهايل آهن. ٽي مخدوم جون. ٽي پير جون. ٻه مير جا ماڻهو آهن. هڪ سيد جو سفارشي آهي. چار.... وزير جا. ٻه آرڊر مهاجر آفيسرن جي سفارشين جا نڪتا آهن. ڪجهه جايون خالي ڇڏيون اٿن، ڪن ميمبرن تي ڏورو ڪرڻ لاءِ.

هي سڀ ماڻهو پيرن، مخدومن، وڏيرن ۽ آفيسرن جا—

www.sindhsalamat.com

۽ ماڻ؟؟ سوال جو صليب لاٿونءَ وانگر ٽڪ پيل، ذھن ۾ تيز تيز ڦرڻ لڳس ٿو: جيئي سنڌ —— جيل —— نيشنلزم —— ون يونٽ —— سنڌ —— ماڻ؟؟ شدت سان احساس پنھنجي ھستيءَ جو. ھستي؟ ڪھڙي ھستي؟ ته ڪنھن وڏي ماڻھوءَ جو ماڻھو ڪونھي. پنھنجي وجود جي خسيسپڻي ۽ ذليل ھجڻ جو احساس. ماڻ ڪي وڏ. آفيسر سان ڪلي ڳالھائڻ، مرڪڻ، چنبيءَ طرح لڳڻ ھلڪڙائپ. اجائي خوشامند، ذلت جي حد تائين، ۽ ڏٺائين: ھيڏي ساري وٿي، پنھنجي ۽ —— ملڪيت وارن، آفيسرن —— جي وچ ۾. ان وٿيءَ جي ڪليل ميدان ۾، پنھنجي اگھاڙي حقيقي حيثيت. ۽ ھنن جي حيثيت. پوءِ، سروڻجندڙ پنھنجي ماڻ. وري ماڻ جو اسرڻ: انتھائي نفرت، ساڙ ۽ پوري قوت جي ڪاوڙ ماڻ چپن ۾ پڪي ٿو، 'ھنن جي ماءُ ڪي ڏ....' ان اگھاڙي گار ۾ آھي، سندس اندر ۾ اٿڙڪا ڏيندڙ انتھائي، انتھائي نفرت جو زھر اوتيل. تکو احساس: آزادي ماڻڻ جو. آزادي —— آزادي ھر بندڻ کان ٽوڙڻ ھر ديوار کي، بندش کي، رسم کي، رواج کي، ھن نظام جي ھر روڻين کي. دھشت پسند....

.... ھٿ بدل. اڳيان چيلھ وٽ لڙڪندڙ پسٽل، ڪاھي تي رائفل. رھي ٿو سنڌ جي ڪنھن ڳوٺ جي پيلي ۾. چار- پنج ماڻي. ھڪ رات: ھڪ گهر وڏيري جي گهر تي حملو. ماريس پيو ٿو، وڏيرو منٿون ٿو ڪريس. ھي چيچلائيس ٿو. چيچلائڻ جي اذيت ڏيڻ ۾ انوکي لست. لست ماڻ ملندڙ تسڪين.... ٻي رات: شھر جي ڪنھن سرمائيدار جي عمارت کي اڏائي ٿو بم سان. ڌڙام.... دونھون. وري: پوليس اسٽيشن تي حملو. ماريندڙ وڏيرن، پيرن، سرمائيدارن کي. ماڻيندڙ، تن ماڻ انوکي تسڪين پري لست....

ٻاڙس ٻتي وسائي. ڪنھن زاني ظالم پير کي ختم ڪندڙ وجود گم ٿي وڃي ٿو، اونڌھ. اونڌھ جو احساس. ننڊ اکين کان دور ويل. بيچيني. بيتابي. ھلڪي چڙ پنھنجي بيوس

www.sindhsalamat.com

جڪڙيل ۽ ڦاٿل وجود جي، زندگيءَ جي اشڪنجي ۾. پاسو ورائي ٿو. سک نٿو اچيس. وري سڌو ٿي سمهي ٿو. ذهن ۾ اٿل پٿل. ڀيانڪ اٿ - چٽو خيال مستقل جو. خودڪشي. چارشوري جي پل. ٻيڻو آهي پل تي، هيٺ ٽپو ڏيڻ لاءِ. ٽپو ڏئي ٿو. ڏٻو پاڻيءَ ۾. هيٺ وڃي پيو ٿو، گهرائيءَ ۾ ٻڏندو....

'بڪواس آهي.' پاسو بدلائي ٿو، سک نه، جسم جون رڳون ڇڪجي چڻ ڇڄنديون. عجيب قسم جي اضطراري لوچ. پاڻکي سيٽي ٿو، پنهنجيءَ مان ٽڙڪ ٿو. سوچهم سوچهم.... ننڊ جو نالو به نه. ٻوڙي پيو ٿو اضطراري لوچ سنجهه....

چادر مٿان وجهي ٿو. هٿ رانن جي وچ ۾. لڳندڙ سخت ڳوهيل اٽي وانگر نرم نرم ۽ هلڪو گرم. هٿ جي مٺ آهستي آهستي ٿيندڙ سخت، اڀرندڙ سٽي، سڌو—

'نه — نٿو هٽان. صبح به دفعا هڻي اٿم.' هٿ ڪڍي وٺي ٿو.

سا ڳي بيچيني، بيتابي. لوچ. بيقراري. ٻوڙي پيو ٿو، تنهن منجهه.... اوچتو پاڻمرادو هٿ ڪڇي ويل رانن ڏانهن. نه چاهيندي به آڱرين جو چرڻ. ڦرڻ، ترڪڻ تنهجو سٿرن ۽ چيلهن تي. وري ٻيهڻ. 'غسلخاني ۾ — شڪ نه—' اٿي ٿو. وجهي ٿو هڪ نظر پاڻس تي، جو پنهنجي کٽ تي اڪيلو پاسيرو ستو پيو آهي. پاجامس ٻي کٽ تي، ٻن ٻارن سان گڏ ستل.

اچي ٿو غسلخاني ۾. ٻاري بلب ڏئي ٿو در. وهي ٿو اوڪڙو سيمنٽ جي دڪيءَ تي. اکيون پوريل، مهٽ آڱرين جي آهستي آهستي. چهرا ذهن تي. ڪئين چهرا: سهڻا، سندر، سيڪسي. هڪ چهرو. شام ڏٺل ريشمي گهنڊيءَ ۾ ٻيٺل ٽڪ ٻڌي. (غسلخانو گم). نيم - تاريڪ ڪمرو. ٻانهن ۾ جڪڙيل. ٻانهون بغلن هيٺان. هنجي پنيءَ ڪان وهاڻو ڏنل. گوڏا آيا، مڙيل پيٽ ڏانهن. چيڙ. چيڙ وٽ ململ. پولهه جي لوڏ. ننڍي نينٽي، ڪنواري ۽ ڀهريون ڀيرو هڻ ڪارڻ، لڦڙائي ٿي. ٻانهن جي

www.sindhsalamat.com

جڪڙ مضبوط، پنهنجي سڄي بار جي اڇل، پولهه جي لوڏ سان، پرپور تيز .... 'س‒' اڌ ڪليل وات سان لرزندڙ ساهه مٿي: 'س‒' بس، باقي ٿو ... لرزندڙ آواز، لرزندڙ ساهه، لرزندڙ جسم، جسم جي لنو لنو ۾ لرزش، آخري ڌڏڪو ‒ پڇڪ!

اڪيون کولي ٿو، ذهن خالي، ڪي گهڙيون خالي پوءِ، پڇتاءُ من ۾، پشيماني: 'اجايو هنيم.' ڦٽي ٿو ڪري ڏڪ. اچي اچي، پڪ ڪان خالي، ننڍڙن ننڍڙن ٻڙ ٻڙن جي ٿهيل، آئي ٿو لڳ ساڻا. اکيون هڪ هنڌ کتل. چڻ ته ڪجهه سوچي پيو ٿو، پر حقيقت ۾ ذهن ڪورو، سڄو بدن ٿڪل ٽڪل، خيال: 'پاڻيءَ سان وهائي ڇڏيان.' بالٽيءَ مان جست جو وڏو پري ٿو، هارڻ ڪان اڳ: ڏسان ته ڪيتري نڪتي آهي.' ڏسي ٿو ڌڪو انساني نسل جي ٻج جو، 'ٿوري آ، پنڙي‒' ڪن لاءِ تشويش وري 'ڪهڙي ويئي آ‒ هُنهِ، ڦٽر ٿيندا، سون جهڙا.' پاڻيءَ سان وهائي ٿو ڇڏي ناليءَ ۾.

اچي کٽ تي سمهي ٿو، بيچيني ۽ بيقراريءَ واري هُرڪر ڊهيل، نستو جسم، ساڻا احساس، ذهن ۾ ايم غنودگيءَ جو گهر، ۽ اهو گهر سڄي جسم ۾، نس نس ۾ پکڙجندڙ، پاسو ورائي ٿو، ۽ انهيءَ غنودگيءَ نما گهر جي وڌندڙ دونهات ۾ وڃائجو وڃي ٿو ... وڃائجو وڃي ٿو ...... ۽ وڃائجي وڃي ٿو، صبح جو اوسيڙو ڪرڻ ڪان سواءِ، سڀاڻي جي نئين سج جو هڪ سوال بڻجي، هڪ جواب بڻجي.

www.sindhsalamat.com

‘اٺان—’

سٺو ڀيو آهي. اکيون پوريل. ٿڌل جسم ۾ سور جو احساس، پر انهيءَ ڏانهن ڌيان نه. ‘اٺان—’ سوچي ٿو، ‘ڏينهن ڪيڏانهن؟’ گهڙي ڪن لاءِ ذهن خالي. ‘گهڻو ٿيو هوندو؟’ پاڻ ئي اندازو لڳائي ٿو، ‘نَوَ ڪن.’ ڪا سهل ائين بيڪار ليٽڻ ڪانپوءِ اکيون کولي ٿو. ڏسي ٿو: ٻيبي پڌر تي بانبڙا پائي رهي آهي. ڪڇو نه اٿس. قميص پهراڻ نما، پڻيان ڳنڍ ڏنل. منهن تي لينگها. نڪ مان گوبو وهندڙ. پاڇائس در جي ڪنڊ وٽ، ٻاهر ويندڙ ناليءَ جي پرسان ويٺل. ٽانوَ ملي رهي آهي. ململ جو چولو پگهر ۾ شل هڃڻ ڪري، جسم ڏسجندڙ. ٽڻ لڙڪيل. منهن سڄو سڄيو، شايد پگهر ڪري ائين پائنجندڙ. گوڏا اڀا پاسن ڏانهن وريل. چولي جو اڳ ٿورو مٿي، جنهنڪري پيٽ جو ڪجهه حصو ۽ دن ڏسڻ ۾ ايندڙ. پيٽ تي ڪارڙا—ناسي ليڪا. اين ٿيل ۽ پاسن ڏانهن وريل گوڏن جي وچ ۾ چڏن وٽ، ٻڇيءَ وٽان ڪجهه سلوار ادڙيل.

—‘جاڳين ٿو؟’ پاڇائس ڏانهس نهاريندي پڇي ٿي.

— ‘ها پاچائي.’ ڌيمي وراڻي ٿو.

—‘اٿي ماني کاءُ.’

پاڇائس، ڪيس ماني ڏيڻ لاءِ چار—هاٿا هٽ، هنڊيءَ ۾ پاٽيءَ ۾ ڌوئي ٿي. پاڻ اٿي وهي ٿو. ٻانهون مٿي ڪري، پوئتي وراڻي بدن مان ٽڙڪات ڪڍي ٿو. اٿي، منهن ڌوئي، پيهر کٽ تي اچي وهي ٿو. پاڇائس منجهيءَ تان اٿي، ماني کڻي ڏانهنس وڌي ٿي. ڪيس ڏسي ٿو: هلڻيءَ ۾ هڪ مخصوص انداز. جڏهن مون سان اڪيلائيءَ ۾ هوندي آهي، ته انجو اظهار ٿيندو آهي، يا ڪندي آهي؟’ هوءَ ماني اڳيان رکيس ٿي. پاڻي کڻڻ لاءِ دلي ڏانهن موڙي ٿي. پوليهه جي لوڏ ۽ چيلهه جي لچڪ ۾

www.sindhsalamat.com

اهو ئي انداز. جنهن سان اندازو لڳائڻ آسان آهي ته، هوءَ ڪيس ماني ڪارائڻ ۾ بي انتها خوشي محسوس ڪري ٿي، پاڻيءَ جو گلاس ڪٿ جي پانهينءَ تي رکندي مٿس هڪ نظر وجهي ٿي. نظر؟ جنهن جي ڪا معني آهي؟ يا سندس وهم؟ فيصلو ڪري نٿو سگهي.

گرهه پڇي ٿو. ان مهل بيبي رڙهندي رڙهندي، ڪٿ جي پاڻي وٽ پهچي ٿي. هو پاڻي جو سهارو وٺي بيهڻ جي ڪوشش ڪري ٿي. ڪري پوي ٿي.

’آئي مئي! نڪڻ جي پڇي پوئي.‘ هوءَ ائين چوندي ڪيس هنج ۾ کڻي ٿي. ’ڇي — ڪيئي!‘ سندس نڪ مان نڪرندڙ سنگهه، جا پهتل چپن تائين — کي ڏسي ڪنو منهن ڪري چوي ٿي. اهڙو ڪينو منهن، جنهن ۾ ڏيکاءَ جي ڪريب به آهي ته سچو پيار به. پوءِ هن ڏانهن ڏسي ٿي. مرڪ سان. ڪيس اهو سڀ ڪجهه عجيب عجيب لڳي ٿو. اهڙو عجيب، جو سمجهه ۾ نٿو اچيس ته ڇا ڪري.

جلدي ماني کائي اٿي ٿو. هٿ منهن ڌوئي ڪمري ۾ وڃي ٿو. ڪپڙا بدلائيندي، ’ڇا پاڇائي واقعي مون ڏانهن راغب آهي؟‘ سوچي ٿو، ممڪن آهي ۽ ادا ڪان هوءَ جنسي طور مطمئن نه هجي. ادا جو ڏانهنس رويو: عجيب آهي. مڪينيڪل تعلقات. ڪيڏو رسمي! هو محض رڳو نڀائڻ لاءِ. نڀائڻ جو فرض نڀائڻ لاءِ.... منهنجو وهم هجي. ديبل خواهش جو اڻنگو روپ. ڇا مان ائين ڪري سگهان ٿو؟‘ سوال جو جواب نه، ها ۾؛ نه، نه ۾. ياد اچيس ٿو: گهڻو اڳ. جڏهن پاڇائس ڪنهن شاديءَ مان موٽي آئي هئي. ان وقت ڪيس ريشمي گهاڙهو وڳو پاتل هو. ڳلن تي پائوڊر مٿان لالي لڳل. بدن مان ايندڙ خوشبوءِ. ڪيس چتائي ڏنو هئائين. سندس انوکي لوڏ، دل ۾ ڪپي وئي هيس. هو چهرو اهڙو نه وڻيو هوس، اهڙو ته وڻيو هوس جو دل چاهيو هوس ته ڪيس پاڪر پائي چميون ڏئي. هو رات ڪيس، مٿس تڙ پيو هو.

www.sindhsalamat.com

'اوهه! مان ڪيڏو نه Frusted آهيان.' اوچتو اچيس ٿو من ۾، 'اف!'

ويچاري ٿو، ٻاهر ايندي، ڪيڏانهن وڃڻ لاءِ. ذهن ۾ ٻه ٽي هنڌ اڀرنس ٿا: يونيورسٽي. يونين ڪميٽيءَ جي لئبرري. يا امريڪن سينٽر ۾. (جتي رکيل رسالن ۾ نيوڊ تصويرون ڏسڻ لاءِ). ون يونٽ بلڊنگ ۾ نوڪريءَ جي پڇا ڳاڇا لاءِ ڪري ٿو تصور، آفيس ۾ درخواست کڻي وڃڻ جو. بوريت. ذلت. انسانيت کان ڪريل هجڻ جو احساس. دل ٽٽي وريس. وري ڪري ٿو يونيورسٽيءَ جو تصور: پلين پٿين تي لڪيل جيئي سنڌ ۽ هاسٽلن جي درن تي. ٽيبل ٽاڪ جا عام فقرا: 'مڪڙ ڪڏهن به سنڌ سان سچا نه ٿيندا - جي - ايم - سيد سنڌ جو هيرو آهي. پڻو پنجابين جو پڻو آهي، فوجين جو ايجنٽ. ڪميونسٽ غدار آهن. هو ٻهرين مهاجر پنجابي آهن، پوءِ انٽرنيشنلسٽ سنڌي ڪميونسٽ چوتيا آهن، پناهگيرن جا پڻو. پنجويهن سالن تائين جي - ايم سيد ڇا ڪيو آهي؟ وڏيرڪي سياست - اهو پڻو ئي آهي، جنهن سنڌ جي نالي کي جياريو آهي - پڻو عظيم سياستدان آهي، ميان! اهو پڻو ئي آهي، جنهن هن مرده قوم کي سجاڳ ڪري پنهنجي پٺيان هلايو آهي. اها ڪا مذاق ڪانهي- ٻهرين نيشنلزم پوءِ سوشلزم - ٻائي ٻائيءَ وارا غدار آهن.....'

'يونيورسٽيءَ مان هينئر قوم پرستن جو اثر ٽٽندو،' سوچي ٿو، 'بنگال ڪانپوءِ هتي سنڌ جو وارو آهي. بنگال ۾ ڪچلي ڇڏيا ئون. هتي ته منٽ ڪندا — بنگالي پوءِ به وڙهندا، ۽ هتي به ؟؟'

ذهن خالي. سواليه مونجهارو ذهن ۾.

چوتيا. نعري باز. سطحي. رڳو نعرا. هنم — گهڙي رکي، 'سنڌ يونيورسٽيءَ ۾ نيشنلسٽن به جاوا ڪيا.' دل ۾ چوي ٿو. تري ايندڙ ذهن تي هڪ واقعيو، ٿيل يونيورسٽيءَ ۾:

'بدي، سنڌ يو ڪو ووٽ نهين ديا تو هم تم ڪو چو....'

www.sindhsalamat.com

وڏيري جو هڪ پٽ، هڪ مهاجر شاگرد ياڻيءَ کي ڇڏي رهيو آهي. پوءِ يڪدم تجويز پيش ڪري ٿو، ”اڙي اڇو تہ هنکي روم تي ڪٺي هلي يس....س“ ٻي وس ڇوڪريءَ جون ليلائيندڙ نظرون. ’ياڻي. او ميري ياڻي-‘

نعرهءِ سنڌ. جيئي سنڌ – نعرهءِ سنڌ. جيئي سنڌ ....

’نيشنلزم يا وڏيرا ازم!‘ دل ۾ چوي ٿو، ’هتي اڃا صحيح نيشنلزم جو تصور بہ پيدا نہ ٿيو آهي. رڳو نعري بازي سطحي جذباتيت، موقعي پرستي. ۽ وڏيرن ۽ پيٽي آفيسرن جي ٽرڙو ڇورن جون ڇڙواڳيون ۽ هلڪڙايون.‘

يونيورسٽي ڪئمپس وچان جو ارادو لاهي ڇڏي ٿو.

’اڙي ڦٽي وسري ويہ.‘ اوچتو خيال اچيس ٿو. پٽ ۾ ٽنگيل آئيني جي سامهون بيهي، ڦٽي ڏئي ٿو. هوءَ اڃا ٽانڊو ملي رهي آهي. ڪيڏي ڪيڏي مهل ڏانهنس ڏسي ٿي. اهو هو، هينئر آئيني ۾ پڪڙي ٿو. آئيني ۾ ڪيس ڏسي ٿو: نظر جي ٽڪ منهن تي. منهن سنهو، گهٽ وٽ هڏا اپريل. اکين هيٺان ڪار- سيرا نشان. ٽڪ بدل — ’ياچائي!‘ ياچائس لڳيس ٿي، ياءُ جي زال کان وڏيڪ هڪ عورت. اجنبي عورت! هن اڻ ڇاتل اجنبي احساس هيٺ، ڪڏهن ڪڏهن انتهائي ويجها ماڻهو بہ ڪيڏو اجنبي لڳندا آهن! ۽ ائين ڪڏهن ڪڏهن، جڏهن پنهنجو پاڻ کي بہ، اجنبي لڳندو آهي، تہ ڪندو آهي سوال: ’هي مان آهيان؟ مان—؟ هيءَ منهنجي، پنهنجو پاڻ کان، پنهنجي وجود جي وڇوٽي ڪيڏي نہ عجيب لڳندڙ آهي!!‘

ڪمري مان نڪري، ٻاهريون دروازو اکرندي سوچي ٿو: يونين ڪميٽيءَ جي لئبرري.

لئبرري: لئبررين سامهون ويٺو آهي. اڳيان ڪتاب پيا اٿس. تنکي اٿلائي پٿلائي ڏسي رهيو آهي. ۽ پوءِ لکڻ لڳي ٿو. شايد لسٽ ٺو ٺاهي. اخبارن واري ڊگهي ميز تي چار ڇٽا ويٺا

www.sindhsalamat.com

آهن. ٻه پوڙها، ٽنڪي حَلي ۽ سندن ڳالهائڻ مان اندازي طور سمجهندو آهي ته، هڪ رٽائرڊ ماستر آهي ۽ ٻيو پوليس جمعدار. باقي ٻه نوان آهن. رٽائرڊ ماستر تي نظر پوڻ سان ڪوفت. ڪارڻ: هو هميشه جڏهن به اخبار پڙهڻ لاءِ جهليندو آهي، پوءِ ان جي جند مشڪل سان ڇڏيندو آهي. سڀني کان پهرين اچي اخبارن تي قبضو ڪندو آهي. سڀئي اخبارون هڪ ٻئي جي مٿان رکي، پنهنجي هٿن ۾ ساسهون جهلي، گول فريم سان ٿلهن شيشن وارو چشمو نڪ جي اڌ تي آڻي، سليپر لاهي، گوڏا اڀا ڪري، ٻئي پير ڪرسي تي رکي، ائين بالم ٿي پڙهندو آهي، ڄڻن سندس ذاتي اخبار هجي. ۽ وقت ۽ ٻين جو خيال ڪرڻ ڪانسواءِ ڪيس سڄو ڏينهن اتي گذارڻو هجيس. وڌ ۾ وڌ مهرباني رٽائرڊ پوليس جمعدار تي ڪندو آهي. جو خبرن وارو پهريون پرچو مڪمل ڪرڻ تائين، وچون پنو ڏيندو اٿس. اخبارن جي ميز وٽ اچڻ تي ڏسي ٿو: صبح جي اخبار عبرت جي خبرن وارو صفحو ماستر جي هٿن ۾ جهليل ۽ وچون پنو، جمعدار پڙهندڙ. باقي ٻه ڄڻا اوسيڙي ۾ ڪلهوڪي شام جي هڪ انگريزي اخبار مٿان، ڳنڍ جهڪيل. ڪڏهن ڪڏهن، ٻاڏائيندڙ نظرن سان، پنهنجي پوڙهن ڏانهن واجهه واجهائيندا رهن ٿا. ته ڪنهن ڪنهن مهل، ڪنڌ هيٺ ڪري، پوڙهن جي هٿن ۾، جهليل اخبارن مان سرخيون پڙهڻ جي ڪوشش ڪن ٿا. ۽ پوڙها بي پرواهه ٿيو، اخبارون چنبي رهيا آهن.

وهي ٿو. پراڻا رسالا اٿلائي پٿلائي ڏسي ٿو. ۽ دل ۾ پوڙهي کان عبرت وٺڻ لاءِ سوچي ٿو: 'سائين ٻه منٽ اخبار ته ڏجو.' پر چوي نٿو. دل ۾ جڪ. رسالا اٿلائي پٿلائي ڏسن ڪانپوءِ، حسرت ڀري واجهه وجهي ويٺو آهي پوڙهي ۾. نوجوان، پاڻ ۾ سس پس ڪرڻ ڪانپوءِ اٿي وڃن ٿا. شام جي انگريزي اخبار کڻي ٿو. پهرين صفحي تي ٻه پوز اڌ - اگهاڙين ماڊرن ڇوڪرين جا. ڏسي ٿو. وڏن اکرن ۾ خبر: Rape. پنجن ڇهن سالن جي

www.sindhsalamat.com

هڪ ڇوڪريءَ سان زنا بالجبر. اسپتال ۾ ڊاڪٽر رت بند ڪرڻ ۾ ناڪام. ڇوڪريءَ تڙپي تڙپي دم ڏنو. ذهن ڪي تذڪو.... ترپندڙ، ڪرب وچان معصوم ڇوڪري، رت وهندڙ.... ’حيوانيت.‘ ڀيانڪ شڪل وارو، مصروف وحشياڻي جبريہ عمل ۾ تڙپندڙ اگهاڙي ڇوڪري. وحشي ڀيانڪ شڪل وارو اگهاڙو مرد.

’سيڪسيوئل فرسٽريشن آهي.‘

’!؟........ هن مان لست ماڻي هونداڻين!‘

اڄيس تو پنهنجو تجربو ياد: پهريون دفعو، شدت سان ضرورت محسوس ڪندي ويو هو ڇڪلي ۾. ويندي وقت: پاڻ جارحانہ انداز ۾ مٿان. وڏشا ڪنجهندڙ ڪرڪندڙ، ايذاءَ ۾ تڙپندڙ. انهيءَ اذيت ڏيڻ سان ايندڙ مخصوص قسم جو مزو تصور ڪيو هئائين.

ڪلي تي اڄيس. ۽ اندر ڪوٺيءَ ۾ وڃڻ ڪانپوءِ، ڦنڪ ڏيل. اگ ٻيهاريل تصور ڪن ۾ غائب ٿي ويل. نڪرڻ ڪانپوءِ: ٻيچتاءُ. ڪجهہ رهيل هجڻ جو احساس. ۽ پيڙا ۽ وڏيڪ پيڙا.

ٻئي دفعي: ان ڏينهن ڏاڍو اداس هو. ڏاڍو. صبح جو صحيح سنبري، هڪ ترقي پسند ڪنٽر نيشنلسٽ آفيسر جي ڪلارڪي ڏيڻ جي وعدي تي، سندس آفيس ۾ ويو هو. پڪ، تہ نوڪري ملندي. ڏيڍ ڪلاڪ ٻاهر انتظار ۾ ويٺو رهيو. نيٺ هن گهرايس. مُرڪ، منافقانہ مرڪ منهن تي آڻي چيائين: ’ادا، ڪلهہ پير صاحب جو ماڻهو آيو، ان ڪي رکي ڇڏيم.‘ ــــ ’تون انتهائي ذليل ۽ ڪريل انسان آهين.‘ چئي ڏنو هئائينس. ۽ اهو ڏينهن سڄو ڏينهن ڪوفت ۽ عجيب نراسائيءَ گاڏڙ بيزاريءَ ۾ شهر جي رستن تي ڀٽڪندو ۽ رلندو رهيو. سنجها ويل اوچتو ئي اوچتو هڪ اڻ چاتل ضرورت هيٺ پرپور خواهش: ڪنهن عورت سان گڏ سمهڻ جي. عورت، جا ماءُ بہ هجي تہ ساهيڙي بہ. ساڻس گڏ ستو پيو هجي. سندس ڇاتيءَ ۾ منهن وجهي. ۽ هوءَ پنهنجا نرم هٿ ۽ آڱريون سندس وارن ۾، تہ ڪڏهن بدن تي

www.sindhsalamat.com

ڦيرائيندي رهي. ۽ پاڻ چپ چاپ سيني تي هٿ رکيو، ستو رهي. ان ڇري چاهت هيٺ چڪلي ۾ ويو هو. ڪيسي وارا سمورا پنجويهه رپيا ٿي هن ڪي ڏنائين. ڪمري جو در ڏيڻ ڪانپوءِ، هوءَ مڪينيڪل انداز ۾ سلوار هيٺ پنهن تائين آٿي، گوڏا پنهي ورائي سنتي رهي. بيٺي بيٺي سنڌس اوگهڙ ۾ ڏٺائين: ڪارنهن. پوءِ بچان.

’ڇيتي ڪر ووڙي - ڪي ويکندا اے‘

دل ۾ آيس، ان ڪاري جاءِ تي ڪانگهارو هٽي. پر ائين ڪري نه سگهيو.

بلٽ ڪولي تڪڙو تڪڙو ٻاهر هليو ويو.

’انسان به عجيب آهي. مضحڪه خيز!‘ تصور گاڏڙ يادگيرين ڪانپوءِ دل ۾ چوي ٿو.

’اها ڪيئن خير آ، ته هتان سنڌ مان پڙا اڻن؟ ’چون ٿا ته يونيورسٽيءَ مان ڪي شاگرد پڙا آهن؟‘

’خبرون آهن ته ....‘

رنڊائرڊ پوڙهن جو آواز ڪن تي پويس ٿو. ڏانهن نهاري ٿو. هو اخبارن جي پچر چڏي پاڻ ۾ ڳالهائي رهيا آهن. انهيءَ دوران هڪ نئون ڇوڪرات اچي ويٺو آهي. ۽ اخبار جو وچيون پنو پڙهي رهيو آهي. خبرن جو پرچو ڪٽي ٿو: ’عجيب ملڪ ڪي ٽڪرا ٽڪرا ڪرڻ پيو گهري - صدر يحيٰ خان پاڪستان کي ٽڪرا ٽڪرا ٿيڻ ڪان بچايو آهي - حالتون سڌرن تي اقتدار عوامي نمائندن کي ڏنو ويندو - سياسي سرگرمين تي پابندي - ڪاغذ تي ڪنٽرول، اخبارون گهٽ صفحا ڪيندئون ....

’وچ! ڪيڏيون تبديليون! هينئر پاڪستان؟ — مون ڪيترن ڏينهن ڪان اخبارون نه پڙهيون آهن؟! — بنگال هينئر رهندو؟ ....‘

’بي بي سيءَ ٻڌايو آهي ته گهٽ ۾ گهٽ ڏهه لک ماڻهو مئا آهن. ڍاڪا يونيورسٽيءَ تي بمباري ڪئي آڻن ....‘

www.sindhsalamat.com

جسم ۾ هڪ ايندڙ حساسي تبديلي.

هو چوڪراٽ، هينئر ٻن پوڙهن جي سياسي ڪچهريءَ ۾ حصو وٺندي، چپ رهيو آهي: چوڪراٽ ڏانهن ڏسي ٿو. منهن تي مايوسي ۽ افسوس گاڏڙ تاثر. هيسيل. جوش. ٻئي پوڙها ڏانهنس پوري ڌيان سان اکيون ڦوڙاريو ۽ وات ڦاڙيو، ٻڌي رهيا آهن. رٽائرڊ ماستر اچا وڏيڪ حيرت مان اکيون ڦاڙي چوي ٿو: 'هان ـــ! پوءِ ابا نيٺ ڇا ٿيندو؟ پاڪستان جو ڇا ٿيندو؟'

'سائين ٿيندو وري ڇا. بنگالي وڙهي ڇاڏن، وڙهندا. باقي سنڌ؟ انتي پنجاب جو قبضو رهيو آهي ۽ رهندو.' چوڪراٽ انتهائي نا اميديءَ مان وراڻي ٿو.

سانت.

ڏانهن ڏسي رهيو آهي. دل چوڻ تي ڳالهيون ٿينديون رهن. سانت ٽوڙيندي جمعدار چوي ٿو، 'بس ابا، ڪُل جو خير. رب ساڃهه ڏيندن....'

چوڪراٽ وچ ۾ چوي ٿو: 'ڇا توهانکي خبر آهي ته، پنجابي ـ پناهگير، فوج ۽ آفيسر ڪهڙي چال ڪري رهيا آهن، سنڌين کي ختم ڪرڻ لاءِ ـ' ٻئي پوڙها ڏانهنس ڌيان ڏين ٿا. 'هتان جي اصل بنگالين، هندن ۽ مسلمانن تي انسانيت کان ڪريل ظلم ڪري، هڪ طرف کين هندستان ڏانهن وڃڻ لاءِ مجبور ڪري رهيا آهن، ٻئي طرف لکن جي تعداد ۾ بنگالين جي نسل ڪشي ڪري، کين گولين، بمن ۽ بارودن سان ڪيڏي رهيا آهن. جيئن هنن جو تعداد گهٽجي. ساڳي ريت سنڌ جي ڳوٺن ۾ پنجاب کان آندل پنجابي نوآبادگارن کي سهوليتون ڏئي، هنن کي آباد ڪري رهيا آهن، ته شهرن ۾ مهاجرن کي. هينئر بنگال کان آندل بهاري پناهگيرن جا. جيڪي جهاز ڀرجي آيا آهن تن کي به سنڌ ۾ رهايو پيو وڃي. ۽ سنڌ جي سرحدي علائقن ۾ ۽ ٻين شهرن ۾ رهندڙ هندن کي لڏائڻ لاءِ اسلام جي نالي ۾، هندستان ايجنٽيءَ ۽ ٻين مڪروهه بهانن سان تحريڪون

www.sindhsalamat.com

هلائي، سنڌين جي تعداد کي ڏينهون ڏينهن گهٽائڻ لاءِ سنڌ دشمن سازشون ڪري رهيا آهن ....'

'مار!' ماستر اڪيون ڦاڙي تعجب مان چوي ٿو، 'ابا ٻڌو ائئون ته سنڌي پوليس وارن کي به بنگال پيا موڪلين ۽ هو نه ٿا وڃن ....'

'ها ها، مان ٿو ٻڌايانءِ،' جمعدار وچم ابهرو ٿي چوي ٿو، 'مان آفيس ۾ پنهنجي پينشن جي ڪاڳرن لاءِ ويس ته اتي ٻڌم. سچ آهي. رڳو حيدرآباد مان ئي اڍائي سو پوليس وارن جي لسٽ ٺاهي اٿن. ۽ سڀ سنڌي! سنڌي ۽ پنجابي پوليس وارن ۾ ان تان جهيڙو ٿي پيو آهي. سنڌي پوليس وارا چون ٿا ته رڳو اسان کي ڇو ٿو موڪليو وڃي. — ۽ ها، ڪيترا ته خوشيءَ سان پيا وڃن، جو خاص الائونس به ڏيندن. ابا پيٽ. ۽ ڪيترن ته استعفائون ڏنيون.'

'هون.' نوجوان ڪنڌ مان سندس تعريف ڪري ٿو. ۽ شڪي نگاهن سان ڏانهنس ڏسي ٿو. ڏانهنس ڏسڻ ڪانپوءِ سندس منهن جي رنگ ۾ ڪجهه تبديلي اچي ٿي ۽ هو پوڙهن کان موڪلائي اٿي هليو وڃي ٿو. سمجهي ٿو: هن ڪيس شايد سي. آءِ. ڊيءَ جو سمجهي شڪي نگاهن ڏٺو ۽ هليو ويو. 'ها، هن سمي ۾ ڪنهن تي ڀروسو ڪري سگهجي ٿو.' ياد ٿو اچيس، ڪٿي ٻڌل: سرڪار هر هنڌ، هوٽلن ۾، لئبررين ۾، اسڪولن، ڪاليجن ۽ يونيورسٽيءَ ۾ سي. آءِ. ڊي ڇاڙتا ڇڏيا آهن. 'ڪيڏي ٽريجڊي! ڪيڏو انسان سان مذاق: ڇوويهه سال! يعني هڪ نوجوان نسل جي ذهن، هراس، ڀوسات، بي يقيني، رڳو نعري بازي ۽ مارشلائن جي اثرن هيٺ پرورش پاتي آهي. ذهن بند، زبان بند، جذبا مروٽيل، احساس ڪچليل، جنگهون جڪڙيل! ۽ هيئنر .... نيٺ ڇا ٿيندو؟' سوچ ۽ اوچتو سوال:

پوڙهن جي ڪچهري ٻڌي ٿو: ماستر ڳالهائي رهيو آهي. شايد هندستان جي آزاديءَ جي تحريڪ جي باري ۾. اهو سندس

www.sindhsalamat.com

ڳالهائڻ مان پڌرو آهي: '.... تن ڏينهن مان ڪراچيءَ جي هڪ سنڌي اسڪول ۾ ماستر هئاسين. جلوس ٻه جلوسن جهڙو هجي. اڳيان هجن ڪاليجي هندو نينگريون ملوڪ. 'هندستان ڇڏيو،' تحريڪ لاءِ هڙتال پئي ڪرايائون. سائين منهنجا، هر دڪان تي وڃي، دڪاندار کي سهڻي نموني سمجهائي، دڪان پئي بند ڪرايائون. ڪيڏي سچائي هئي! ڪيڏو خلوص هو! ابوهه!! ۽ ها — دڪان وري ڪلهيل ڪنهن جا؟ مسلمانن جا! ميان! انگريزن کي هٽائن ڪيڏيو ته هندن ڪيڏيو. هي مسلم ليگي؟ انگريزن جا نطفه. ڪو مسلم ليگي، انگريزن کي هٽائڻ ڪيڏ لاءِ — جيل ۾ ويو؟ 'حرام خور پيٽسان.' مات ڪري ٿو. جمعدار بدستور ڏانهنس ڏسي رهيو آهي. وري ڳالهائي ٿو: 'شاباس هجي پنهنجن سنڌي ڪاليجي ڇوڪرين کي. ڏٺي سوپ ڏينڊن....'

لئبررين، جو ڏانهن ڪنهن مهل کان تڪي رهيو هو، سنڌن پر ۾ اچي ٿو. 'سهر بان هيءَ لئبرري آهي، سياسي آکاڙو نه.' پئي پوڙها چپ.

'سهر باني ڪري آئينده هتي اهڙي قسم جون سياسي ڳالهيون نه ڪندا'. تلقين ڪندي چوين ٿو.

'ٺيڪ آهي چاچا، ڪاوڙج نه.' جمعدار کيس چوي ٿو. پوءِ ماستر ڏانهن منهن ڪري: 'هلون؟' پئي خاموشيءَ سان نڪري وڃن ٿا.

لئبررين، هنن ڏانهن ڏسي، هلڪي نموني مرڪي چوي ٿو، بيوقوف ملڪ سان مارشل‌لا لڳو پيو آهي ۽ هيءُ هتي خطرناڪ ڳالهيون ڪري رهيا آهن.'

جواب ۾ نٿو مرڪي. نه ڪجهه چوي ٿو. جنهن لاءِ لئبررين کي توقع هئي. انجي ابتڙ جواب ۾، نفرت منجهان اٿ ـ وٺندڙ منهن ٺاهي ڏانهنس ڏسي ٿو. لئبررين وڌيڪ ڪجهه ڪڇڻ کانسواءِ، پنهنجي ڪرسيءَ تي وڃي وهي ٿو. پاڻ، سامهون ٽنگيل گهڙيال ۾ ٽائيم ڏسي ٿو: يارنهن ۾ ڪي منٽ. اٿي

www.sindhsalamat.com

ٿو. اهو سوچيندي ته باقي وقت ڪيئن ڪاٽي. ٻاهر اچي، لئبريريءَ جي گيٽ وٽ ويهي رهي ٿو. ويٺو آهي. بنگال، جلندڙ بنگال. ان جي تعلق سان سنڌ، ڪُرڙيون هڻندڙ سنڌ، حاوي اٿس ذهن تي. هڪ خواهش: هلندڙ سياسي مسئلن تي ڳالهائڻ جي، ڪنهن سان بحث ڪرڻ جي. بنگال تي، سنڌ تي، پنجاب تي، پناهگيرن تي، مستقبل تي، نتيجن تي. ۽ اڻ-چٽو خيال، ڪجهه ڪرڻ لاءِ: ايڊوينچر ٽائيپ. 'رجب وٽ وڃان، سنڌس آفيس ۾. ڇا نهه به ڪيانس ۽ گپ شپ به ڪيانس — نه، احمد کي وٺي، ٻئي گڏ آوارهه گردي ڪيون. ۽ بحث به. هو به سون وانگر هن ڌرتيءَ تي غير ضروري بار آهي.' سوچي ٿو، نه ڄاڻ ڇو ڌرتيءَ کي اسان جو بار اڃا محسوس نه ٿيو آهي!' پرسان ويندڙ هڪ اڌڙوٽ برقعي واري عورت کي ڏسي ٿو. پوءِ تيز ويندڙ ٽرڪ کي. پوءِ، سواءِ ڪنهن ويچار جي سامهون اسپتال جي ڊگهي، ويڪري ڀت تي لکيل جملن کي پڙهي ٿو: 'سنڌي اڳواڻن کي آزاد ڪريو. سنڌ جي سپوتن کي رها ڪريو. قومي زبان سنڌي زبان،' ۽ انجي ڀرسان: مهاجر شاگرد رهنمائون کو آزاد ڪرو. اردو زبان قـومـي زبان. چلي گا چـلي گا اسلامـي نظام. سوشلسٽو! داهر پرستو! پاڪستان ڇهوڙ جائو. سرخ سفيد سامراج مرده باد.' ۽: ڊٺـل لفظ، پر پڙهڻ ۾ ايندڙ: 'ون يونٽ ٽوڙيـو ورنه ....؟' بار بار پڙهندي هوندي به، سڀ نعرا وري به نظرن سان پڙهي ٿو. 'ون يونٽ ٽوڙيو ورنه .... ورنه ڇا، پنهنجو پاڻ کان سوال ڪري ٿو. سوال، جواب ڳولڻ لاءِ نه ڪيو اٿائين. محض دل ۾ اچي ويس ۽ بس! انهيءَ فقري تي ياد ٿي اچيس، جڏهن اهي تازا تازا سطالبا لکيا ويا هئا. دوستن سان، فردوس سئنيما ۾ فلم ڏسي، پوئين گهٽيءَ کان، رسالا روڊ ڏانهن اچي رهيو هو، ڏاڍي زندهه دل موڊ ۾ هئا، ڪورٽ جي ڀت تي لکيل، 'ون يونٽ ٽوڙيو ورنه ....' پڙهي هرهڪ پنهنجو تبصرو ڪيو هو 'ورنه سمهي پونداسين.' — 'ورنه هنگي ڏينداسين' ۽ 'ورنه قائم رهندو' -

www.sindhsalamat.com

'ورنہ سنڌ ڇڏي ڀڄي ويندا سين.' انهيءَ تي سخت خار آئي هيس. چڙي ڇيو هئائين، 'اسين سنڌي پنهنجي قومي مسئلن تي ڪيڏو نہ لاپرواهہ ۽ نا اميد آهيون. اسانکي ههڙن معاملن تي مذاق اڏائڻ نہ گهرجي....'

'ڀڏو ابا ـ' رفيق چپ ڪرائيندي چيو هـو، 'اسان کي چوڻ گهرجي..... مت هٽي ڪاٻي پاسي ليٽي پوندا سين.' سيٽي جا گڏيل ٺهڪ. سندس ٻور ٽيڙ.......

ٻہ گدلا ٻار. جن مان هڪ ميري ڏگهي گنجي ۽ ڪيچو پيل، ٻئي کي رڳي سلوار. سا ٻہ پاڇن ونان سڄي اڌڙيل. پرپرو پان پيڙيءَ جي ماندڻيءَ هيٺان، پاڪيٽ ۽ پنيون ڳولي رهيا آهن. تن تي نظر پويس ٿي: هڪڙي نينگر جي نظر هيٺ، زمين تي پيل زردالوءَ جي هڪ ڪِڪِڙيءَ تي پوي ٿي. هو ڊڪ پائي انکي کڻڻ چاهي ٿو. ٻيو ٻہ اوڏانهن لُوهہ ڪري ٿو ۽ پهرين کان اڳ ڪِڪِڙي کڻڻ ۾ ڪامياب ٿئي ٿو. هو حسرت ڀريل، سڪايل، ۽ ڪجهہ ڏسريل نگاهن سان کيس ڏسي ٿـو. ۽ ٻيو فاتحانہ ۽ بيحد خوشي جو اظهار ڪري ٿو. ٻن نظرن جو ٽڪرائجڻ—

'سائين پهرين ڏٺي تہ مون هئي نہ....' پهريون چوي ٿو.

'پر کنئين تہ مون نہ—'

'ڀلا اڌ ڏي' سڪٽائپ.

'نہ نہ.' سڪائڻ. غرور.

'ڏي يار، مان جو توکي ڏيندو آهيان.'

'هل هل. ڪٿي ڏيندو آهين'.

'ڏيندو ناهيان؟— پاڻ ڀيري ڪيئن؟'

'ڀلا تون ليندين تہ مونکي اڌ ڏيندين؟'

'ها—'

پوءِ هو، ميري: منٺيءَ ۾ ڀريل ڪِڪِڙي وات ۾ وجهي ڏندن سان ڀڃي ٿو. ۽ اڌ پنهنجي يار کي ڏئي ٿو. سندن سڀاڻي چاڙهڻ ڪانسواءِ، سندن انهيءَ ڀائپيءَ ۽ گڏيل سهڪار جي جذبي تي

www.sindhsalamat.com

مرڪي ڏنو. مٿن قرب ۽ پيار اڇيس ڏنو. قرب ۽ پيار: اداسيءَ، غم ۽ افسوس جي گڏيل احساس ۾ ويڙهيل. ’هن جو مستقبل؟‘ — جي سوال ساڻ.

اوچتو سگريٽ جي ٻاڙ لڳيس ٿي. ڀر واريءَ مانڊڻيءَ تان سگريٽ وٺڻ لاءِ وڌي ٿو. مانڊڻيءَ تي يارهين وارين خبرن ٻڌڻ لاءِ، ماڻهن جو ميڙاڪو لڳو پيو آهي. سڀ مهاجر آهن. خبرن جو آخري تت هلي رهيو آهي: ’.... غدارن کي نه بخشيو ويندو. مارشل لا جي ريگيوليشن تي سختيءَ سان عمل ڪيو ويندو. نيشنل عوامي پارٽي تي پابندي. مشرقي پاڪستان ۾ حالتون جلد معمول تي اچي وينديون.‘

’وودبائن ايڪ.‘ ڏهه پيسي شيشي جي دخل تي رکندي چوي ٿو. ۽ سامهون آئيني تي چنبڙيل لکيل پڙهي ٿو: ”پان ڪي قلت ڪي وجه سي في پان ۵۰ پيسي. پالڪ ڪا پان، ايڪ آنه.“

”چالو ماچيس.“

”ڀائي اب ڪهان سي چالو ماچيس ملي گا. وه سامني رسي —“ سگريٽ دڪائيندي ٻڌي ٿو:

”شڪر الحمد الله. خدا ڪي فضل سي، پاڪستان بچ هي گيا.“

”اس سالي، مزيب ڪو گولي سي ڀي جياده سزا ديني چاهيئي.“

— ”نعپ والي ڀي غدار هين.“

”اب پاڪستان ڪو بچانا هي تو ان غدارون ڪو گولي سي اڙايا جائي.“

”اب يه جيئي سنڌ والي ڀي سڌر جائين گي.“

— ”نهين ڀئي، انڪو ڀي ملڪ سي نڪالنا چاهيي يا بلڪل گوليون سي اڙانا چاهيئي. يه سالي ڀارت ڪي پڪي ايجنٽ هين.“

— ”مين تو پهلي ڪهوي ديا. اي ڀاٽ ڪا لـ... مُزيب

www.sindhsalamat.com

هندستاني ايجنٽ هووي. اي پاڪستان نون ختم ڪروي." هڪ اڇي ڏاڙهي وارو پوڙهو چوي ٿو. ڳالهائيندا رهن ٿا.

سگريٽ جو ڪش هڻندي، سيني تي سٽاڇري نظر وجهي ٿو. هڪ اهڙي نگاهه، جا ڳوليندي هجي پنهنجائپ جي احساس کي. ڪنهن اهڙي ڏٺل وائٺل چاتل سڃاتل شي کي، جا هڪ نئي ڌرتيءَ جي رهواسين ۾، ذهني ۽ روحاني رشتن هيٺ هڪجهڙائي پيدا ڪندي آهي. ڏاريپ واري وڇوٽي. گهري کان گهري. وسيع کان وسيع. "هن ڌرتيءَ جو ۽ هنن جو سڀنڌ؟ ۽ مان هن ڌرتيءَ جو جايو نپايو؟ هيءُ هنن، جتي مان ويٺو آهيان، اهو منهنجي لاءِ ڌاريو آهي؟ يا هيءُ؟ نيٺ سچ ڇاهي: پاڪستان؛ اسلام يا سنڌ؟" پوءِ وقت کان اڳ، وينديڙ نگاهه، انديشن جي ڏنڌ ۾ ڏنڌيل: وچ!! ڪيڏي ڀيانڪ. ڪيڏي اذيت ناڪ.

احمد وٽ وڃڻ لاءِ، تلڪ چاڙهيءَ ڏانهن وڌي ٿو.

سنڌ مسلم ڪاليج جي پوئين پٽ کان يونيورسٽي جي بس بيٺي آهي- غير- ارادي طور بس ۾ اندر نگاهه ڊوڙائي ٿو. ڇوڪرا گهٽ آهن. اسٽاف جا ماڻهو وڌيڪ. بس هلي وڃي ٿي.

ڪراچيءَ ڏانهن وينديڙ ڪيترين بسون بيٺيون آهن. وڌي ٿو .... تلڪ چاڙهيءَ تي هيٺئر اهو رنگ ناهي، جو شام جو سج لهڻ مهل هوندو آهي. ماڻهو هلن پيا. زندگي متحرڪ آهي. پوءِ به ٻُسائي، ۽ بي رنگيءَ جو احساس.

هلندو پيو ٿو وڃي ....

'....اڙي ـــ او ڇـُـم ڇـُـم.' پٺيان ايندڙ آواز.

منهن ورائي ڏسي ٿو: چار ڄڻا بيٺل. احمد، نواز، قادر ۽ شاهه.

'اڙي ڏي خبر، آهين ڪٿي؟'

'بس. اتيئي.'

'الاءِ، اسان سمجهيو ته ....'

'اندر هوندس.' پاڻ ئي جملو پورو ڪري ٿو.

www.sindhsalamat.com

’ها. هلون جهڙس ۾ مٽي، ڇاڪاڻ ته پيئون ٿي ڪچهري ۾ ڪيون.‘

’اوهانجي مرضي. هلو——‘

’اڙي يار منهن به ڪو نه ڏيکارين.‘ هوٽل جي ڏاڪڻ چڙهندي.

’منهن ڏسي ڇا ڪندين؟‘ مرڪ.

’نوڪري ملي؟‘

’نه—‘

’ها يار سنڌين لاءِ نوڪريون ڪٿي آهن.‘ رسمي طور جيئن هر سنڌي چوندو آهي. گهڙي رکي چويس ٿو، يونيورسٽيءَ ۾ ڪوشش ڪرين ها، اتي سڀ پنهنجا هئا. تون به صفا ڀوڳو بابا آهين.‘

موجوده وقت جي انهيءَ رسمي گفتگو تي رڳو مرڪي ٿو. هوٽل ۾ اندر ڪمري ۾ وهن ٿا:

’اوهان ڏيو خبر، يونيورسٽيءَ جا ڪهڙا حال آهن؟‘ سوال ڪنو ڪري ٿو.

’يونيورسٽي؟ جيئي سنڌ تحريڪ جو گڙهه!‘ نواز ٽهڪ ڏئي ٿو، ۽ پوءِ چوڌاري ڏسي ٿو: ڪنڊ ۾ هڪ اڌڙوٽ، خاڪي سوٽ ۽ اڇي برشٽ سان ويٺو آهي. اکين تي نظر جو چشمو. ڏانهنس ڏسي، سيني ڪي اشاري سان هنجي موجودگيءَ جو احساس ڏياريندي، شڪي ڪل ڪلندي، آهستي چوي ٿو: هو ڪير آهي؟

’ڇڏ يار. تون ته سدائين —— سي.آءِ.ڊي، پي.آءِ.ڊيءَ جو ناهي. تون ڪا ڳڻتي نه ڪر.‘ شاهه چويس ٿو.

’توکي ڪهڙي خبر، ڇا تون سي.آءِ.ڊيءَ جو انفارمر ٿيو آهين، جو سڃاڻي سي.آءِ.ڊيءَ وارن کي سڃاڻين.‘ نواز چوي ٿو.

انتي پاڻ اچيس ٿي. ’ذليل ڪميڻو.‘ پر انجو اظهار نٿو ڪري. ياد اچيس ٿو: ٤ مارچ واري تحريڪ ۾، جيل ۾ رڌندو

www.sindhsalamat.com

هو. ساڻ ياد ايندي هيس. انتهائي هلڪڙائي ۽ نرڙائپ جا ڏيکاءُ ڪندو هو. ڪجهه ٿو.

'چانهه.' مٽان بيري کي بيٺل ڏسي، احمد چوي ٿو. خاموشي.

'پيا ڪهڙا حال اٿئي؟ تنهنجي فرسٽريشن جو ڪهڙو حال آهي؟' شاهه پڇيس ٿو.

'ٺيڪ.' مرڪ سان جواب. 'تون ڏي خبر، ڪهڙا پڌا آهن، ڪهڙن جو انديشو آهي؟ يونيورسٽيءَ ۾ ڇا پيو ٿئي؟'

شاهه ۽ پاڻ ڳالهائي رهيا آهن:

'هن وقت تائين، گرفتاريءَ جو رڳو جي. ايم. سيد جو پڌو اٿئون. باقي افواهه آهن ته، سنڌ ۾ ايڊائي سون جي لسٽ ٺاهي اٿن. جن ۾ سنڌي دانشورن ۽ ليکڪن، شاگردن ۽ سياسي ورڪرن جا نالا آهن. ٿنڪي پڪ گرفتار ڪندا.'

'هون-'

'ماما، تنهنجو نالو ته پڪ هوندو. تو جيل ۾ ڪڏهن به معافي لکي نه ڏني آهي نه؟'

'نه.'

'پوءِ ته تون رڪارڊ....' خوش طبعي سان.

'پلا نيٽ ڇا ٿيندو؟' پڇيس ٿو.

'اها ته پڪ آهي، بنگال نه رهندو. بنگالي هينئر فيصلو ڪندا. پوءِ پلي هنن کي ڪيترين ۽ ڪهڙين ئي قربانيون ڇو نه ڏيڻيون پون.'

'يونيورسٽيءَ ۾ ري ايڪشن (Re-action)؟' ورجائي ٿو.

'پهرين ڪجهه جوش هو. پر جڏهن کان ڪئمپس جي مين روڊن تي فوجي گاڏيون رائونڊ ڏيڻ لڳيون آهن، هراسمينٽ ٿهاجي ويو آهي. خاص ڪري هن ڪري جو، ڍاڪا يونيورسٽيءَ ۾ جا بمبارڊمينٽ ڪئي وئي آهي، ته هتي به ڊپ آهي ته، ائين نه ڪيو وڃي. ڪيترا شاگرد هاسٽلون خالي ڪيو ڳوٺن ڏانهن هليا ويا آهن. ۽ جمعيت طلبا وارا گهڻي نموني فوجين سان

گڏجاڻيون ڪندا رهن ٿا ۽ ڪين سڄي انفرميشن ڏيندا رهن ٿا. ۽ ها ـــ ڪلهه رات ڪجهه پمفليٽ، ڪمرن ۾ ڪنهن جي طرفان ڦٽا ڪيا ويا هئا. بنگالين جي حمايت ۾ ۽ فوجين جي خلاف. ڏاڍا سخت هئا....'

'ڪنهن جي طرفان ڦٽا ڪيل هئا؟'

'چئي نٿو سگهجي! پر منهنجو اندازو آهي ته، پرو-رشين ڪميونسٽن طرفان ڦٽا ڪيل آهن.'

'هائو، اهي انهن ڪامريڊن جا ڌنڌا آهن. هڙن موقعن تي ٻرن ۾ لڪي ويندا آهن. ڇپين؛ ته چوندا: انڊر گرائونڊ آهيون. پوءِ پمفليٽن جي ڌمڙ لڳائي ڏيندا آهن. ۽ ائين پنهن ڪي ڀڙائيندا آهن.' نواز وچ ۾ چوي ٿو، 'الاءِ ڪنهن ڇيو هو ته، جيڪڏهن انهن ڪامريڊن کي جلاب ڏجي ته سندن مقعد شريف مان دست نڪرڻ بجاءِ پمفليٽ ٿي پمفليٽ نڪرندا.' ٽهڪ ٿو ڏئي. سڀ کلن ٿا. 'پيٽان وڏو ٽيڪ آهين.' پاڻ به کلي ٿو، جيتوڻيڪ هن جي ٽرڙائپ ۽ هلڪڙائپءَ وارو انداز بنهه نٿو وڻيس.

'ايمان سان. آزمائش شرط آهي. پلي اوهان ڪنهن ڪامريڊ کي جلاب ڏئي ڏسو.' نواز وڏيڪ ڪلائڻ لاءِ چوي ٿو.

کل. کل. کانپوءِ ڪا مهل خاموشي. ان خاموشيءَ ۾، ٽيپ رڪارڊر تي هلندڙ ڪو سنڌي گانو.

'شاهه، ها پوءِ انهن پمفليٽن جو ري ايڪشن ڪهڙو ٿيو؟' خود ئي سانت کي ٽوڙي چوي ٿو.

'ري ايڪشن؟ ري ايڪشن ادا هي نڪتو ته، شاگرد انهن پمفليٽن ڪيندڙن کي گاريون پيا ڏين. چي: اهي مارائيندا. هاسٽلون گهٽو ڪري خالي ٿي ويون آهن. ڇڻ ته راڪاس گهمي ويو آهي. ۽ ان سانت ۾، رڳو فوجي گاڏين جا ٽڙڪاٽ پڌندين. اهو آهي ري ايڪشن.'

'ڪيڏو الميو: تعليمي ادارن ۾ فوجي ٽرڪون ۽ ٽينڪون!' چوي ٿو.

www.sindhsalamat.com

'ڪا وڏي ڳالهہ ناهي،' شاهہ مرڪندي چوي ٿو 'پاڪستان ۾. يعني پاڪ آستان ۾! جتي ٽيويهن سالن کان عوام جي روحن تي فوجي گاڏيون هليون پيون وڃن، جتي ٻارنهن ڪروڙ عوام ٽيويهن سالن کان، مارشل لا ڪورٽن ۾ انڊر ٽرائيل رکيو ويو آهي. جتي، دانشور ٽيٺ معنيٰ گوليءَ جي سزا — اتي سنڌ يونيورسٽيءَ جي ڪئمپس ۾ فوجي گاڏيون گهمڻ ڪا وڏي ڳالهہ تہ ڪانهي، نہ؟'

'ها.'

'انهيءَ کي چئبو اٿئي اسلامي طريقو. منهنجا پيارا.' احمد چوي ٿو.

'۽ ها، جيستائين هيڙو پاڪستان آهي: پنجاب جا سامراجيانہ مفاد آهن، پناهگيرن جو اردو ازم آهي، هي فوج آهي، تہ هي سڀ ڪجهہ رهندو.' شاهہ.

'ائين ٿي رهندو؟؟ جيئن آهي؟' پاڻ سوال ڪري ٿو.

'بنگال سنهن ڏيندو. هو منهن ڏئي چاڻن، هنن جي تحريڪ اسان وانگر رڳو نفرت، لفظن ۽ ٺهرائن تي ٻيٺل ناهي. بلوچ ۽ پٺاڻ بہ منهن ڏئي ويندا ۽ باقي اسين سنڌي؟ ڏاڍي عجيب صورتحال آهي: ڪنهن حد تائين مايوس ڪندڙ بہ. — ڪجهہ سمجهہ ۾ نٿو اچي!—' شاهہ مرڪي ٿو. مايوسيءَ واري مرڪ.

'هڪ ڳالهہ تہ اٽل آهي' احمد چوي ٿو، 'تاريخي سچائي ۽ فطري اصول پٺاندڙ: سنڌ رهڻي آهي. سنڌي مظلوم آهن. جيت اڳي پوءِ مظلومن جي ٿيندي آهي، چاڪاڻ تہ هو حق تي هوندا آهن....'

'تاريخ ڏانهن اها پهچ (Mythlael) آهي. تاريخ ڇاهي؟ طاقت، طاقت، طاقت. ٻيو ڪجهہ بہ نہ. ريڊ انڊين اصل آمريڪن باشندا هئا، پوءِ؟ آمريڪا ڪنهن جو رهيو آهي؟ ريڊ انڊين جو، يا ٻاهران آيل وسندڙ نوآبادگارن جو؟ آسٽريليا جا اصل باشندا ڪٿي آهن؟ خود پنهنجي هندستان کي ڏس: دراوڙين ۽ آرين ۾!

www.sindhsalamat.com

تاريخ جو ڌارو، دراصل ڪن اخلاقي اصولن تي ڪونہ ٿو رڙهي، بس، Time ۽ Space اندر ڪا اپريل قوت (Force)، آهي، جيڪا فيصلي ڪن رول ادا ڪري ٿي. پوءِ اهو Force، ڀلي نٽشي جو انفرادي فورس هجي، مارڪس جو ڪلاس فورس هجي، هٽلر جو نسلي فورس هجي. بهرحال طاقت. ۽ فطري اصول بہ اهو ئي آهي آهي تہ، جو سگهو آهي، سو رهندو ۽ ڪمزور مرندو، پوءِ آهستي آهستي يا هڪ ئي دفعي. ۽ زندهہ رهندو تہ، محڪوم ٿي.'

'نہ، منهنجو اهو مطلب ناهي تہ، سنڌي قوم مظلوم آهي، انڪري مات ڪري ويهي رهي. يا صحيح معنيٰ ۾ عملي جدوجهد ڪرڻ بجاءِ پاڪاريندي رهي. پر منهنجو مطلب آهي تہ هيترو جو ظلم ٿئي پيو، ڦرلٽ ٿئي پئي. اسلام ۽ پاڪستان جي نالي ۾ تشدد ڪيو پيو وڃي، ڇا هنجو ڪو نتيجو نہ نڪرندو؟ بنگالي بہ تہ انهيءَ ساڳي ظلم ۽ ڏاڍ جي چڪيءَ ۾ پيسجي باغي ٿيا، ۽ جدوجهد هلائڻ جا گُر سکيا. شعور وڌين. ۽ سنڌ ۾ بہ ساڳي طرح ٿيندو. فطري آهي.' احمد چوي ٿو.

'پر پيارا، سنڌ جون موجوده حالتون دنيا کان ئي نياريون آهن. هتي تاريخ جو نئون تجربو ٿي رهيو آهي. نرالو، انوکو: آباديءَ جو Composition ڏس. ڏينهون ڏينهن ڌارين جو وڌندڙ تعداد ڏس. ثقافتي طور ڏس: پناهگير شهرن تي قابض. انهن جي سياسي شعور، تنظيمي شعور ۽ تحريڪي شعور ۽ پنهنجي شعور جي وٿي ڏس. ڪلاس ڪمپوزيشن ڏس: قومي مسئلي تي سنڌ جو وڏيرو، پير، سنڌ جو دشمن ۽ نوآبادگارن اڳيان گانڊو ۽ هنن جي مفادن جو محافظ. جڏهن تہ هنن جو سرمايہدار ۽ مزدور هن معاملي ۾ پاڻ ۾ پٽ. هي جو انهن غير سنڌين کي، سنڌي پوز ڪرڻ لاءِ 'نئين' جو پڇ ڳنڍيو ويو آهي. سراسر بڪواس آهي، دوکو، اهي سنڌي ٿي نٿا سگهن. هنن جو تهذيبي برتريءَ واري ۽ سنڌ کي فتح ڪرڻ جي احساس سان صاف پڌرو آهي تہ، اهي سنڌ ۽ سنڌين سان سچا ٿي ئي نٿا سگهن. ڇاڪاڻ تہ

www.sindhsalamat.com

بنيادي طور مفادن جو ذڪر آهي. ٻوليءَ ۽ ٻين اقتصادي مفادن ڪري، پنجاب جي چوڌرين، فوجين ۽ پنجاب جي سامراجيانه مفادن سان سمجهوتو ڪرڻ سان، هو پنهنجي موجوده حيثيت ۽ زندگي برقرار رکي سگهن ٿا. جڏهن ته سنڌين جي مفادن جو تحفظ، مظلوم قوميت جي تصور ۽ اهڙي قسم جي جدوجهد تي ئي منحصر آهي. ڇا ڪڏهن مهاجرن سنڌين جي قومي حقن کي سمجهڻ جي رتيءَ برابر ڪوشش ڪئي آهي؟ وينديءَ ڪميونسٽن تائين. هو ٻهرين، پناهگير، پنجابي آهن، پوءِ ڪميونسٽ! ۽ پنهنجي سنڌي مڊل ڪلاس. مڊل ڪلاس، جيڪو قومي تحريڪ جو وڏو محرڪ هوندو آهي: نالي جو ٻکيو. ليڊريءَ جو ٻکيو. رڳو پنهنجي ذات سان سچو: پوءِ ڀلائي ڪريل ذهنيت جو. ڊڄڻو. لالچي. رڳو لفاظي ڪندڙ. موقع پرست ۽ Vulgar Nationlist. ۽ اسان جا سياسي ورڪر، رڳو شهرن ۾ چانهيون پي، هڪ ٻه تقرير ڪري، رڳو لٻاڙون هڻندڙ. يار، مان ته نراس ٿي پيو آهيان.' شاهه وراڻي ڏنو. ۽ ٽيبل تي ٺڪ هڻي، ٻيري کي سڌي، پاڻيءَ لاءِ چوي ٿو.

'نراسائيءَ جي ڳالهه ته ناهي. قومي تحريڪن ۾ اهي لاها چاڙها ته ايندا ئي آهن.' احمد چوي ٿو، 'مان وڏيڪ ته ڊيگهه نٿو ڪيان، پر هڪ ڳالهه چوانءِ، سنڌ کي ۽ سنڌين کي ڪو ختم ڪري نٿو سگهي. خاميون ۽ ڪمزوريون پنهنجي جاءِ تي آهن. پر بنيادي ڳالهه آهي ته، مجموعي طور سنڌين ۾ قومي جاڳرتا ۽ پنهنجي قومي وجود جو احساس ڏينهن لڳو آهي. مٺاڇرو سهي، جذباتي سهي، ناپختو سهي، پر پيدا ٿيو آهي، وڌي رهيو آهي ۽ باقاعدي Resistance Form وٺي رهيو آهي. جنهن کي هاڻي ڪابه مڪاري ۽ طاقت پوءِ چاهي اهو اسلام يا پاڪستان جي نالي ۾ ڪئي وڃي، دٻائي يا موڙي يا ڪچلي نٿي سگهي. هيءَ به حقيقت آهي ته، سنڌ جا نيشنلسٽ، هارين وٽ وڃڻ بجاءِ، وڏيرن جي پٺيان ڀٽڪندا رهيا آهن ۽ هارين جي مسئلن کي بنهه نه کنيو اٿن. ۽ پرورشين پناهگير ڪامريڊن جا پٺو ٿيو پيا هلن.

www.sindhsalamat.com

جن جون ناڪيليون ڪراچيءَ جي ڪالونين ۾ پکڙيل آهن، پروپئگنڊا وارا ايجنسيءَ جو ڪم پيا ڪن. پيپلز پارٽيءَ وارا مهاجرن سڄو پنجابين جي مفادن سان غداري نه ڪرڻ جا اعلان پيا ڪن. ان هوندي به، سنڌ جا ماڻهو انهن جي پٺيان آهن. اسلامي برانڊ جماعتون پڌريون سنڌ دشمن آهن. ۽ مڊل ڪلاس ۽ دانشورن جا حال تو پڌايا: برابر سڀ حقيقتون آهن. پر سدائين ته اهي نه رهنديون؟ نيٺ هيءَ حاڪميءَ ۽ غلاميءَ جي ڇڪتاڻ سنڌ جي ماڻهن کي صحيح سوچ جو احساس ڏياريندي. شعور ڏيندي، پختگي ڏيندي، تجربو ڏيندي. ۽ اهو سڀ ڪجهه ڏيندي، جيڪو قومي حقن کي حاصل ڪرڻ لاءِ ضروري آهي.......'

'يار خدا جي واسطي اها سياست بند ڪيو.' نواز هٿ ٻڌي چوي ٿو، 'هوڏانهن لسٽون پيون ٺهن ۽ هتي اوهان هوٽل ۾ ههڙيون خطرناڪ ڳالهيون پيا ٿا ڪيو. ميان ڪجهه ڪونه ورندو. ڦٻيون ٻه رکيو اهي ڳالهيون اتوَ نه؟ ماٺ ڪري نوڪريءَ ٻوڪريءَ جي ڪا ڳالهه ڪيو. اجايو پيا ٿا ـــ'

'ٺهيو. هاڻي سياسي ڳالهيون نٿا ڪيون. بس. ٻي ڪا ڳالهه ڪيو.' احمد مرڪي چوي ٿو.

'ٻي ڳالهه اها ته، سگريٽ گهراءِ. ڳالهايو اوهان پئي، مٿي ۾ سور مونکي پيو آهي.' نواز چوي ٿو.

احمد ولس جو پاڪيٽ گهرائي ٿو. سگريٽ ڇڪين ٿا. ٽيبل جي آس پاس دونهون. ان دوران پاڻ خاموش ويٺل. ڪا گهڙيون خاموشي. پوءِ.

'نواز تنهنجا لوافيئرس ڪٿي پهتا آهن؟ مون ٻڌو آهي ته هڪ 'پيڻ' ٺاهي اٿئي؟' شاهه کوڻ لاءِ چويس ٿو.

'ڪهڙا يار افيئرس اسان جهڙن غريبن جا. مڙئي دل پشوري، يونيورسٽيءَ جون ڇوڪريون، انهن مردن کي ٽيون چاهين، جنهن وٽ دولت هجي، ڪار بنگلو وغيره. سماجي حيثيت هجيس. ۽ وڏيڪ آئڊيل ڇوڪرين لاءِ شهريت هجي. مون وٽ اهي ٽئي

شيون ناهن. انهيءَ ڪري.‘ نواز سگريٽ جو ڪش هڻي ٿو.
’پلا اها ڪيتري قدر حقيقت آهي ته، تون اڄڪلهه فري سيڪس جو ڏاڍو پرچارڪ ٿي پيو آهين؟‘ شاهه وڏ يڪ چيڙڻ لاءِ چويس ٿو.
’اسان جي نصيب ۾ رڳو آهي ئي پرچار، يعني زباني لست. جنهن کي ذهني عياشي به چوندا آهن.‘ نواز چپٽي وڄائي آڱرين جي وچ ۾ جهليل سگريٽ جو ڦلو ڪيرائي ٿو ’هتي فري سيڪس لاءِ ڪجهه بنيادي لوازمات آهن: هڪ ته عدد پيٽ هجي جنهن کي ـــ بارٽر سسٽم هيٺ ايڪسچينج ڪري سگهجي. يا ته دولت هجي يا ٽيلنٽ ۽ گنس هجن يا ڪا حيثيت هجي مثلا ليڊري وغيره. انڪري منهنجو فري سيڪس پنهنجو پاڻ سان آهي.‘ چانيءَ تي هٿ هڻي چوي ٿو.
سڀ کلن ٿا. ڪا مهل خاموشي.
’هلون هاڻي.‘ پاڻ خاموشي ٽوڙيندي چوي ٿو.
بل ڏئي اٿن ٿا.

صبح جا ساڍا اٺ کن:
جنرل پوسٽ آفيس ۽ ريڊيو پاڪستان جي وچ واري روڊ تي اڇي رنگ جي ڪار بيٺل. پرسان هڪ فوجي آفيسر وردي ۾ ۽ هڪ اسڪوٽر ۽ هڪ نوجوان اڇي پتلون ۽ گلابي ٽي شرٽ سان ڪجهه جهڪيل. پاسن کان پري پري، فٽ پاٿ تي، پريس ڪلب جي در وٽ بيٺل، ڊنل، هيسيل، تماشو ڏسندڙ. پاڻ، جو يونيورسٽيءَ جي اولڊ ڪئمپس ڏانهن وڃي رهيو هو، پڻ ساڻ تماش بين جي حيثيت سان بيهي ٿو. ڏسي ٿو.
’بس سر، Excuse Me.‘ نوجوان ٻانهون ٻڌي ليلائيندي چوي ٿو.
’نو نو، مرغا بنو.‘ فوجي آفيسر ڏنڊي هوا ۾ ڦيرائيندي چوي ٿو
’سرـــ‘
’چا ڳالهه آهي.‘ پرسان بيٺل هڪ کان پڇي ٿو. جنهن جي

www.sindhsalamat.com

سنهن جو رنگ ڦريل آهي.

' اِهو اسڪوٽر وارو، فوجي آفيسر جي ڪار ڪان اڳڀ پيو ڪيڻ. انهيءَ ڪري ....' وراڻي ٿو.

' ٽيڊي پينٽ سان مرغو ڪيئن نهي، هنجي ته پينٽ ئي ڦاٽي پوندي .' ڪو پيو ٻيئل چوي ٿو .

نوجوان ليلائي رهيو آهي. ' جلدي ڪرو جلدي ڪرو .' فوجي آفيسر هوا ۾ ڏنڊي ڦيرائي رهيو آهي .

سنڌس وار ڪانڊارجنڊڙ. 'سيڪنڊريٽ سٽيزن.' 'نه. انڪان به ڪريل.'

' اڇا چل بي. ' فوجي، نوجوان جي چتڙن جي وچ ۾ ڏنڊيءَ جو چيڙو رکي، ان سان ڌڪو ڏيندي چوي ٿو. ۽ ڪار ۾ ويهي زُم سان دروازو بند ڪري، هليو وڃي ٿو.

اسڪوٽر وارو نوجوان، سواءِ ڪيڏانهن نهارڻ جي، اسڪوٽر تي چڙهي يونيورسٽيءَ جي پاسي ڏانهن هليو وڃي ٿو.

ڏسندڙ، سواءِ ڪجهه ڪڇڻ جي پنهنجن ٻيئل، هڪ هنڌ ڇميل وجودن ڪي چرپر ڏين ٿا. خاموش ۽ مئل انداز ۾ رڳو چرڻ وقت مئل چهرن هڪ ٻئي ڏانهن ڏٺو: اکين ۾ ڪجهه به نه هو. چهرن ۾ ڪجهه به نه. زندگيءَ جي اهڃاڻ جي ذري نه. نه موت! پاڻ به اڳتي رڙهي ٿو. 'جيڪڏهن مان انهيءَ نوجوان جي جاءِ تي هجان ها ته ـ؟' ۽ تصور ڪري ٿو پاڻکي ان نوجوان جي جاءِ تي ٻيئل. 'مان جواب ڏيانس ها. پوءِ چاهي ڪهڙي به بي عزتي ڪري ها. وڌ ۾ وڌ ڏنڊيون هڻي ها، يا ماڻهن آڏو ماري، فوجي ڪورٽ ۾ موڪلي هان.' پاڻ مار ڪائينڊڙ روڊ تي، ماڻهن آڏو. ماڻهن جون نظرون ڪتل منجهس: بي عزتو. ذليل. ڪريل. رڳو رحم ڪائينڊڙ نظرون.

وڌي رهيو آهي. پرسان لنگهندڙ به فوجي سپاهي وردين ۾. ڏانهن ڏسي ٿو. يونيورسيءَ جي گيٽ تي اچڻ تي چاڻ پوليس ٿي: دروازا بند. فوجي سپاهي ٻيئل. 'يونيورسٽي فوج

جي حوالي ٿيل.' مين گيٽ جي شيشن مان اندر ڏسي ٿو: راڪاس گهميل. پڙ پانگ. فوجي سپاهي پارڪ ۾، ڪي ستا پيا آهن، ته ڪي تاس پيا کيڏن. ڪي رائفلون جهليو هلي رهيا آهن.

ماني کائي ليٽيو آهي. پاچاڻس پارن سميت ننڊ پئي آهي.

پاڻس به پنهنجي کٽ تي سنتو پيو آهي. ٻتي وسايل. خاموشي.

'اهو— يونيورسٽيءَ مان گرفتاريون ڪيون اٿن ڇا؟' اوندهه ۾ پاڻس جو آواز.

'جي؟ — ها. ليڪچرار ۽ شاگرد.'

پاڻس وري خاموش. لڳي ٿو هن سوال آهين ئي پڇيو آهي. گهڙي رکي چوي ٿو: 'تون خيال ڪجانءِ. متان وري انهن ڦڏن ۾ ڦاسين.'

پاڻ چپ.

پاڻس وري چوي ٿو: 'سنڌ ته ٺيڪ آهي، پر وقت ڪي ڏسبو آهي. هينئر اهو وقت ڪونهي. فوجي هاڻ آهي ناهن. هوندن به تو انهيءَ جيئي سنڌ مان ڇا ڪٽيو آهي؟ اسين غريب ماڻهو ....'

'ٺيڪ آهي ادا.' جان ڇڏائڻ لاءِ آهستي چوي ٿو.

'پنجابين جو ظلم ته برابر آهي. پناهگيرن به ملڪ کي ڀيلي ڇڏيو آهي' پاڻس اچا سمجهائڻ جي موڊ ۾ آهي، 'پر انهن کي هتي سنڌ ۾ آندو ڪنهن؟ آهي به ته سنڌي آهن. يا ڪي پيا؟ ون يونٽ ٽٽو، ڪيترا سنڌي آفيسر آيا آهن، ڇا ٿيو؟ ميان غريب جو ڪير ڪونهي ....' ڳالهائيندو رهي ٿو.

ڪيس پاڻس جو اهو ڳالهائڻ بنهه ٽٽو وٽي. چڙ ڏيارينڊڙ لڳيس ٿو. پر چُپ آهي.

اڄ ڪنهن پان واري کي پريءَ بزار ۾ ڦنڊڪا هنيا اٿن. ڀي آني وارو ماچيس، چئين آني ٿي ڏنائين. هيڏا وڏا سينيا بلئڪ ميلون ڪن، آفيسر رشوتون کائن، اتي ڪجهه ڪونهي. باقي هڪ غريب ڀچڙيوال — ۽ هڪ ڀهراڙيءَ واري سنڌيءَ کي

ڇوراهي تي لڪڻ سان ماريو اٿن، پنڪا پنڪا لاهي سڄون پٺي ڏاڍو بي عزتو ڪيو اٿنس. هڪ پٽ جي پاسي ۾ پٺي مٿنيائين.“ ڀاڙس اڃا تائين ڳالهائي رهيو آهي، ’وقت ڏاڍو تنگ اچي ويو آهي. ڪنهن غريب جي نہ عزت محفوظ، نہ جان ....“

ڀاڙس ڪي پنڌڻ ڇڏي ڏنو اٿائين. ننڊ لاءِ پٿوڙي رهيو آهي.

www.sindhsalamat.com

‘Crush - India‘ ’هندستان کي ڪچليو‘ ـ هلندڙ فوجي
ٽرڪون روڊن تي. ويٺل تن ۾ فوجي سپاهي وردين سان. چڪر
ڪاٽي رهيون آهن. ’هماري پاڪ افواج ـ زنده باد.‘ ـ ’پاڪ
افواج کي جانباز ـ زنده باد.‘ انبوهه طرفان بيهاريل سي فوجي
ٽرڪون، جيپون. فوجين جي ڳچين ۾ پوندڙ گلن جا هار. ڪين
ملندڙ گلدستا. منهن جا ڏيا. عقيدت وچان چمندڙ تن جا هٿ.
’نعرهءِ تڪبير. ـ الله اڪبر.‘ ـ نعرهءِ تڪبير الله اڪبر.‘ ـ
’پاڪستان زنده باد. ـ ’پاڪستان زنده باد.‘ ـ هندستان سامراج
ڪو ـ ڪچل دين گي.‘ ـ ’فتح! فتح! فتح!‘
’وهم جا رها هي سوئر ڪا بچا.‘ ـ ’مگ لڙاڪا هي.‘
ـ ’نهين ڇوڙين گي. يه آواز سن رهي هو؟ ـ اينٽي ائرڪرافٽس
گن ڪي هي. اپني هي.‘ ’مادرچو.... ڪيسي گوليان ٺڙا ٺڙ
لگا رها هي.‘ ـ ’ڀاڳ گيا.‘ ـ ’نعرهءِ تڪبير. الله اڪبر.‘ ـ
’ابي آواز نه لڳائو.‘ ـ ’يه سائرن والا الو ڪا پٺا سو گيا
ڪيا؟‘ ـ ’نهين بي. اب دوسرا رائونڊ ڪري گا.‘ ....

’او ڀائو! بيل گاڏيءَ کي پاسي ڪري بيهار. سائرن
ٿي چڪو آهي.‘

ڏڳي گاڏيءَ وارو سواءِ ڪنهن ڌيان ڏيڻ جي، پاڇين
سان سٽيل ڏڳي گاڏي هڪليندو وڃي ٿو. ڏڳي گاڏيءَ مان
ايندڙ چيڪاٽ. ’ڀائو ـــ او رئيس....‘ روڊ جي پاسن ۽ ڪنڊن
۾ بيٺل ماڻهن جا آواز. ڏڳي گاڏيءَ وارو بي پرواهه. رضاڪارن
جو ٽولو ڏانهنس وڌي ٿو. زوريءَ ڏڳن کي بيهارين ٿا ـ ’يه
سنڌي ڪيسي چوتيي هين! ـــ

’اڙي اڳ نه جهليو پيٽان ـ‘

’وڏيرا، سائرن ٿيو آهي. هندستاني جهاز ٿا اچن. ٻم ڦٽا

www.sindhsalamat.com

ڪندا. ٻيلن ڪي ڇوڙي پاسي ڪري ٻيهار.' هڪ رضاڪار سمجهائيس ٿو.

'اڙي پاسي ٿيو پيٺان. هندستاني جهاز ٿا اچن. سٽ ئي پي ويا آهيو.'

زوريءَ ڍڪي گاڏيءَ کي هڪ پاسي گهلين ٿا.

(سوچي ٿو: سنڌي هن جنگ ۾ ڪيڏا نه لاتعلق، الڳ ٿلڳ ۽ غير جانبدار آهن!!)

اوندهه. رضاڪارن جي لٺين جا ٺڪا. 'بتي بجهائو–' – 'بتي بجهائو.' – روشني آ رهي هي.' – 'يه سالا ڪوئي عوامي ليگي هي.' – ووئي — لائيٽ باهر آ رهي هي.' "يه سنڌي ڪا گهر هي نا؟ يه لوگ پاڪستان سي سچي نهين هين."

فتح! فتح! هر محاذ پر فتح! هماري افواج ني دشمن کي ڇڪي ڇڙا ديئي....

.... سيڪٽر پر دشمن ڪي مڪارانه بزدلانه حملي ڪو پسپا ڪرديا .... حوصلي بلند ....

– ڪي خبر ڪٿي پهتا آهن؟

– ٻڌڻ ۾ آيو آهي ته عمرڪوٽ ڏانهن وڌي رهيا آهن.

– اها رفتار رهي ته پوءِ حيدرآباد پري ناهي.

– ها.

– ها يار جلد اچن ته ڇٽي جند.

– توکي ائين نه چوڻ گهرجي. نيٺ هو اسان جا دشمن آهن.

– اسان سنڌين لاءِ ڪهڙو فرق ٿو پوي! هڪ غلام قوم لاءِ اهو اهم ڪونهي ته، سندن حاڪم ڪير آهي. هتي پوءِ گهٽ ۾ گهٽ جمهوريت ته آهي. اسانجي قومي Identity کي ته ڪچليو نه ويندو. سنڌي ....

– بڪواس نه ڪر. نيشنلزم جي به ڪا حد هوندي آهي.

– اها حد ڪهڙي آهي؟ پيارا ياد رکجانءِ، اهي پنجابي فوجي، بنگالين کي مارڻ کانپوءِ توکي وڌندءِ.

– ٺيڪ آهي. مان ڪنهن هندوءَ جي هٿان مرڻ بجاءِ، پنجابي مسلمان هٿان مرڻ وڌيڪ پسند ڪندس. نيٺ هيءُ مسلمان ته آهي.

بنگالي ڪنوارين ڇوڪرين جون ڪٽيون. ڪڏ ڪوٺن تي سوين لاش. الشمس البدر جي رضاڪارن .... ڳوٺن کي باهيون. تيل جي ڪڙهندڙ ڪڙاهين ۾ بنگالي مائرن آڏو ٻارن کي ذبح .... لکين بنگالي هندستان جي پناهگيري ڪئمپن ۾. وڏندڙ تعداد .... بنگالي دانشورن کي ماري پوريو ويو. سنڌس لاش. ڀاڄوڪڙ پاڪستاني فوجين جي وردين ۾ اعليٰ درجي جي سينٽ لڳل. شراب جون بوتلون .... ميدانن ۾ ڳڏ ڪري ڇرن، ڀالن ۽ چاڪن سان ڪٺو ويو. انڌا ڌنڌ بمباري ....

بي. بي. سي ۽ آڪاش واڻي دشمن جون ريڊيو اسٽيشنون آهن. انهن تي اعتبار نه ڪريو.

– ڏٺي خبر ڏاڍيون مٺايون پيو کائين.

– بس يار ٽڪا خان پيو اچي. انڪري مون سوچيو ته کائي وٺان.

– !؟ –

– ڳالهه دراصل هيءَ آهي ته جيئن ئي پڪو ٽڪا خان کي سنڌ ۾ مقرر ڪري رهيا آهن، يقين ٿي ويم ته موت يقيني آهي. انڪري سوچيم ته کائي پي وٺان. زندگي ڪي ڏهاڙا آهي ....

– پر تون ڇو ٿو ڊڄين!؟ تو ته سياست ڇڏي ڏني نه؟

– عجيب مصيبت آهي، هن ملڪ ۾. ڪڏهن شاگرديءَ جي زماني ۾ سياست ۾ حصو ورتو هوم. ان ڪان پوءِ ٻه ٻه دفعا پوليس وارا گهر آيا آهن ۽ ٿاڻي تي وٺي ويا آهن. يار، ڪا سڪيورٽي ڪانهي. ۽ هينئر ٽڪا خان ايندو. هنن حالتن ۾ ته هتي به بنگال وانگر چونڊي چونڊي مارائيندا.

ڪلهه صبح جو اهو ٽڪا خان وارو افواهه پڌم. منجهند

www.sindhsalamat.com

جو هڪ هوٽل ۾ ويٺي ويٺي اوچتو عجيب قسم جو احساس وڪوڙي ويو. بس يار ٽوڪي ڇا ٻڌايان. مان ان احساس کي Express نٿو ڪري سگهان. ان گهڙيءَ کان وٺي هن وقت تائين مان ڪئين دفعا انتهائي ڀيانڪ ۽ اذيت ناڪ ڏنگن مان مري چڪو آهيان: ڪڏهن پنهنجو پيٽ چيرجندڙ ۽ آنڊا ٻاهر نڪتل ڏٺا اٿم. ڪيڏي سهل پنهنجي ڪُل تيز چاقوءَ سان لهندي ڏٺي اٿم. ڪڏهن پاڻ کي اکيون نڪتل ۽ ڪليون نرڙ ۾ کپجندڙ حالتن ۾ ڏٺو اٿم. ته ڪڏهن ٻه سان اڏيل عمارت منجهه پاڻ کي ٽٽ پندو ڦٽڪندو ڏٺو اٿم! ۽ هلندي هلندي جنهن ٻه پناهگير ڏاڙهيءَ واري کي ڏٺو اٿم ته ان ويساهه سان، پڪ اهو الشمس يا البدر جو رضاڪار آهي. مونکي سنڌي ڏسي هينئر خنجر ڪيندو ۽ پيٽ ۾ کپي ڏيندو. ۽ ان وقت ڏڪڻي ۽ پگهر. ۽ جڏهن ٻه ڪنهن پنجابي فوجيءَ کي ڏسان ٿو، لڳيم ٿو بس اجهو مون ڏانهن وڌيو ۽ پوءِ هنجا هٿ منهنجي ڳچيءَ ۾. منهنجا دوڏا ڪوپن منجهان ٻاهر نڪري آيل. وات ڦاٽل. جڀ نڪتل. ۽ نڙيءَ مان عجيب ڪيڪڙاٽي ۽ گهگها آواز.

— تون واقعي حد کان وڌيڪ حساس آهين. — ڀلا ڀيا کهڙا کهڙا عيش ڪيئه؟

— ڪلهه کان وٺي فروٽ جام ڪاڏو اٿم. ۽ شهر جي گهٽي گهٽي گهميو آهيان. ۽ هرهنڌ مون نئين زندگي پسي آهي. هر شي ۾ عجيب قسم جي دلڪشي خوبصورتي ۽ نواڻ ڏٺي اٿم. حسرت ارمان ۽ اداسيءَ ساڻ. ڪلهه شام Brothel ۾ ويو هوس. جيتوڻيڪ هوءَ ڪاٺي هئي ۽ اڏڙوت، چاڪاڻ ته رات جو ڏهين بجي ڪانپوءِ منجهائن چونڊ ڪري، ويگنن ۾ ڪيڏانهن نيو ويندو آهي. جيڪي، رات جو دير سان موٽڻ وقت چڪنا چور هونديون آهن. ۽ ڏينهن جو ڏنڌي لائق نه هونديون آهن. باقي وڃي ڪاڪڙ ڪوڪڙ بچنديون آهن. بهرحال مون انهيءَ ڪاٺي ۽ اڏڙوت مان ٻه تڪميل ۽ تسڪين جو اهو احساس ماڻيو، جيڪو اڳي

www.sindhsalamat.com

ڪنهن نوجوان ـ مان به نه ماڻهو هوم. سون وٽ باقي چار رپيا ۽ ڪي آنا بچيا آهن، پن رپين جي مٺائي ڪاڍي اٿم. اسپيشل چانهه پيئندس. ۽ باقي—

—۽ پوءِ—؟

—پوءِ گهر ويهي مرڻ جو انتظار ڪندس. دراصل موجوده حالتن ۾، اسان سنڌين لاءِ مان سمجهان ٿو ته، بنيادي مسئلو آهي ته مرڻ جي ڪهڙي شڪل اختيار ڪجي. يعني ته پالن، خنجرن ۽ ڏنڊن مان پيٽ ڦاڙائي، آنڊا ڪيرائي، ڪلون لهرائي، جسم جي پوني پوني ڪپائي ٽڪڙي ٽڪڙي، ڇپچلائي ڇچلائي ۽ پنهنجين زالن، ڀينرن ۽ ننڍين ٻارن سان ٿيندڙ جبري بدفعلي ڏسندي ڏسندي مرون. يا، جيئن مان پنهنجي مرڻ جو قسم جو چونڊيو آهي: ننڊ جي گولين جو تمام گهڻو اووردوز کائي سمهي رهجي. منهنجي خيال ۾ مرڻ جو اهو طريقو انتهائي آسان، مهذب، نفيس ڪاٻه تڪليف نه ڏيندڙ ۽ پروقار آهي.

—پر اسانکي پنهنجو پاڻ کي مارڻ لاءِ به— ڪنهن شڪل اختيار ڪرڻ جي چونڊ جو حق ناهي. (ڏڪي مرڪ چپن تي).

— ڪلاڪ اڳ سونکي مختيار مليو هو. چيائين، ٿيون ڏينهن بي بي سيءَ تان خبرون ٻڌندي، اوچتو ئي اوچتو سون کي الائي ڇا ٿي ويو: ڏسان ته منهنجي ننڍي ڀيڻ نپٽ اگهاڙي فوجين ۾ وڪوڙيل. امان کي هڪ فوجي مٿي وارو رائفل جو ڪنداڪ هنيو آهي ۽ هوءَ ٻرڪندي پٽي وڃي. بابا اونڌي منهن اڱڻ تي مٿو پيو آهي ۽ پرسان رت جو ڍُبو. اوڏي مهل ئي منهنجي ڀيڻ منهنجي سامهون خبرن ٻڌڻ لاءِ ڪرسيءَ تي اچي ويٺي. اوچتو ڪرنٽ وانگر دل ۾ خيال آيم، هنکي ۽ امان کي گهر پيل بندوق سان ماري ۽ پوءِ پاڻ کي گولي هڻي ماري ڇڏيان؟! يار، اسين سنڌي هن دور ۾ زندگيءَ ۽ موت جي ڪيڏي نه اذيتناڪ پوگينا ۽ پيانڪ پر واٽي تي لوئجون پوئجون پيا. (!!) ڏسندي، ٻڌندي، محسوس ڪندي، پٽڪندو رهيو آهي.

www.sindhsalamat.com

راتين جي اوندهه ۾، ڏينهن جي روشنيءَ ۾. گهٽين ۾، روڊن تي. هوٽلن ۾. دڪان تي. حيدرآباد جي هر ان هنڌ جتي زندگيءَ جو ذرو به اهڃاڻ آهي: مروٽيل، پرجوش، سڏڪندڙ، هنبوڇيون هڻندڙ، ڀيڙجندڙ، خوشيون ملهائيندڙ. ۽ سڀ اٿس رڳي ڀيڙا، ڀوڳنا. عذاب. زندهه هجڻ ڪارڻ عذاب.

سچ لڳي ٿي ته ڪا مهل ٿي آهي. وقت، پنهنجون وکون سواءِ ڪنهن احساس ۽ آواز جي پاڻ اوندهه ڏانهن وڌائيندو پيو ٿو وڃي. ۽ ائين جيئن زندگي سواءِ ڪنهن احساس ۽ آواز جي موت جي اوندانهين غار ڏانهن وڌندي رهي ٿي. زندگيءَ جي هر وک فنا ڏانهن.

ٻاهريون در کولي ٻاهر وڃڻ لاءِ وڌي ٿو، ته پاڙس جو آواز:

'ڪيڏانهن ٿو وڃين؟'

'بس ادا، اتيئي.'

'ڪجهه خيال ڪري هلجانءِ، پاڻ هنن پناهگير ڀاڙي وارن جي نظرن ۾ آهيون. اهو چورو زيديءَ جو پٽ جيڪو رضاڪار ٿيو آهي، چوي پيو ته اوهانجي گهر مان لائيٽ جا ڪرڻا ٻاهر اچن ٿا، جڏهن سون چيو مانس ته اسان ته مرڳو مين سئيچ ئي بند ڪري ڇڏيو آهي ۽ رات جي ماني شام جو پنجين اندر ڪري ڇڏيندا آهيون. ته چيائين: ويسي آپ تو بهت سنجيدهه هين، البته آپ ڪي ڇوٽي ڀائي صاحب ذرا جيئي سنڌ سي تعلق رکتي هين. اس لئي .... آپس ۾ اختلافات هوتي رهتي هين، ليڪن يه وقت اتحاد اور حب الوطني ڪا متقاضي هي. ڪيڏا نه ڪميڻا ۽ ذليل انسان آهن هي.'

'ٺيڪ آهي.' ٻاهر وڃڻ لاءِ وک وڌائي ٿو ته پاڙس جي ڳالهائڻ جو سلسلو جاري هئڻ ڪارڻ بيهي رهي ٿو. پاڙس چئي رهيو آهي:

'آفيس ۾ پناهگير هيڊڪلارڪ چوي پيو ته اوهان سنڌي

ڏاڍي اطمينان ۾ آهيون چاڪاڻ ته هندستاني جهاز حيدرآباد جي سنڌي علائقن ۾ بمباري ڪرڻ بجاءِ لطيف آباد ۽ ٻين مهاجر آبادين تي بمباري ڪن ٿا. جو هندستاني جهازن جي پائليٽن ڪي هدايتون مليل آهن ته سنڌي علائقن تي بمباري نه ڪيو. چاڪاڻ ته سنڌي اڪنڊ ڀارت جا پڪا حامي آهن. ۽ انهيءَ ساڳي ڪلارڪ جو ڀاءُ، جنگ ٿيڻ کان اڳم منڍ ۾ بنگال ويو، ته نوجوان بنگالڻيون مفت ۾ عيش لاءِ ملن ٿيون. ۽ بنگالين جي هندستان لڏڻ ڪري ڪيتريون جايون، ڪارخانا وغيره خالي پيا آهن. تن تي قبضو ڪرڻ لاءِ.'

'ها، شروع ۾ مهاجر ۽ پنجابي محض انهيءَ لاءِ بنگال ويا هئا.' چوي ٿو. 'ٺيڪ آهي ادا، مان خيال ڪندس.'

دروازو بند ڪري ٻاهر اچي ٿو.

هلي رهيو آهي. پٺيرين محسوس ڪري ٿو. پوءِ ڏسي ٿو پڪ سان. سنڌس پٺيان، اصل لڳو لڳ ڪو پراسرار شخص هلي رهيو آهي. ڪاري ڏاڙهي. اڇي ڪپڙي جي ٽوپي. پهراڻ. وڏن پائنچن وارو پاجامون. هٿ ۾ لٺ. اکين تي ڪارو چشمون. جسم ۾ ڊپ جي لهر. اهو شخص خاموشيءَ سان ڪلهي تي هٿ رکيس ٿو. ٻيهي ٿو رهي. هراس.

'سڃاتئي؟'

'نه.'

چئبو منهنجو ميڪ اپ ڪامياب آهي. هم هم هم....'

'سڃاتم. آواز مان.'

'تم اچا آواز تي محنت ڪرڻي پوندي. خير. ڀلا ٻڌاءِ ته اڄڪلهه ڪهڙي سرگرمي آهي؟'

'سرگرمي؟! ڪا به نه.'

'هن موقعي تي به خاموشي! اها ته زيادتي آهي پارٽنر، ڊرامائي انداز. پاڻ چپ.

'پارٽنر، هتي ڳالهائڻ مناسب ناهي، هل ته ڪنهن Safe جاءِ تي هلي ڳالهايون مان خاص توسان ملڻ لاءِ هتي آيو

www.sindhsalamat.com

هوس. هلون؟'

'پر ڪيڏانهن؟'

'اهو مون تي ڇڏ. پر اهو ياد رک U.G جي حالت ۾ اهي جايون پڇبيون ناهن.'

هُئي رڪشا تي چڙهي، اچي موريءَ تي اچن ڏا. ۽ ڦليليءَ جي ڪناري، ڪيڙن جي آڙ وٺي، اهڙي ريت وهن ڏا، جو ايڪڙ ٻيڪڙ، ايندڙ ويندڙ ماڻهو سمجهي ته ائين ئي ڪچهري ويٺا ڪن.

'هن دور ۾ تو جهڙو ماڻهو به خاموش رهي ته پوءِ هن قوم جو ڇا ٿيندو' هو ڳالهائي رهيو آهي، 'نيٺ اسين سنڌي نوجوان جنڪي ذرو به ترقي پسند سياسي شعور آهي، هن وقت به ڪجهه نه ڪنداسين ته پوءِ ڪڏهن ڪنداسين!.... نيٺ زندگيءَ جو ڪو مقصد ته هوندو آهي .... هينئر سنڌ جي تاريخ ٺهي رهي آهي، نيٺ هن ۾ تنهنجو يا منهنجو ڪهڙو رول هئڻ گهرجي. اهو اڄ جو اهم ۽ بنيادي سوال آهي؛ هر محب وطن ۽ ترقي پسند سنڌيءَ لاءِ .... تاريخي جوابداري به ته ڪنهن شي جو نالو آهي، دوست! ....

چند سا ٿين Resistance Moment هلائڻ لاءِ هڪ سيل ڏاهيو آهي. حال في الحال اسين انجا ٽي ميمبر آهيون. منهنجي ذهن ۾ تون هئين، انجو سبب اهو آهي ته، سان توکي هر اسٽوڊنٽس موومينٽ ۾ ۽ جيل ۾ جاچيندو رهيو آهيان. جيڪو اسان ڪميونسٽن جو ڪم آهي. ماڻهوءَ کي پرکي ۽ ڦاسايون. مون توسان جيل ۾ C.P جو ذڪر ڪيو هو. نه؟

'ته هيءَ Resistance Moment، اوهانجي C.P طرفان هلائي پئي وڃي؟'

'Initiative ته پارٽيءَ جو آهي. پر هيءَ موومينٽ بنيادي طور قومي جمهوري تحريڪ جو هڪ حصو هوندي. ۽ نيشنل يونائيٽيڊ فرنٽ جي شڪل ۾ هلائي ويندي. ڇاڪاڻ ته هن ۾ سنڌ جا ترقي پسند قوم پرست، جمهوريت پسند، ڪميونسٽ ۽ ٻيا ترقي پسند عناصر شامل هوندا. جي هڪ ڪامن ڪاز، يعني National Resistance لاءِ گڏجي جدوجهد ڪندا.'

www.sindhsalamat.com

’مونکي ڪهڙي حيثيت سان ٿو شامل ڪرين؟‘

’هه هه .... اهو سوال ته مونکي توکان پڇڻ گهربو هو.‘

پر مونکي خود خبر ناهي ته سان ڇاهيان! نيشنلسٽ؟ ڪميونسٽ! يا ٻيو ڪجهه. البت پنهنجي باري ۾ هڪ ڳالهه ڄاڻان ٿو: مونکي نوڪري کپي. جيئن منهنجو گذر سفر ٿئي. ۽ بس. باقي هر ازم جي باري ۾، پوءِ اهو نيشنلزم هجي يا سوشلزم هجي— سان انهن تي فقط ڳالهايو آهي، بحث ڪيو آهي، ڪئي رايا ڏنا اٿم، جيڪي هڪ ئي ڳالهه جي باري ۾ مختلف هوندا آهن. ۽ ڪڏهن هن انتهائي جوش وچان بحث ڪري، پوءِ پنهنجي منهن پڇتائيندو آهيان: اجائي ٻکي هيم. لا حاصل آهي. بي معنيٰ آهي ....‘

’هاڻي حرامپڻائي نه ڪر. اهو پيٽي بورزوائي انٽيلڪچيوئلزم ڇڏي ڏي. گذر سفر ته ڪنهن به ڪندو رهي ٿو. هن سماج ۾ توکي ڪهڙي نوڪري ملي سگهي ٿي؟ ڪلارڪي! بس نه؟ جيڪڏهن تون هارين ۾ تحريڪ لاءِ ڪم ڪرين ته ڇا هو توکي کائڻ لاءِ ويلي تي لسيءَ جو وٽو ۽ هڪ ڍوڍو به ڏئي نه سگهندا. تو جهڙن سنڌي نوجوانن لاءِ سوشلزم جي تحريڪ ۾ اچڻ کانسواءِ ٻيو ڪو چارو ناهي. پارٽنر، هڪ ڳالهه سمجهه ۾ نه ٿي اچي، جيڪا منهنجي آڏو سنڌ سان وڏي ٽريجڊي آهي. اها هيءَ آهي ته: سنڌ جي مڊل ڪلاس مان سياسي ورڪر ۽ اڳواڻ گهٽ ٿا پيدا ٿين ۽ شاعر، اديب، ايڊيٽر، انٽيلڪچيوئل ڏاڍا. ڪاٿوئي ڪونهي! سياست ۾ وري جيڪي ٿورا گهڻا، سي رڳو يا نعري باز يا تقرير باز! يا پارٽ ٽائيم سياست ڪندڙ. اوهو! آئن ۾ ڏهه منٽ. مونکي پوري اٺين ٻجي ڪنهن ٻئي هنڌ ضروري پهچڻو آهي. پوءِ، تون ڇا ٿو چئين، سڀاڻي اسان جي ميٽنگ آهي. تحريڪ ۾ شريڪ ڪرڻ لاءِ تنهنجو نالو تجويز ڪيان؟‘

’ڀلي.‘ سواءِ ڪنهن ويچارڻ جي وراڻي ٿو.

’پوءِ سڀاڻي شام ساڍي ستين ٻجي هتي پاڻ ملنداسين. ۽

www.sindhsalamat.com

هتان گڏجي ڪيڏانهن هلنداسين. (Secrecy) جي خيال کان
مان توکي هينئر اهو نه ٻڌائيندس ته ڪيڏانهن هلنداسين. ساٿي،
هن دور ۾ سيڪريسي انتهائي اهم آهي. ۽ ها، هتي سياڻي پوري
ساڍي ستين ٻجي پهچي ويڃجانءِ. چاڪاڻ ته هن دور ۾ ٽائيم
انتهائي اهميت رکي ٿو. هلون هاڻي؟'
'ڀلي.'
'پنهي جو گڏ هلڻ ٺيڪ ناهي. پهرين تون وڃ يا مان؟
ڇڱو پهرين مان ٿو وڃان. ڇڱو: جيئي پورهيت عوام، جيئي سنڌ.'
پاڻ ڪجهه نٿو وراڻي. هن جي وڃڻ کانپوءِ گهر ڏانهن
وڃڻ لڳي ٿو.

'ساٿيو هاڻي ميٽنگ جي ڪارروائي شروع ڪرڻ گهرجي.'
'سائين هڪ منٽ. چانهه تيار آهي پي وٺون.'
'ٻادشاهه ائين قصو ڪيئن هلندو! ميٽنگ جو ٽائيم اٺ
هو. هينئر هوا اٺ پيا ٿين. وقت ۽ حالتن کي ڏسو. ساڍي يارهين
جي اندر پاڻ کي ميٽنگ ختم ڪرڻي آهي. سونتي ٻارهين کانپوءِ
نڪرڻ تي پابندي آهي. اوهان خود سمجهو ٿا. هنن ساٿين کي
ٻه گهرن ڏانهن پهچڻو آهي. تنهن کانسواءِ سائرن جو خطرو
رهي ٿو. منهنجي راءِ آهي ته چانهه ۽ ميٽنگ گڏوگڏ هلندي رهي.'
'ٺيڪ آهي جيئن اوهانجي مرضي.'
'ڇڱو ساٿيو ڪارروائي شروع ڪيون ٿا: سڀ کان پهرين
مان پنهنجي هن (ڏانهنس اشارو ڪندي) نئين ساٿيءَ کي خوشخبري
ٻڌايان ٿو ته، اسانجي هن سيل کيس ميمبر بڻائڻ منظور ڪيو
آهي. مان کيس ان لاءِ مبارڪباد ڏيان ٿو. ساٿي، (ڏانهنس
نهاريندي) اسين تعداد ۾ جيتوڻيڪ ٿورا آهيون، پر رُڪ جي
ديوار مثل آهيون. اسان پنهنجي هن (Resistance Moment)
جو بنياد تاريخ جي انتهائي سنگين ۽ خطرناڪ دور ۾ رکيو آهي.
مان هڪ ڳالهه اوهان تي واضح ڪري ڇڏيان ته، اسانجي

موومينٽ قومي ڪردار جي حامل آهي. ۽ هن ۾، هينئر جيڪي وينا آهيون، سي مختلف نظريا رکون ٿا. سائين، نيشنلسٽ آهي. ۽ اسانجو هي ساٿي به. ۽ مان ته اوهانجي آڏو۔' (ڪلهن کي لوڏيندي.)

ڪيس اهو سڀ ڪجهه رسمي ۽ عجيب عجيب لڳي ٿو.

'مان اوهانکي هن تحريڪ جا ڪجهه ٿلهي ليکي نارمس (Norms) ٻڌائيندس.' هو وري ڳالهائڻ شروع ڪري ٿو:

'هتي پنهنجو اوريجنل نالو ناهي ظاهر ڪرڻو. سڀني ساٿين پنهنجا پنهنجا فرضي نالا رکيا آهن. مثال طور مون پنهنجو نالو 'ساٿي' يعني ته ڪامريڊ رکيو آهي. هن ساٿي پنهنجو نالو دريا خان رکيو آهي ۽ هن ساٿيءَ هوشو. اسين هتي انهن نالن سان ڄاتا سڃاتا ۽ پڪاريا وينداسين. ٽائيم جي پابندي ضروري آهي. تنقيد، خود۔تنقيد جي اصول هيٺ اسين هڪ ٻئي جون غلطيون سڌارينداسين...'

'هي ڪميونسٽ ڪيڏو نمائشي آهي.' هن جي چرپر ۽ ڳالهائڻ انداز کي ڏسندي ڏسندي سوچي ٿو.

'ٺيڪ آهي ساٿيو؟' هو هاٿي مڙني ڏانهن منهن ڪري چوي ٿو. 'هينئر ايجنڊا مطابق ڪاروائي هلايون ٿا.' چانهه جو ڍڪ ڀريندي ايجنڊا پڙهي ٿو:

'۱. موجوده سياسي صورتحال جو جائزو۔ ۲. رپورٽنگ۔ ۳. اينڊڙ فيصلا. — منهنجو خيال آهي ته، سياسي صورتحال تي آخر ۾ ڳالهايون. سڀ کان پهرين هر هڪ ساٿي پنهنجي گذريل فيصلن بابت رپورٽ پيش ڪري.'

'ساٿيو، پهرين مان پنهنجي رپورٽ پيش ڪيان ٿو.' دريا خان چوي ٿو، 'مون ويڪلي بليٽن لاءِ اسٽينسل، قلم ۽ ڪاغذ وغيره سڀ هٿ ڪري ڇڏيا آهن. جنهن ڪلارڪ پنهنجي آفيس مان سائيڪلو اسٽائل ڪرڻ جو انجام ڪيو هو، سو هاڻي ڊپ ڪري ڦري ويو آهي. هن معاملي تي پيهر وري

غور ڪرڻو پوندو.'

'ته ڇا ڪٿي ٻئي هنڌ ٿي نٿو سگهي؟'

'مشڪل آهي. هن دور ۾.'

'ٺيڪ آهي. مان پنهنجي ليکي ڪوشش ڪندس. تون سڄو سامان مونکي ڏئي ڇڏجانءِ.' ساٿي ڪي گهڙيون خاموش رهندي، ڪجهه سوچيندي چوي ٿو، 'ساٿي، اوهان ليف ليٽ جو ڊرافٽ تيار ڪيو؟'

'ها سائين، رف لکيو اٿم. پڙهان؟ پر ٿورو ترسو، ٻاهران جائزو وٺي اچان، ڪٿي روشنيءَ جو ڪو ڪرڻو ته ٻاهر نٿو وڃي-'

ٻاهران ٿي اچي ٿو: 'سڀ ٺيڪ آهي. پڙهان؟' پڙهي ٿو:

سنڌيو - سجاڳ ٿيو!

حڪمران فوجي ٽولو هينئر ڇتو ٿي پيو آهي. بنگال جي قهري ۽ انسان-ڪش ڪاروائين مان پڌرو آهي ته، هيءُ قومي حقن، عوامي جمهوري، ترقي پسند تحريڪن ۽ پورهيت عوام جي سڄڻي جدوجهدن کي مڪمل طور ناس ڪرڻ ٿو چاهي. ۽ سموريون رجعت پسند طاقتون سندس همراهيءَ ۾ آهن. پر بنگال جو عظيم، بهادر ۽ جرئتمند عوام، انهن وحشين جو ڀرپور مقابلو ڪري رهيو آهي.

اسين سنڌ ڌرتيءَ واسين کي چتاءُ ٿا ڏيون ته اهو خوني ۽ نسل ڪشيءَ جو ڊرامون هتي به دهرايو ويندو.

سنڌ ڌرتيءَ جا محب وطنو، جمهوريت پرستو ۽ ترقي پسندو! تيار رهو-

www.sindhsalamat.com

— فوجي جنتا مردهہ باد. — بنگال جو عظيم عوام زندهہ باد.
— سنڌ جو عوام، بنگال جي عوام ساڻ آهي.
— مظلوم قوميت جي عوام جو اتحاد زندهہ باد.
— پنجاب پناهگير مستقل مفاد مردهہ باد.
— حب الوطني، ترقي پسندي، جمهوريت زندهہ باد.
پاران : — ....

پڙهڻ ڪانپوءِ، مڙني ڏانهن رايي لاءِ سواليہ انداز ۾ ڏسي ٿو.

’ ٺيڪ آهي.‘ دريا خان چوي ٿو.

’ اڇا ڪجهہ زوردار ۽ سخت هجي ها.‘ ساٿي چوي ٿو، ’ ٺيڪ آهي. شروعات ان سان ئي ڪيون ٿا. مونکي ڏيو. سان هيءُ ليف ليٽ ٻن ڏينهن جي اندر پنج هزار سائيڪلو اسٽائيل ڪرائي ڇڏيندس. هاڻي سوال آهي هنکي ورهائڻ جو —‘

ڪي گهڙيون سڀ خاموش.

’ هوئڻ تہ اسين سڀ، پنهنجن پنهنجن اعتماد وارن ذاتي دوستن ۽ ميچوئر سياسي جاڻ رکندڙن ۽ دانشورن کي ڏئي سگهون ٿا.‘ ساٿي چوي ٿو، ’ باقي سوال آهي، پبلڪ پليسز تي پهچائڻ. ۽ ٿي سگهي تہ ڪن جاين تي چنبڙائي ڇڏجي. ساٿيو، هي ڪم ظاهر آهي تہ هنن حالتن ۾ ڏاڍو خطرناڪ آهي. پر احتياط سان ڪري سگهجي ٿو. ۽ اسانکي ئي ڪرڻو آهي.‘

’ ٺيڪ آهي. اهو ذمو مان ٿو کڻان.‘ پاڻ چوي ٿو.

’ تون؟‘ ساٿي چوي ٿو، ’ دوست فيصلو ڪن. ساٿيو ڇا خيال آهي. هن ساٿيءَ کي اهو ذمو ڏجي؟‘

’ جيڪڏهن ساٿي رضاڪارانہ طور ذمو کڻي ٿو تہ ٺيڪ آهي.‘ دريا خان چوي ٿو.

’ هاڻي سوال آهي ورهائڻ جي طريقي جو —‘ ساٿي چوي ٿو، ’ ظاهر آهي تہ هتوهٽ عام هنڌ تي تہ ڪنهن کي ڪونہ

www.sindhsalamat.com

ڏيا. منهنجي راءِ آهي، جيڪا مان پنهنجي تجربي مان پڌايان ٿو:
هڪ تـه لٽيرن ۾ اخبار پڙهندي پڙهندي اکين کان پنهنجي نظرن کان پاڻ بچائيندي، پڙهڻ جـي ٽيبلن تي رکي سگهجي ٿو. ٻيو تـه پيشاب وغيره جي بهاني هوٽلن جي Toilets ۾، سامهون پيٽ ۾ چنبڙائي سگهجي ٿو. ساڳي ريت اسٽيشن تي بيٺل ريل گاڏين جي Toilets ۾ ۽ مسجدن ۾. ٽيون تـه صبح جو سج ايرڻ کان اڳـ، گهرن جي درين مان انـدر ڏٺو ڪري سگهجي ٿو. پر عام ڪليل روڊن وارن گهرن ۾ نه. گهٽيل گهٽين ۾ انـدر جيڪي گهر آهن؛ تـن جي درين مان. ٻيو هاسٽلون آهن، سي تـه بند آهن. انهن جو تـه سوال ئـي پيدا نـٿو ٿئي. بهرحال هن ڪم ۾ چوڪس ذهن، ڦڙتي، حاضر دماغي، ڪامن سينس، جرئت ۽ تخليقي سوچ جي ضرورت آهي. مقصد اجايو ايڊوينچر ڪري پاڻ ڦاسائڻو ناهي، پـر پاڻ بچائيندي هي آواز گهٽي کان گهٽي تائين پهچائڻو آهي. ۽ نـه وري اجايو Over cantions رهي بزدلي ڪرڻي آهي.

’ ٺيڪ آهي.‘ وراڻي ٿو. پنهنجو اهـو ورجائڻ رسمي ۽ غير ضروري لڳيس ٿو.

’ دير ٿيندي پئي وڃي. منهنجو خيال آهي تـه هاڻي ايجنڊا جي اڳين پوائنٽ کڻون.‘ هوشو پاسو بدلائيندي چوي ٿو.

’ ڪامريڊ!‘ لفظ تي زور ڏئـي ساٿي چوي ٿو: ’ جنهن مقصد لاءِ گـڏ ٿيا آهيون، نيٽ انـکي مڪمل ڪري ئـي تـه اٿنداسين. مونکي خود ٽائيم جو احساس آهي.‘ پوءِ آهستي پيار منجهان چوي ٿو، ’ بس هيءَ جلد ختم ڪري، ايجنڊا جو اڳيون نڪتو کڻون ٿا. ها سو ــ باقي سوال رهيو هنن ليف ليٽن جي ڊسٽري بيوشن جو. منهنجو خيال آهي تـه، حيدرآباد لاءِ ڏيڍ هزار ڪافي ٿيندا. ۽ ٻـيا سنڌ جي انٽيريئر لاءِ. سنڌ جي انـدرين حصن ۾ ورهائڻ جو ذمو مان کڻان ٿو.‘ ....

www.sindhsalamat.com

۽ ميٽنگ هلندي رهي ٿي. پوءِ بحث: بنگال. هندستان. روس. امريڪا. پنجاب. جماعت اسلامي. الشمس البدر. سنڌ جو مستقبل. پنو. پيپلز پارٽي. يحيٰ فوجي ٽولو. عوامي ليگ. مجيب. مڪتي باهني. سنڌ جي ڪن ترقي پسند ۽ قوم پرست دانشورن طرفان اوچتو عوامي ليگ ڏانهن اسٽعيفي. ۽ ڪن جي فوجي ٽولي جي انهيءَ ايڪشن جي حمايت (!!) پاڪستان جو مستقبل.... ---- (ان وچ ۾ ٻه دفعا خطري جو ۽ خطري ٽرڻ جو گهگهو وڄي ٿو).

پڙندو رهي ٿو. ڪٿي ڪٿي، ڪنهن ڪنهن وقت مختصر لفظن ۾ راءِ جو اظهار ڪري ٿو.

رات جا سوا ٻارهن. ٻاٽ اونده. رستي هلندي رضاڪار ڏانهس شڪي نگاهن سان ڏسندا رهن ٿا.

سندس در کڙڪائڻ تي، پاڙس درکولي ٿو. 'هن مهل تائين ڪٿي هئين؟'

'اتيئي.'

'سويل ايندو ڪر. وقت تمام خراب آهي.'

ڪجهه نٿو ورائي. ماٺ ڪري پنهنجي کٽ تي اچي ليٽي ٿو.

ليٽيو پيو آهي. اڪيون کليل: ٻاٽ اونده. هڪ عجيب خوشيءَ جو احساس، ايڊونچر جي احساس سان. ٽڪي پيو ٿو اونده ۾. اونده ٿي اونده.... 'هون! هن وقت تائين مون رڳو پنهنجي ذات جي باري ۾ ئي پئي سوچيو آهي. رڳي پنهنجي ذات. منهنجي سوچ جي هر وهڪ، هر وقت پنهنجي ذات جي چوڌاري ئي پئي گهمي آهي. ۽ هاڻ، انهيءَ ڪُنَ جي وهڪري ۾ پنهنجو پاڻ کي ختم ڪري ڇڏيو آهي. پوڙي ڇڏيو آهي. زندگي منهنجي ذات تائين محدود ناهي. ذات مري سگهي ٿي، جيڪڏهن محض ذات آهي- الڳ ٿلڳ. پر جڏهن اها ذات زندگيءَ سان سڀنڌ قائم ڪري ٿي، ته امر رهي ٿي. مڪمل

www.sindhsalamat.com

ٽٽي ٿي، اونده گم.

هڪ سوڙهي گهٽي. اوسي پاسي ڏسي ٿو. ماڻهو ڇيٽهون ڪونهي. فولڊ ٿيل ليف ليٽ هڪ گهر جي دريءَ مان اندر ڦٽو ڪري ٿو. ان مان ملندڙ خوشي. عجيب خوشي ۽ تسڪين.

لئبريريءَ ۾ ماڻهو ليف ليٽ پڙهي رهيا آهن. هڪ ليف ليٽ جي مٿان ميڙاڪو. هڪ تسڪين ڀريو احساس. اخبارن ۾ سرخين سان انهيءَ ليف ليٽ جي باري ۾ خبرون. غدار ۽ وطن دشمن عناصر ....

اوچتو: گرفتار ٿيل - هڪ ڪمري ۾ پنجابي فوجي لتون ٺونشا هڻي رهيا آهنس. وات مان رت وهندڙ

سنڌي هارين کي پٺن تي لڳندڙ ڦٽڪا

بلوچ ڪُلي ڪئمپ ۾ - خصين سان پنج سيريون - ڏهه سيريون - اڌ مڻيون. پڌل. ڪاڪوس جي جاءِ ۾ مرچ پوندڙ - ڪاڪوس جي جاءِ ۾ برف - سگريٽن جا ڏنب،

۽ امريڪي فوجي هڪ ويٽناميءَ جو پيٽ چيري رهيا آهن. آنڊا ٻاهر نڪتل

حيدرآباد سينٽرل جيل - ڪارو چڪر - اڇو چڪر - ڇوڪرا پارٽي - ٻوٽين تي ويڙهه -

- ڀڙوت ٿو ڪري اختياريءَ وارن جي ل .... جو ليڊر آهي. سڀيون رپورٽون -

- يار سال کن ٿيو آهي (هڪ قيدي)

- ڪمال ٿو ڪرين هيءُ جيئي سنڌ وارا ويٺا آهن (ٻيو قيدي)

- هان!؟

- بس! سگريٽ جو پاڪيٽ

- يلا ڪهڙا ڇورا آهن

- اڄ تم ڏيکاريانءِ

- .... هلهه تي پيو آهي. اسانجو نڪ ٻوڙي ڇڏيو

www.sindhsalamat.com

اٺانوين پڙ وي
– ٻڌي مار ڏيونس. ڀهرو رکُونس
– ڇڏيوس يار ڀلي پيو عيش ڪري. اوهانجي گهران ٿو وڃي
– تحريڪ ته وئي. .... تي چڙهي. هائي مرگهو خوار ٿيا آهيون. هرڪو قيدي سمجهي ٿو سڀ جيئي سنڌ وارا ائين آهن
– پاڻ قيدين لاءِ سڪ ٿي پيو سالن کان سڙيا ويٺا آهن
– تون نه لکي ڏيندين نه؟
– نه
– ڇو؟
– بس.
– ڏس نه – ڊپلوميسي به ڪا شي هوندي آهي. هتي اسين ويٺا ڇا ٿا ڪيون؟ ٻاهر گهٽ ۾ گهٽ تحريڪ ته هلائيندا اسين. اختياريءَ وارن کي چوٽيو ٿا ڏاهيون. لکي ڏيڻ ۾ اسانجي گهران ٿو وڃي؟ هان معافي نامي تي صحيح ڪر
– مان نه ڪندس. هن تي صحيح ڪرڻ معنيٰ ته ڏوهه قبول ڪرڻ. اسان ڪو ڏوهه ته ڪيو ڪونهي پنهنجا حق گهريا آهن. ۽ هن تي صحيح ڪرڻ جو سڌو سنئون مطلب آهي اسان غلط هئاسين ....
– يار تون ڪميونسٽن جي اثر ۾ اچي ويو آهين. هنن کي ته ٻاهر ماني نٿي ملي. توکي ته ماني ملي ٿي.
– مان اوهانکي نٿو جهليان
– ير گهٽ ۾ گهٽ ٻين جو ته خيال ڪر. اوهان ڇٽڻ پنهن ڇٽڻ جي ڪري –

– خوش آهين نه؟ (پاڻس پڇيو هوس)
(لڳندڙ رسمي)
– ها
– هان هي وٺ. ڏنائين: صوف. ڪجهه ڪيلا

www.sindhsalamat.com

– چون ٿا معافي لکي ڏيڻ سان ڇڏي ڏيندا، ڇا اهو صحيح آهي؟
– مون به ٻڌو آهي
– پوءِ؟ تون به لکي ڏجانءِ. ٻاڻس منهن ۾ نهاريندڙ
– نه. جارحانه انداز. مان لکي نه ڏيندس
– نه پوءِ — ڇڙ مان ڀاڻس
– مان سڄي عمر هتي هوندس (جملو پورو ڪندي) ادا مان هتي هجان يا ٻاهر منهنجي لاءِ ڪو فرق نٿو پوي
– چون ٿا V.C خود ڇپيو آهي لکي ڏيڻ لاءِ
– منهنجو تعلق سنڌ سان آهي V.C سان نه
ٻاڻس جي موجودگي بار. بوريت. پرپور خواهش: هتان هليو وڃي
پاسو ورائي ٿو. ساڳي اونده. ذهن خالي.
، ذات جو زندگيءَ سان تعلق قائم ڪرڻ؟ اسرتا! ڇا سوچ جو هي انداز به ذات جي اپار لاءِ ناهي؟ منهنجي پنهنجي ذات ڇوڏاري نٿو ڦري؟ پر نه. حقيقت ۾ هيءَ خود فراريت آهي. پنهنجي وجود جي احساس کان ڇوٽڪاري حاصل ڪرڻ لاءِ. نيٺ هن ڪان اڳ، شاگرديءَ جي ڏينهن ۾ مون تحريڪ ۾ حصو ڇو ورتو؟ قومي ڪاز جي احساس هيٺ؟ ۽ هينئر به سواءِ اڳ پٺ سوچڻ جي مان Retistance Moment ۾ شامل ٿي ويس! نه – سونکي پاڻ سان ڪوڙو ٿيڻ نه گهرجي، پاڻ کي ڏڳڻ نه گهرجي. تحريڪن ۾ حصو وٺڻ لاءِ بنيادي طور محرڪ ۽ مقصد رڳو اهو آهي: مان پنهنجو پاڻ کان، پنهنجي وجود جي احساس کان، ڇوٽڪارو حاصل ڪرڻ چاهيان ٿو. منهنجو پنهنجو وجود، ۽ ان وجود جو شدت سان احساس، جيڪو حياتيءَ جي ڏيڻ ۾ ڦاڏل آهي. جيڪو اهڙين حالتن ۾ جڪڙيل آهي، جن تي منهنجو وس نٿو هلي. نه مان انکي ختم ڪري سگهان ٿو. ۽ نه ئي وري زنده رهڻ جي خواهش ڪري سگهان

www.sindhsalamat.com

ڏو! ۽ جڏهن منهنجي سهپ ۽ برداشت جون حدون ٽپڻ لڳن ٿيون، مان فراريت چاهيان ٿو. پنهنجو پاڻ کان. پنهنجي زندهه هجڻ جي احساس کان! مان پناهه چاهيان ٿو. ڪنهن اهڙي سرگرميءَ ۾ جتي منهنجو پنهنجو زنده هجڻ جو احساس ختم ٿي وڃي. يا وقتي طور دٻجي وڃي، ته مان جيئرو آهيان. مان آهيان. ۽ بس!

’مان آهيان. ها؛ مان آهيان. اها ته ڏوس حقيقت آهي: مان آهيان. پنهنجو پاڻ کان فرار ٿي، ڪنهن به سرگرميءَ ۾ پناهه وٺڻ سان اها ڏوس حقيقت فنا ٿي سگهي ٿي؟ ختم ٿي سگهي ٿي؟ شايد وقتي طور. خوشنصيب آهن اهي انسان، جيڪي ڪنهن لڳن ۾ جنوني طور جنبي، پنهنجي سموري زندگي کپائين ٿا. پوءِ ڪنهن مقصدي ڪاز جي نالي ۾. شراب ۾. محبت ۾. عادت ۾. تشدد ۽ بغاوت ۾. اصلاحي ۽ فلاحي ڪمن ۾. دولت ڪمائڻ ۾. ڪيريئر ۾. ۽ ـــ مان سمجهان ٿو؛ زندگيءَ جو، انسان جو بنيادي مسئلو ئي اهو آهي: پنهنجي زندهه وجود جي احساس کي مٽائڻ لاءِ فراريت؛ پناهه.

’۽ سون جهڙو انسان. جيڪو ڪنهن به قسم جي فراريت ۽ پناهه حاصل ڪرڻ ۾ ناڪام وڃي ٿو: اوهه (!!) ڪيڏي نه پوڳنا ڏيندڙ پيڙا ۾ ـــ‘

بيچيني. ڀيانڪ انجام جي ڀيانڪ انديشي، ۽ بي مقصد زندگيءَ جي وڍيندڙ احساس هيٺ پوڳيندڙ پنهنجو وجود.

’ٽي رستا آهن: تاريخ جي، جنهن وقت ۽ جاءِ منجهه ڦٿو ڪيو ويو آهيان، انهن حالتن سان سمجهوتو ڪري پاڻ هيرائي ڇڏيان. يا نه هيرائڻ جي حالت ۾ پوڳيندو رهان. ۽ موت جو انتظار ڪندو رهان. پيو ته خودڪشي ڪري ڇڏيان. ٽيون ته بغاوت ڪيان؛ ڪنهن به شڪل ۾.

’۽ منهنجي زندگي؟ وڏ ۾ وڏ جي ڪا ڪلارڪي ملي تہ؟ ڇا مونکي ذاتي سطح تي به اهو سڀ ڪجهه ملندو،

www.sindhsalamat.com

جنهن کي زندگيءَ جي Perfection چئجي؟ ڪلارڪي! محض ڪلارڪيءَ ۾ زندگيءَ جا باقي ٽيهه - پنجٽيهه سال پوڳيندو رهان. ڪلارڪي يا ڪا ايتريءَ ئي پگهار واري نوڪري ملڻ ڪري، انهن حالتن، جن هيٺ هينئر آهيان، پوڳيندو رهان ٿو، فرار يا پناهه ملي سگهندي؟ جيئن مان پنهنجي وجود جي غير ضروري هجڻ جي چبندڙ احساس کان ڇوٽڪارو حاصل ڪري سگهان. مان شادي ڪري، ڪنهن عورت جي قربت حاصل ڪري نه سگهندس. جنهن قربت لاءِ مان سڪندو رهيو آهيان. ناممڪن آهي.

پر فرض ڪر ته نوڪري ملڻ سان، ڪٿي شادي به ٿي وڃي. ته نتيجي ۾ ٿيندڙ ٻارن جو لوڊ ڍوئي سگهندس؟ يا ائين ادا وانگر، هر ڪلارڪ وانگر، هر ماستر وانگر، لوڊ ڍوئي ڍوئي، ان ڍوئڻ ۾ گسجي پسجي، ڪپي ڪاڄي ويندس. ۽ محض ان لاءِ مان زنده رهان! ان کان بهتر آهي، خودڪشي ڪري ڇڏيان.'

پيشاب. پيشاب ڪرڻ لاءِ سوچي پيو ٿو. اٿڻ تي دل نه ٿي ٿئيس. ڏاڍو آيو اٿس. نيٺ زور کان مجبور ٿي اٿي ٿو. پيشاب ڪري وري اچي ليٽي ٿو. ليٽندي، 'ٽائيم ڪيترو ٿيو هوندو.' ننڊ نٿي اچيس. ننڊ ڪرڻ به نٿو چاهي. اوچتو خواهش: چانڊوڪي هجي. ڪنهن ويران روڊ تي پسار ڪرڻ جي. يا چانڊوڪيءَ ۾ ڪنهن قتل، اجڙيل، ويران کنڊرن ۾، ڪنهن مٽيري دڙي تي سڌو سنئون ليٽندي، اداسيءَ ۾ غم مان سوچيندو رهڻ جي. 'اوهه! مان ڪيڏو نه بدنصيب آهيان. اڄ ڏينهن تائين، عمر جي ٽيهن ورهين تائين، ڪنهن به عورت جي قربت ماڻي نه سگهيو آهيان. (!!) ....

'سونکي هن تحريڪ ۾ ڀرپور حصو وٺڻ گهرجي. ممڪن حالتن هيٺ، جنهن کي مان چونڊي سگهان ٿو. پنهنجي غيرضروري وجود جي احساس کي مٽائڻ لاءِ. ۽ ان سان گڏ، سونکي ذهني طور صاف هجڻ گهرجي. ۽ پنهنجو پاڻکي ٺڳڻ نه گهرجي ته: مان تحريڪ ۾ حصو قوم تي احسان ڪرڻ لاءِ وٺان ٿو. يا ڪنهن

www.sindhsalamat.com

Heroism جي Complex هيٺ. يا تاريخي فرض جي ڪوڙي احساس هيٺ. جيئن هو ڪامريڊ چوي ٿو. بس، ڪنهن حادثي، سونکي سنڌ ڌرتيءَ تي، تاريخي وهڪري جي انهيءَ دور ۾ ڦٽو ڪيو آهي، جو سونکي اٿين ڪرڻ ڪانسواءِ ٻيو ڪو چارو ڪونه آهي. ۽ سون جهڙن ٻين انسانن کي بہ، هي تاريخي وهڪرو، سون وانگر هن هنڌ تي گهلي اچي ٻيهاريندو. ٻيءَ حالت ۾ هو، ذهني طور ۽ اعصابي طور ڇيڇاڙجي، ڇيڇاڙجي، ڇڇلجي ڇيڇلجي ناس ٿي ويندا. پر هن تحريڪ ۾ حصو وٺڻ ڪانپوءِ بہ، هر جاندار وانگر، هر جڻو، نيٺ انجام طور فنا ضرور ٿيندو. جو هر حياتيءَ جي پڇاڙي موت ئي آهي. پر هن تحريڪ ۾ پنا هم وٺڻ سان، عام زندگيءَ ۾ ڇيڇاڙجڻ ۽ ڇيچلجڻ جي اذيت ۽ پوڳنا جي احساس کان ڇوٽڪارو ملي سگهي ٿو. سونکي هن Resistance Moment ۾ حصو ضرور وٺڻ گهرجي. ۽ ڀرپور انداز ۾....'

صبح تائين جاڳي ٿو. ۽ سوچيندو رهي ٿو.

جنگ ختم ٿي چڪي آهي.

اڄ هيٺرن ڏينهن ڪانپوءِ، دريا خان جي فرضي نالي وارو همراهه رستي هلندي مليو اٿس. گاڏي ڪاتي ۾. هڪ بڪ اسٽال وٽ. اڳي کان بدليل: ٽيٽران جي بادامي لائيٽ ڪلر سان پينٽ. اڇي ٽيٽران جي قميص. اجرڪ جي ڪپڙي جهڙي ڏاءِ، اکين تي لائيٽ ڪلر سان شيشن جو وڏو چشمون، وار، قلم ۽ مڇون نئين فيشن پٽاندڙ وڌيل.

'هلو ڊيئر. ڪٿي آهين؟'

'اتيئي. تنهنجي باچاهيءَ ۾.' وراڻي ٿو.

'اڄڪلهه ڇا ٿو ڪرين؟'

'ڪجهه بہ نہ.'

چپ.

'ڀلا ڏي خبر، پاڻ واري هن Resistance Moment جي؟

هنڪان پوءِ ڪا بي ميٽنگ ٿي ڪانه ٿي؟' پڇيس ٿو.

'بس يار. ڇا ٿيندو. سنڌي ڪڏهن نه سڌرندا. هيءَ ذليل ۽ مردهه قوم آهي....'

'نيٺ اسين به ته هن قوم جا فرد آهيون،' ڳالهائڻ وچ ڪٽيندي چويس ٿو، 'مان ته توکان رڳو هن موومينٽ جي باري ۾ پيو پڇان.'

'ها، ادا، انکان پوءِ بي ڪا ميٽنگ ڪانه ٿي سگهي. مونکي نوڪري ملي وئي انڪري مان مجبور ٿي پيس. باقي هو پاڻ وارو ڪامريڊ مولانا، سو پنهنجي هاءِ ڪمانڊ جي حڪم تي پڌو اٿم ته هارين جي فرنٽ تي لڳي ويو آهي. ۽ اها موومينٽ پوسينٽ وئي اٿين ٿي—'

ڪي گهڙيون ماٺ.

'نيٺ سنڌ جو ڇا ٿيندو؟ بنگالي ته جان ڇڏائي ويا. قربانيو سو عظيم ڏنائون،' چوي ٿو.

ڇا ٿيندو؟ ڪجهه به نه ٿيندو. پاڻ واري جي-ايم-سيد جون ڳالهيون پليون، پر آهي رڳو وڏيرن جي پنيان. پنو پنجاب جي مفادن سان غداري ڪرڻ نٿو چاهي. ڪميونسٽ: هڪڙا پناهگيرن جا پنو، جن جون ناڪيليون ڪراچيءَ جي ڪالونين ۾ وينل پناهگير ڪامريڊن جي هٿن ۾. بيا، ڏينهن جو سياسي لائنون هلائين، منجهند جو سرمائيدارن ۽ وڏيرن سان گڏجهيون ڪچهريون ڪن ته رات جو ڏرتيءَ جي ڏچيائين تي محنت ڪن. ڇا ٿيندو منهنجا ڀاءُ، ڪجهه به نه—'

پاڻ مرڪي ٿو. ڦڪي مرڪ. 'نيٺ اڳي پوءِ اسان سنڌ جي نوجوانن کي، هن ٿيءَ کي ٿي ته سنڌ لاءِ ڪرڻو آهي.'

'بڪواس آهي يار. ڇا تو ڪري سگهجي هن مئل قوم لاءِ. حالت اها آهي ته — هو مولود ڪونه پڌو اٿئي: شل مديني جو ڪتو هجان هان مديني جي گهٽين ۾ گهمان هان!— سنڌي مسلمان، پنهنجي مادر وطن جي ڏرتيءَ تي عزت، آزاديءَ، وقار

www.sindhsalamat.com

۽ خودمختياريءَ سان رهڻ بجاءِ مدينې جو ڪتو بڻجڻ وڌيڪ ٿو پسند ڪري. ۽ انسان مان ڪتو بڻجي مديني جي گهٽين ۾ نوس نوس ڪرڻ کي وڌيڪ عزت وارو ٿو سمجهي! پاڻ نا اميد آهيون پيارا-'

انهيءَ معاملي تي اڳتي ڳالهائڻ نٿو چاهيس. ڳالهه بدلائڻ لاءِ پڇيس ٿو:

'يحيٰ خان پنهنجي اقوام متحده مان گهرايو آهي. تنهنجو ڇا خيال آهي؟'

'اقتدار حوالي ڪندس. ٺيڪ آهي يار، پوءِ به پنهنجو سنڌي آهي.'

منهن ۾ ڏسيس ٿو.

'ڇگو ڊيئر. هلان ٿو، گڏ باءِ. (جيئي سنڌ بدران)' موڪلائڻ لاءِ هٿ ملائيس ٿو.

'ڇگو پلا نوڪري ڪهڙي ملي اٿئي؟'

'اليڪشن آفيسر. ڪلاس ٿو جي پوسٽ آهي. ڇگو—'

هٿ کي زور سان لوڏيندي موڪلائي وڃي ٿو.

www.sindhsalamat.com

صبح جا سايا ڏهه. ڳاڏي ڪاٽو. ويٺا آهن ايرانيءَ جي هوٽل ۾ ڪيفي پرشن ۾. احمد، شاهه، نواز ۽ پاڻ. شيشي جي وڏن درن مان ٻاهر ڏسن پيا ٿا: اينڊڙ ويندڙ ٽرئفڪ. حيدر چوڪ (يا) جيئي سنڌ چوڪ. فيصلو ٿي نه سگهيو آهي. 'ڪي ڏينهن هئا، جڏهن يونيورسٽيءَ جا ڪلاس اولڊ ڪئمپس ۾ ٿيندا هئا، هيءَ هوٽل ڦڪڙ ۽ ڪامريڊ سياسي ورڪرن جو اڏو هئي....' سوچي پيو ٿو.

نيٺ هنن ڪي گهرجي ڇا ٿو؟' نواز، هوٽل جي سامهون ڪوآپريٽو بئنڪ جي ڦڪيءَ پٽ ڏانهن اشارو ڪندي چوي ٿو. سڀ اوڏانهن ڏسن ٿا. جتي، اڳ لکيل هو: ايوب شاهي مردهه باد. تازو لکيل آهي: ايوب خان ڪو واپس لائو. اڳ لکيل: مجاهد اسلام - يحيٰ خان. تازو: يحيٰ خان ڪو ڦانسي دو. اڳ: مجيب غدار اور هندستان ڪا ايجنٽ هي. تازو: اقتدار مجيب ڪي حوالي ڪرو. ۽: همين سنڌي نهين، پاڪستاني صدر چاهيي. سنڌ ڪو دو لساني صوبه تسليم ڪرو. سنڌ ڪي سرڪاري زبان ـ اردو.

'هنن کي پيو ڪجهه نه، رڳو ڦرلٽ لاءِ سنڌ جي زمين گهرجي. هي تال نيتال رڳو انهيءَ لاءِ آهن.'

شاهه چوي ٿو: جيتوڻيڪ پٺو بنيادي طور هنن پناهگيرن ۽ پنجابين جي مفادن جو محافظ آهي.

'تـه ڇا تون سمجهين ٿو تـه پٺو سنڌين جي مفادن سان غداري ڪندو؟' نواز جارحانه انداز ۾ پڇيس ٿو.

'منهنجي تـه خيال ۾، مسلم ليگين، جماعت اسلامي ۽

www.sindhsalamat.com

پيپلز پارٽيءَ ۾ ڪو بنيادي فرق ناهي.' شاهه ٽڏي نموني ۾ مرڪندي چوي ٿو.

'بڪواس ٿو ڪرين،' نواز ڏاڍيان چوي ٿو، 'ميان! هيءُ پنڌ ئي آهي، جنهن اوهان سنڌين کي نئين زندگي ڏني آهي. ٢٥ سالن تائين جي - ايم - سيد ڇا ڪيو آهي؟ رڳو پيچ ڏاهه، تخريب. ڪڏهن ڪو تعميري ڪم به ڪيو اٿائين؟ هيءُ ٿوئي آهي، جنهن طوفان وانگر سنڌ جي گهر گهر ۾ پهچي سجاڳي آندي، جيڪي جي. ايم. سيد ٢٥ سالن ۾ ڪجهه نه ڪري سگهيو هو. هيءُ پنڌ ئي آهي، جنهن جي سياست ڪري پاڪستان جي تاريخ ۾ پهريون ڀيرو صدر سنڌي ٿيو آهي. گورنر، وزير سنڌي ٿيا آهن. آفيسر سنڌي آيا آهن. سنڌي، سنڌ جي واحد سرڪاري زبان بنجي رهي آهي. اوهان ته اهي ڳالهيون خواب ۾ به ڪونه ڏٺيون هونديون .....'

'مهربان ٿورو آهستي ڳالهاءِ. تقرير نه ڪر. هيءَ هوٽل آهي. ۽ اسين پاڻ ۾ رڳو چار ڄڻا ويٺا آهيون.' احمد، نواز جي ڳالهائڻ جي وچ ۾ آهستي آهستي، طنزيه انداز ۾ چوي ٿو.

نواز ڪانسواءِ ٽيئي ڪلڻ ٿا.

'نه، مان اڄ هن سان بحث ڪري صفائي ڪندس.' نواز چوي ٿو.

'تون ڀلي صفائي ڪج. پر خيال سان، هوٽل ۾ ويٺا آهيون. هاڻي سلسلو جاري رهي. ها، پوءِ اڳتي.' احمد ساڳي طنزيه انداز ۾ چوي ٿو.

'بس، مون ڳالهائڻ بس ڪيو.' نواز پاڻيءَ جو گلاس کڻندي پاڻي پيئندي چوي ٿو.

'تون ڄڻ ڀانءِ ويٺو، پيپلز پارٽي سنڌ جي مفادن سان غداري ڪندي. سنڌ جي واحد سرڪاري زبان سنڌي نه ٿيندي. ۽ ٻوليءَ جو هيءُ بل ته، سرڪاري زبان بنائڻ لاءِ نه، پر ترقي ۽ واڌاري وغيره لاءِ آهي. ۽ سنڌي ٻولي قومي ٻولي به نه ٿيندي. نه مڪمل

www.sindhsalamat.com

صوبائي خود مختياري ملندي. پيپلز پارٽي سنڌين کان وڌيڪ پنجابين ۽ پناهگيرن جي مفادن جو خيال رکندي. باقي اوهان جهڙن ڇوڪرن سنڌين کي راضي ڪرڻ لاءِ ايڪڙ ٻيڪڙ مطالبو ڪٿي کي اڇلايل هڏيءَ وانگر پورو ڪندي ۽ بنيادي مسئلن کان لنوائيندي. ڇا سمجهيئه.' شاهه لفظن تي زور ڏيندي چوي ٿو. 'باقي جي- ايم- سيد! سو ويچارو پاڪستان اندر پنهنجي زندگيءَ جو گهڻو حصو جيلن ۾ نظربند رهيو آهي. انهي باوجود هن ويچاري جو ڪجهه ڪيو آهي، انهيءَ جي ئي مهابي توهان اڄ سنڌي حقن، سنڌيت جو شعور رکيو ٿو. اهو شعور هن ئي جو ڏنل آهي، منهنجا پيارا.'

'اهو ته ٺيڪ آهي، جي. ايم. سيد نظرياتي ڏس کان سنڌي نيشنلزم جو شعور ڏنو آهي. پر هن تنظيمي طور ۽ تحريڪي طور ۽ طريقه ڪار ۾ بنيادي غلطيون ڪيون آهن. مثال طور قومي تحريڪ ۾ هارين کان وڌيڪ وڏيرن ۽ پيرن تي ڀروسو رکڻ. ۽ هارين جي مسئلن کي نظرانداز ڪرڻ. يا...' احمد چوي ٿو.

'اهو ٺيڪ سگهي ٿو. پر انهيءَ جو اهو مطلب ناهي ته جي. ايم. سيد غدار آهي.' شاهه.

'بلڪل نه. ڪوبه سنڌي ائين چئي نٿو سگهي.' احمد.

'بڪواس آهي.' نواز چوي ٿو. 'جي. ايم. سيد تخريب ڪاڻسواءِ ڪجهه نه ڪيو آهي.'

'هان، هي پيو پاڻي پيءُ.' شاهه ڏانهنس گلاس ريڙهيندي چوي ٿو، 'ڏاڍو جوش چڙهي ويو اٿئي.'

'پاڻي نه، سگريٽ پيار.' نواز چوي ٿو.

احمد سگريٽن لاءِ بيري کي چوي ٿو. ۽ پوءِ نواز کي چيڙائڻ لاءِ کيس چوي ٿو، 'نواز، اهو سچ آهي ته، سنڌين جي حڪومت آهي. صدر به سنڌي آهي. پوءِ به سنڌ ۾ سا ڳيا پنجابي آفيسر، چوڌري، سنڌ جون زمينون اگهي وانگر پنجابي فوجين کي مليل. پنڊٽ ۾ آيو آهي ته، بلوچستان مان پيڻ صوبن جي آفيسرن

کي ڪڍيو ويندو. ۽ هتي پاڻ وٽ اهڙي ڳالهه ڪانهي. اهو قصو ڪيئن؟'

'يار خدا جي واسطي متو نه ڪاءِ. بلوچستان ۾ ته اهي ساڳيا تنهنجا نعپ وارا اٿئي، جن ٻوليءَ جي مسئلي تي سنڌين سان غداري ڪئي آهي. ۽ پنهنجي منشور کان ڦريا آهن.' نواز وراڻي ڏنو.

'انهيءَ جي معنيٰ ته جي-ايم-سيد جو نظريو صحيح ثابت ٿيو آهي: سنڌ جي مخصوص حالتن هيٺ، هر آل پاڪستان بنيادن تي ٺهيل سياسي پارٽي، سنڌين کي ڪڏهن به دوکو ڏئي سگهي ٿي. ڇاڪاڻ ته انهن آل پاڪستان بنيادن تي پارٽين جو گهڻو ڪري لاڙو يا ته پناهگيرن کي يا ته پنجابين کي ۽ گهڻو ڪري ٻنهي کي خوش رکڻ ڏانهن هوندو آهي. ۽ سنڌ جا مفاد انهن جي Contradiction ۾ آهن. ۽ ڇاڪاڻ ته اهي سنڌ جي اقتصاديات، تهذيب تمدن ۽ جاگرافيائي وسيلن جا غاصب ۽ ڦرلٽ ڪندڙ آهن. ۽ سنڌي سنڌن هٿان ڦرجندڙ...... سنڌين جو حافظو ڪيڏو نه ڪمزور آهي ۽ سوچ ڪيڏي مٺاڇري: ڪلهه سنڌ کي پنجاب سان ڳنڍيندڙ ايوب کهڙو غدار هو. ۽ اڄ پنجاب جي مفادن جي ڪلمر کلا حفاظت ڪندڙ سنڌين جو هيرو!! نيٺ هن قوم جو ڇا حشر....' شاهه چوندو رهي ٿو.

'ير، خدا کي مڃو،' نواز بيزاريءَ مان هٿ ٻڌي چوي ٿو، 'هاڻي سياست بند ڪيو. مونکي هيءَ سمجهه ۾ نه ايندو آهي ته، اسين سنڌي، عملي طور ته ڪجهه نه ڪندا آهيون. ۽ رڳو زور سياسي ڪچهرين تي ۽ نڪته چيني تي. مون ڪيترا ڀيرا، انهيءَ تي سنجيدگيءَ سان سوچيو آهي ۽ فيصلو ڪيو آهي، ته اڄ کان پوءِ سياست تي نه ڳالهائيندس. پر اوهان اهڙا حرامي آهيو، جو ڦيرائي گهيرائي سياسي بحث ۾ اچي ڦاسايو. هاڻي ڪا ٻي ڳالهه ڪيو. نه ماسا؟ هو جو هن وقت تائين چپ ويٺو هو، ڏانهنس منهن ڪري ٿو.

www.sindhsalamat.com

’ هيءُ دور ئي اهڙو آهي، پاڻ وراڻي ٿو، هر فرد کي سياست ۾ حصو وٺڻو پوي ٿو. سنڌين جي اها ڪمزوري برابر آهي: ڪچهري گهڻي ۽ عمل گهٽ.‘

’ چاڪاڻ ته تون پوليٽيڪل سائنس جو شاگرد آهين، انهيءَ ڪري چوين ٿو ته، هر فرد کي سياست ۾ حصو وٺڻ گهرجي.‘ نواز وراڻي ٿو.

مرڪي ٿو. ’ حالتن جي تقاضا اها آهي. ۽ سنڌ جي هن نسل کي ته، سنڌ جي مستقبل جي باري ۾ فيصلو ڪرڻو آهي. آخري ۽ قطعي فيصلو. ظاهر آهي سياست ۾ حصو وٺڻو ئي پوندو. رڳو ڳالهين سان نه، پر عمل سان ۽ رڳا سان. چاڪاڻ ته سياست، قومن جي وچ ۾ مفادن جي جنگ آهي. ۽ سياست جي حد علم نعري ۽ نهراءَ کان وٺي رائفل جي گوليءَ تائين آهي.‘

’ ته سنڌين کي هينئر گوليون ڪڻڻ گهرجن؟‘ نواز ڪيس وڏيڪ ڪواڻ لاءِ حراسپائي ڪري ٿو.

’ نه. منهنجو اهو مطلب ناهي، جيئن تون چوين ٿو.‘ وراڻي ٿو، ’ پر مان جنرل ڳالهه ڪيان ٿو: قومي حقن جي تحريڪن ۾ اهو مرحلو گهڻو ڪري اڻ ـ ٽر هوندو آهي. باقي وقت، وقت جي ڳالهه آهي.‘

هوٽل ۾ چوپول. هوٽل جا ملازم تڙ تڪڙ ۾ لوهي دروازا لاهڻ لڳن ٿا. هيءُ ٻه شيشي جي درن مان ڏسن ٿا: اورينٽ هوٽل واري رستي کان ايندڙ هڪ انبوهه.

’ ڇاهي؟‘ نواز پڇي ٿو.

’ صاحب جلوس.‘ لوهي دروازو لاهيندڙ هوٽل جو ملازم وراڻي ٿو.

’ ڪنهن جو جلوس آهي؟‘ نواز، احمد کان پڇي ٿو.

’ اڙي هو ـ مهاجر ٻوليءَ جي بل جي خلاف مظاهرو ڪندا هوندا.‘ شاهه وراڻي ٿو.

’ ڇا خيال آ، ڏسون هلي ٻاهر؟‘ شاهه پڇي ٿو.

www.sindhsalamat.com

' نہ يار ڇڏين. هتي ويٺا آهيون.' نواز بيزاريءَ سان وراڻيو ٿو.
' ڇو پناهگيرن کان ڊڄين ٿو ڇا. بنگال کان آيل بهاري بہ انهن ۾ هوندا.' احمد چوي ٿو.
' مڃيئين يار. سنڌين جا جو پرڪار اهڙا هوندا، پوءِ بهاري تہ ڇا، الاءِ ڪهڙي ڪهڙي مخلوق هتي ايندي.' نواز.
' هيءُ مڃي ويندن.' پاٺ، هلندڙ ڳالهہ جو رخ ڦيرائيندي چوي ٿو.
' مطلب؟' شاهہ پڇيس ٿو.
' مطلب تہ هيءُ پناهگير سنڌ ۾ اڙدوءَ کي بہ صوبائي زبان مڃائي، ۽ اهڙي ريت سنڌ کي ٻن زبانن وارو صوبو تسليم ڪرائي ويندا. سنڌ جي خاتمي لاءِ اهو پهريون وار آهي. پوءِ آهستي آهستي، سنڌ کي، اڙدستان ۾ تبديل ڪندا ويندا.'
' اهو ناممڪن آهي. سرڪار حال في الحال تہ سخت اسٽينڊ وٺي بيٺي آهي.' شاهہ چوي ٿو.
' نہ سائين، ڏسجانءِ. هيءُ سرڪار کي جهڪائيندا. سنڌ جا ڊڄڻا وڏيرا غريب سنڌين لاءِ تہ رئيس ۽ نواب آهن. هنن جي آڏو لوسي ۽ جهڪندڙ آهن. ۽ پورو پنجاب هنن جو ساٿ ڏيندو. اهو بہ ڏسجانءِ.' احمد چوي ٿو.
' جيڪڏهن ائين ٿيو تہ پوءِ سنڌي هيئنر ماٺ ڪري نہ وهندا. وڏو گوڙ ٿيندو.' شاهہ چوي ٿو.
' هن کان اڳي بہ ڏاڍا گوڙ ٿيا آهن، جو هيئنر ياهہ پري ويندي.' احمد چوي ٿو، ' ميان سنڌين لاءِ پٺي جي هڪ تقرير ڪافي آهي. وري بي هوش ٿي ويندا.'
ٻاهران پٺر لڳڻ ڪري لوهي دروازن جا ٺڙڪا.
' ابا نواز، اچي ويٺي. مرڻ لاءِ تيار ٿيءُ.' شاهہ مرڪندي چويس ٿو.
' هي پيٺ چو.... نہ ڇڏيندا. اڳي پوءِ ضرور ماريندا.' نواز چوي ٿو.

www.sindhsalamat.com

ٽڙڪا بند ٿي چڪا آهن. نعرن جا پڙجندڙ آواز آهستي آهستي ٿي، ختم ٿيندا وڃن ٿا. جلوس، سنڌ يونيورسٽيءَ جي اولڊ ڪئمپس ڏانهن وڌي ويو آهي. جا پوءِ، هوٽل مان ٻاهر نڪرڻ تي خبر پوين ٿي. هوٽل جي ٻاهران موڙ وٽ بيهي، ڏسي رهيا آهن: سنڌ يونيورسٽيءَ بلڊنگ تي، جلوس پٿر بازي ڪري رهيو آهي. ۽ سنڌيالاجيءَ تي پٿر بازي ڪري رهيو آهي. ڏسي رهيا آهن. ڏسندا رهن ٿا.

پٿر وسي رهيا آهن. گو' بارود وسي رهيا آهن. ديبل تي. نيرون ڪوٽ تي. منجنيقون ڏڙا ڏڙ، ڳرا وزني پٿر، سنڌ مٿان، سنڌين مٿان وسائي رهيون آهن. ٺٽو ڦرجي رهيو آهي. باهه جا پنيٽ. سڄي لاڙ کي باهه وڪوڙي وئي آهي. گوليون. باهيون. بارود. ترارن جا چمڪاٽ. خنجر. ڀالا. جلندڙ، سڙندڙ، باهه جي پنيٽن ۾ وڪوڙيل سنڌ، سرندڙ، ڪرندڙ، ڀڄندڙ، ڦٿڪندڙ، ڦٿڪي ڦٿڪي دم ڏيندڙ سنڌي.

وقت وهي رهيو آهي. وقت، جو ماضي حال مستقبل آهي. وقت، جو تاريخ آهي. وقت جي وهڪ، جا سنڌ ۾ ڪڏهن ماضيءَ نه بڻي آهي. تاريخ، جا سنڌ ۾ ڪڏهن ماضيءَ جو داستان نه بڻي آهي. حال ئي حال. ڀيانڪ، اڻ ـ ڪٽ سلسلو حال جو. هلندو رهي ٿو. هلندو رهي ٿو. مخدوم بلال پيڙجي رهيو آهي. مدد خان جي گهوڙن جون ٽاپون ماٺيون نه ٿيون آهن. آها ڏوڙ، آهو ڪوس، آها ڦرلٽ بند نه ٿي آهي. ڪليل چوڪ تي ڪو ترخان، سنڌيءَ جي ڪل، تيز خنجر سان آهستي آهستي ڪري لاهي رهيو آهي. ٻيا سنڌي، هراسيل، ڊنل تماشو ڏسي رهيا آهن. ڪو ارغون سنڌي ونيءَ جا ٿڻ ڪپي مزو ماڻي رهيو آهي. سنڌ جون ڇايون، گهوڙن سان ٻڌل، دمشق جي روڊن تي گهلجي رهيون آهن. ڇچريل جسم، ليڙون ٿيل لٽا. انگ انگ ناسور ٿيل. چارلس نيپئر جي بارودي توبن جا آواز اچي رهيا

www.sindhsalamat.com

آهن. ميانيءَ ۾ جنگ جاري آهي. ٻيرون ڪوٽ ۾ سازشون جاري آهن. هوشو اڏول ٿيو بيٺو آهي. هيمون، سرڪي ڦاهيءَ کي چمي رهيو آهي. ’ انگريز سامراج مردهه باد‘ جيل پريل.

حال جو نه کٽندڙ سلسلو ....

نعرهءِ تڪبير الله اڪبر. نعرهءِ تڪبير الله اڪبر. لپ ريٽ- لپ ريٽ- لپ ريٽ. قافلا اچي رهيا آهن. قافلا وڃي رهيا آهن. هن ڌرتيءَ جا ڄاوا وڃي رهيا آهن، روئندا، سڏڪندا، اوڇنگارون ڏيندا. ڌاريا اچي رهيا آهن. عجيب، اجنبي: شيروانيون، وات ڳاڙها، وات ڪڏهن به ماٺ ۾ نه رهندڙ. پاجاما، گوڏيون، ترا، ڪليم. — حال، ڪيڏو ڀيانڪ حال. اڻ ـ کٽ، جنهن جو ڪو انت ناهي. سلسلو هلي رهيو آهي. اجمير. بمبئي. سنڌو ڌام. سنڌو نگر. ٻڙودا. هڪڙا، سنڌي جاتيءَ جي نالي ۾، وقت جي بي رحم طوفاني وهڪ ۾ زندهه رهڻ لاءِ هٿوراڙيون هڻي رهيا آهن. ٻيا: ائبسرڊٽي ۽ بي معنائيءَ جي ڏنڊ ۾ پاڻ وڃائي ويٺا آهن. پاڻ وڃائي رهيا آهن. مستقبل ڪا شي ناهي. حال ئي حال! ڪراچي، حيدرآباد، ٽنڊو الهيار، ميرپور خاص، نواب شاهه، سکر، ٽنڊو ڄام. سنڌين جي گهرن کي راتاها لڳي رهيا آهن. خنجر، ڀالا، بارود، بم، اڇهو سنڌيءَ جو گهر، بم سان اڏي، جلي رهيو آهي. ڪيهون، دانهون، پڪارون. اڇهو، ڪنهن سنڌي نوجوان جون ٻانهون وڍجي رهيون آهن، ٽنگون وڍجي رهيون آهن. پوءِ نڪ تي رکيل رائفل جو منهن. ٺاه اڇهو، ڪنهن سنڌيءَ جي اکين ۾ تيزاب پئجي رهيو آهي. ڪنهن جو تيز خنجر سان پيٽ وڍجي رهيو آهي، آنڊا ٻاهر نڪتل. ٽپڪندڙ گرم پاڻيءَ مثال. ڪنهن جي اکين ۾، ڪليون هنيون پيون ٿيون وڃن. ڦٿڪندڙ وجود. ڪنهن جي جسم جا ڳڀا ڳڀا ڪيا پيا ٿا وڃن. ڪنهن سنڌي عورت سان جبري زنا ڪئي پئي ٿي وڃي. هڪ جي پٺيان ڏگهي قطار. پوءِ وڍجندڙ ٽڻ. پوءِ: نعرهءِ تڪبير الله اڪبر. نعرهءِ تڪبير الله اڪبر. اسلام زندهه باد.

www.sindhsalamat.com

اسلام زنده باد- قدم بڙهاتي چلو، سر سي ڪفن باندي چلو. سرفروش سپاهيو! يه جهاد هي، يا غازي بنو يا شهيد. شهداء اردو ڪا .... تعداد هوگيا ....

حال ئي حال، ڪجهه ماضي نه بڻيو آهي. ابوءِ! حال جو ڪيڏو طويل ڏکيو سلسلو. نه ڪٽندڙ. سنڌ ڌرتي حال جو هي اٿ - ڪٽندڙ وزني بار ڪٽندي پئي آئي آهي. پر ڪيستائين؟؟ نيٺ چيلهه چٻي ٿيندي (؟) ڪلها گسندا ۽ پوءِ سڀ ڪجهه ماضي ۾ تبديل ٿي ويندو (؟) ۽ سنڌ جو ماضي: ڏڙا ئي ڏڙا. هڪ نئين ڏڙي جو اضافو ٿيندو (!؟) اڳ جا ڏڙا سڀئي جي پيرن تي ڊهيل آهن. ۽ هيءُ آخري ڏڙو___؟. (زنده لاشن تي؟)

روڊ سنسان ۽ ويران. ڦري رهيون آهن تن تي، فوجي ٽرڪون ۽ جيپون. فوجي: رائفلون تاڻيو ويٺا آهن. لوهي ٽوپ پهريل. ڪٿي ڪٿي روڊن تي رڪاوٽون: ٽائر سڙي رهيا آهن. وچ تي وڏا وڏا پٿر پيل. فوجين جي لنگهڻ تي: هماري پاڪ افواج - زنده باد. مجاهد پاڪستان - زنده باد: ڀٽو جاوي - ٽڪا آوي. چانهيون. ڪوڪو ڪولا. نيرن. ڊبل روٽيون. هماري پاڪ افواج زنده باد. سنسان، ويران روڊ، ڦرندڙ تن مٿان فوجي گاڏيون__ سڙندڙ ٽائر. وڏا شاهي پٿر رڪاوٽن لاءِ.

ٻئي پاسر گهر ۾ ويٺا آهن. اکيون سڄيل، ڳاڙهيون، لڳاتار اوجاڳو ڪيڻ ڪري. ٻنا هٿيار ويٺا رهيا آهن. ٻڌندا رهن ٿا: فلاڻي گهر وارن پاڻيءَ جون بالٽيون گرم ڪري رکيون آهن، تن ۾ ڳاڙها مرچ. فلاڻن وٽ هيتريون رائفلون آهن. ۽ رات جو ڪنهن نه ڪ ن وقت: 'هوشيار!' سيٽيون. ٺڪين جا آواز. روڊن تي تيز تيز هلندڙ فوجي گاڏين جا چيڪاٽ. پنج ڏينهن اڳ وڏي پاڙس جي ڇٽي تي، پاڇاڙس ۽ ٻارن کي پاڻ ڳوٺ ڇڏي آيو هو. جيتوڻيڪ پاڙس چيو هوس: تون به اتي رهي پئجان. تنهنجو هتي رهڻ ٺيڪ ناهي، نه مڙيو. ٻارن کي ڇڏي واپس

www.sindhsalamat.com

آيو هو. نوڪريءَ جي مجبوريءَ ڪري پاڻس ڪي حيدرآباد ۾ ٿي رهڻو هو.

ڪلاڪ لاءِ ڪرفيو لٿو آهي.

'پاهر ڏسج دڪان کليا هوندا. هي شيون وٺڻيون آهن: اٽو. گيهه. پٽاٽا. چانور. لوڻ. ڪنڊ. مرچ ۽ چانهه.' پاڻس چوي ٿو. پيسا کڻي ٿو'. سيڏي جي لسٽ کڻي ٿو. هڪ وڏي ڇٻي ۽ ڪپڙو کڻي ٿو. پاهر وڃڻ لڳي ٿو.

'هيڏي ـ ڏهيو تون نه وڃ،' پاڻس سڏ يندي، جهليس ٿو. 'مان ٿو وڃي اچان. تنهنجو وڃڻ ٺيڪ ناهي. تون نظرن ۾ آهين.'

'نه ادا، مان وڃي ٿو اچان.' وراڻي ٿو.

'نه نه ـ هي انتهائي وحشي ۽ ڪميڻا آهن. انسانيت جو تہ هنن ۾ انگ ئي ناهي.' پاڻس کانئس پيسا، ڇٻي ۽ ڪپڙو وٺندي چوي ٿو. 'هنن کان تہ هندو ويچارا لک پيرا سٺا هئا.' پاڻس پاهر نڪري وڃي ٿو.

'هنن کان تہ هندو لک پيرا چڱا هئا.' سوچي پيو ٿو. اڪيلائي ۾. پاڻس جي لفظن تي. سنڌ جي ۽ برصغير جي مسلمانن جي ذهنيت بہ عجيب آهي. ٻنهي وفاداريون رکندڙ. پر نہ ـ سنڌ جي مسلمانن ۽ يو پي، سي پي ۽ پنجاب جي مسلمانن ۾ بنيادي فرق آهي. سنڌي، خاص ڪري هيٺين طبقن جا صوفي طبع جا آهن. سياست سان گهٽ واسطو رکندڙ. هڪ ئي وقت سچل، سامي، لطيف جا عقيدتمند. جڏهن تہ هُو مسلمان، ڌرتيءَ سان غداري ڪندڙ، منافق، ڪريل ذهنيت ۽ ڪوڙي احساس برتري رکندڙ. البت سنڌ جا وڏيرا، پير، اسلامي رجعت پسنديءَ ۽ هٺ نوڪئي مسلم قومي نظرئي سان هڪجهڙائي رکڻ ڪري، سنڌن پاڻهن پيلي .... سوچي پيو ٿو. 'هندو هوندا هئا تہ قرب هو، ميٺ محبت هوندي هئي، منهنجو هڪ دوست هندو هو رتن ....' ڪرفيو دوران پاڻس جون پڌايل يادون. پريل آواز سان.

در جو کڙڪو. پاڻس اندر گهڙي ٿو. خالي ڇٻي. خالي

www.sindhsalamat.com

ڪپڙو. خالي هٿين.

سواليه نگاهن سان ڏانهنس ڏسي ٿو.

'نه مليو. ذليلن وٽي دانهون ڪيون: سنڌيون ڪو راشن نهين ملي گا.'

پاڙس جو لٽل منهن ڏسي ٿو. ڪجهه نٿو ڪڇي. جهٽڪ. انتهائي جوش: رڳون ڇڪجي تاڻجي آيل. بدن ۾ رت جي تيز ڊُڪ. 'هنن جي ته....' 'ڇيچلائي ڇيچلائي مارجين.' ڪرنيل ڏند. ماري رهيو آهين: پهرين هٿ وڍي رهيو آهي. پوءِ تيز خنجر سان ڇهڪ ۾ چير ڏئي رهيو آهي. هڪ اک ڪڍي رهيو آهي. ٻي اک. ڇپ وڍي رهيو آهي. ڪن ڪپي رهيو آهي. ٻوٽي ٻوٽي وڍي رهيو آهي .... ڦٿڪندڙ، ڇيچلائيندڙ سي جسم......

ڪرفيو وري لڳي ويو آهي.

وقت وهي رهيو آهي.

بظاهر سڀ ڪجهه ماٺو ٿي چڪو آهي. اڳ ٺهيل بچاءَ ڪميٽيون، پهرين امن ڪميٽين ۾ پوءِ امدادي ڪميٽين ۾ تبديل ٿي چڪيون آهن. ڊبل رول سان: آهي جيڪي سنڌ بچاءَ ڪميٽين ۾ هيا، سي هاڻي امن ڪميٽيز ۾ اچي چڪا آهن. امن لاءِ اپيلون: 'مسلمان ڀائر آهيون،' 'ڪيڏي افسوس جي ڳالهه آهي اڄ مسلمان، مسلمان جي خون جو پياسو ٿي پيو آهي—' 'مسلمان، مسلمان جو گلو ڪٽي رهيو آهي.'

۽ وچي رهيون آهن ڳالهيون. گهرن ۾، هوٽلن ۾، آفيسن ۾: 'هنن پناهگيرن سان ڇڏيا ڦاٿاسين. مولا ڪو جند ڇڏائي'— 'هي مسلمان ته آهن ئي ڪونه. نڪو انسان جا ڦر'— 'ڪيئن ٿو ڀائين نيٺ هنن سان ڪيئن جند ڇٽندي؟'— 'وڏيرن ڀاڙ ڀائي ڪئي نه ته....'— 'سنڌي اڃا به ڪونه سڌرندئي.'— 'ابوهه! ويچارا هندو هوندا هيا. ڪيڏا قربائتا! ملڪ ۾ ايمان هو، امن هو، سک هو. سلامتي هئي. هي الائي ڪٿان جي مخلوق—'

’جيڪڏهن جي . ايم . سيد مري ها ته سنڌ ۾ هيئر اڌل ڏسين ها. — ’چڏ يار! ڪتو به ڪونه پونڪي ها!‘ — ’پتو ڪونه چڏ پندن. ڏسجانءِ آهستي آهستي ڪري هنن کي ختم ڪندو.‘— ’مڪڙ، سائين مچائي ويا.‘ — سنئون سڌو به زباني صوبو ٿيو. اڙدوءَ وارن جي اڪثريت مچيائون.‘ — ’مولا! مڪڙن کي مار ين يا مچائين.‘ — ’سنڌ جا به پير رڳو مڙسي ڪن ته — پر پير پا ڳاري ته پتي جي دشمنيءَ ۾ پنا هگيرن جو ساٿ ڏنو آهي. چون ٿا ته هٿيار ۽ ڏوڪڙ به ڏنا اٿائين‘. — ’سنڌين ۾ وري اها ڪني پيٽ! پاڻ ۾ وڙهي مرندا.‘ ...... ڳالهيون ئي ڳالهيون! ڳالهيون ئي ڳالهيون!

شام . سج لهي رهيو آهي. لهندڙ سج جي ڪرڻن جا سون جهڙا ٽڙڪا. نڪتو آهي گهران، شام کي ماڻڻ ڪاڻ . گهر جو پاهريون در آڪرندي نظر سامهون پٽ تي: ’اردو گلي.‘ ميونسپل جي نل مٿان: ’صرف مهاجر پاني پر سڪتي هين.‘ ۽ ٿورو پرڀرو راشن جي دڪان تي: سنڌيون ڪا راشن بند.‘ ڏسي ٿو. ذهن ۾ جهٽي نٿو. ڏسندو آيو آهي . سمجهندو آيو آهي. محسوس ڪيو هئائين . احساس جي تيز چڀندڙ نوڪن هيٺ پو ڳيو هئائين . سڀ ڪجهه ختم ٿي ويل . ناس ٿي ويل . ڏسي ڏسي، محسوس ڪري ڪري، معمول بڻجي ويل . ڪنهن هڪ ئي عمل جو لڳاتار ورجاءُ، هيري هيري زندگيءَ جو جز بڻجيو وڃي . ۽ اهو سڀ ڪجهه جز بڻجي ويو اٿس. ڏسندي، نٿو ڏسي! احساس هوندي محسوس نٿو ڪري! سمجهندي، نٿو سمجهي!

ڪيڏي بي حسي (!!)

ٽلڪ چاڙهي: وڃي رهيو آهي هيٺ. آهستي آهستي. ذهن خالي. احساس نپوڙ يل: آهنگ مٿل. چاهت مرونيل. سليل زندگيءَ جي گهڙين کي کپائڻ (Consume) لاءِ —

حيدرآباد

(اپريل ۱۹۷۱ — سيپٽمبر ۱۹۷۲ع)

www.sindhsalamat.com

اداري جا ڇپايل ڪتاب

1	مکڙيون ماڪ ڦڙا	مير محمد پيرزادو	-20
2	منيءَ هاڙا ماڙهو	عبدالواحد آريسر	[ختم ٿيل]
3	سامراج ۽ ان جا روپ	جانب	[ختم ٿيل]
4	ماڙهو ميگهه ملهار	عبدالواحد آريسر	[ختم ٿيل]
5	مارڪسي فلسفو	اسٽالن / ابن حيات	[ختم ٿيل]
6	قومن جو حق خوداراديت	لينن / منير	[ختم ٿيل]
7	مارڪس ۽ اينجلز جي حياتي ۽ تعليم	جانب	[ختم ٿيل]
8	انقلابن جي تاريخ	ايم - اين - راءِ / امان شيخ	[ختم ٿيل]
9	تاريخ مونکي بيڏوهي قرار ڏيندي	فيڊرل ڪاسٽرو	-25
10	عظيم انقلابي عورتون	سنڌيڪار: تاج جويو	-20
11	ڦاسيءَ جي ڇانوَ ۾	جولس فوچڪ	[ختم ٿيل]
12	جيڪي ڏٺو هو مون	ڪيرت ٻاٻاڻي	[ختم ٿيل]
13	فلسفي جو ابتدائي ڪورس	سنڌيڪار: محمد ابراهيم جويو	-50
14	ترقيءَ جو غيرسرمائيدار رستو	لعل چارڻ	-12
15	ڪاهوڙي ڪچن	ڄام ساقي	[ختم ٿيل]
16	سيڪيولر ازم	سبط حسن] تاج مري	[ختم ٿيل]
17	پاڪستان ۾ قومي سوال	امداد چانڊيو	[ختم ٿيل]
18	ڪميونسٽ پڌرنامون	سنڌيڪار: رشيد ڀٽي	[ختم ٿيل]
19	امڙ (ماءُ)	سنڌيڪار عثمان ڏيپلائي	[ختم ٿيل]
20	سوشلزم ماضي حال مستقبل	سنڌيڪار: امداد چانڊيو	[ختم ٿيل]
21	سوويت جمهوريت اصول ۽ عمل	چر نيڪو	[ختم ٿيل
22	چٽاگانگ جا عظيم انقلابي	ڪلپنادت / سرواڻ	-22

www.sindhsalamat.com

23-	انقلاب جو فلسفو	جمال ناصر/سرمد سيد	[ختم ٿيل]
24-	سي نيزي پاند	عثمان ڏيپلائي	[ختم ٿيل]
25-	جي . ايم . سيد	عبدالواحد آريسر	[ختم ٿيل]
26-	قومپرستي نظريو پاليسي	آگاسيئف	[ختم ٿيل]
27-	سنڌ جي شاگرد جدوجهد	جام ساقي	[ختم ٿيل]
28-	ابتدائي سياسي تعليم	جواهر لال نهرو	[ختم ٿيل]
29-	چي گويرا جي ڊائري	سنڌيڪار: يوسف سنڌي	[ختم ٿيل]
30-	مظلوم قومن جو مستقبل	جام ساقي	25-
31-	پيغام لطيف	جي- ايم سيد	[ختم ٿيل]
32-	انقلاب جي واٽ	ابو جبران	30-
33-	سنڌ جون انقلابي عورتون	آزاد قاضي	[ختم ٿيل]
34-	بين الاقوامي انقلاب جو راه عمل	سنڌيڪار: رشيد ڀٽي	30-
35-	ويٽنامي ڪهاڻيون	/رسول بخش پليجو	25-
36-	لينن جي انقلابي ڪهاڻي	/ نجم عباسي	40-
37-	سنڌ جي بمبئي کان آزادي	جي- ايم سيد	[ختم ٿيل]
38-	پروسترو ئيڪا	ميخائل گورباچوف / گهنشام پرڪاش	[ختم ٿيل]
39-	تاريخ اسان سان انصاف ڪندي	گل محمد جکراڻي	20-
40-	فڪر جي آزادي	سنڌيڪار محمد ابراهيم جويو	70-
41-	نئين سنڌ لاءِ جدوجهد	جي- ايم سيد	62-
42-	الهاسي آواز	خليل جبران/ مسعود جمالي	[ختم ٿيل]
43-	پيءُ جا ڌيءَ ڏي خط	جواهر لعل نهرو / پرويز	25-
44-	ڏاهيون ڏک ڏسن	افلاطون / گل	65-

www.sindhsalamat.com

45-	بغاوت	خليل جبران / يوسف سنڌي	20-
46-	چار گھڙيون چين ۾	احمد علي رند	27-
47-	ڏونگر منجهه ڏيئو	بورس پوليوائي / پرويز	80-
48-	شاهه - سچل - سامي	محمد ابراهيم جويو	35-
49-	منهنجي ڪهاڻي	جواهر لعل نهرو	88-
50-	غدار	ڪرشن چندر/ ولي رام ولڀ	25-
51-	اسان زنده رهنداسين	ليلي خالد / زيب سنڌي	35-
52-	عورت ۽ قومي آزاديءَ جا انقلاب	آزاد قاضي	32-
53-	ماءُ (مڪمل)	ميڪسم گورڪي/ گوبند مالهي	50-
54-	ٻڪ عشق ادب	موهن ڪلپنا	65-
55-	ڪنوار جي سيج	خليل جبران / زيب سنڌي	20-
56-	ڌرتي ڏين ڌرم	ابراهيم منشي	42-
57-	موت ۽ زندگي	خليل جبران / گل محمد	20-
58-	حويليءَ جا راز	ماڻڪ	45-
59-	سنڌ ڪهاڻي	ڪيول ماڪاڻي/ تاج جويو	80-
60-	ساه سٽ ۾	ماڻڪ	45-
61-	ڏوهاري	خليل جبران / يوسف سنڌي	20-
92-	خليل جبران جي جيون ڪٿا	سنڌيڪار: زيب سنڌي	20-
63-	گوندر وينداگذري	ابراهيم منشي	60-
64-	لنگ منهنجا لوهه	اشرف دهقاني / محبوب علي راهوجو	20

روشني پبليڪيشنس ڪنڊيارو
P.O ڪنڊيارو

www.sindhsalamat.com

اداري جا جلد ايندڙ ڪتاب

1ـ نئي ناوليٽ — ماڻڪ

[ماڻڪ جا ٽي شاهڪار ناوليٽ، 'رُج ۽ پڙاڏا'، 'پاتال ۾ بغاوت' 'لڙهندڙ نسل']

2ـ نسيم کرل جون ڪهاڻيون

[نسيم کرل جي مڙني ڪهاڻين تي مشتمل ڪتاب، جنهن ۾ سندس شخصيت ۽ ڪهاڻين متعلق عبدالقادر جوڻيجو، ولي رام ولڀ ۽ نجم عباسي جا نوٽ رايا پڻ شامل آهن]

3ـ پاڻ ۾ ويڇا آهيون — نجم عباسي

[گهڻي عرصي کانپوءِ نجم عباسي جي ڪهاڻين جو نئون مجموعو]

4ـ درد جو دريا — موهن ڪلپنا

[سهڻي ۾ ڏنل سندس انٽرويو موجب ته "هي منهنجي زندگي جو بهترين ناول آهي" ۽ سندس خواهش موجب پهريون ڇاپو سنڌ ۾ ڇپجي رهيو آهي.]

5ـ لنگهه منهنجا لوهه — اشرف دهقاني. محبوب علي راهوجو

[ڪمپيوٽر تي بهترين گيٽ اپ ۾ ڇپيل]

6ـ وحشي جيوت جا نشان — سنڌيڪار: محمد ابراهيم جويو

[انسان ۽ ڪائنات جي ٻين جاندارن جي ارتقا متعلق بنيادي ڄاڻ ڏيندڙ هڪ بهترين ڪتاب]

7ـ موپاسان جون ڪهاڻيون — مرتب: يوسف سنڌي

[دنيا جي عظيم ڪهاڻيڪار جي ڪهاڻين مان چونڊ ڪهاڻيون]

www.sindhsalamat.com

مٺيءَ پچائا...

- ماڻڪ بدران جي علي مري وڃي ها ته ڪيڏو نه سٺو ٿئي ها: علي بابا
- ماڻڪ اهو ليکڪ هو، جيڪو پنهنجي مقصد سان سچو هو: حميد سنڌي
- ورهاڱي کان پوءِ سنڌي ادب ۾ تخليقي ادب پيدا ڪرڻ ۾ ماڻڪ پهريون ليکڪ هو: مراد علي مرزا
- ماڻڪ ذهين، حساس ۽ سگهارو ليکڪ هو: شوڪت شورو
- اديب ۽ فنڪار قومي امانت آهن، ماڻڪ هميشه امر رهندو: اسرار شام
- ماڻڪ سنڌ جي سرواڻ اديبن مان خود سر تخليڪار هو: رسول بخش درس
- ماڻڪ جي وڇوڙي بعد لڳي ٿو وڏيون وڏيون ڀتيون مست هاٿيءَ وانگي مون ڏانهن ڏوڪينديون اچي رهيون آهن: شرجيل
- ماڻڪ اجان ڪچل وقت زنده رهي ها جي هو منافق هجي ها ته : نثار حسيني
- ايندڙ دور ۾ ماڻڪ جا پڙهندڙ وڌيڪ پيدا ٿيندا: امداد
- جيسين بي روزگاري ۽ اڻ سجاڳي آهي تيسين ماڻڪ اسان وٽ موجود رهندو: قاسم ٻگهيو
- ماڻڪ نون تجربن جو ماڻڪ هو: عزيز مهراڻوي
- ماڻڪ جو اوچتو موت ائين محسوس ٿيو ڄڻ بنهه منجهند جو اوچتو سج ٻڏي ويو: نصير مرزا
- حقيقت پسند ليکڪ ماڻڪ جهڙي گنڀير ۽ حساس شخصيت ورلي ڪا ملندي: ظفر حسن
- ماڻڪ انتهائي ذهين ۽ جديد ادب جو سرواڻ ليکڪ هو: مدد علي سنڌي
- ماڻڪ پنهنجين لکڻين جي شڪل ۾ اڄ به اسان وٽ موجود آهي: پروانو ڀٽي
- ماڻڪ حقيقت پسند ۽ هڏ ڏوڪي انسان هو: حافظ عبدالرحيم

(ترتيب: آغا قيوم)

www.sindhsalamat.com